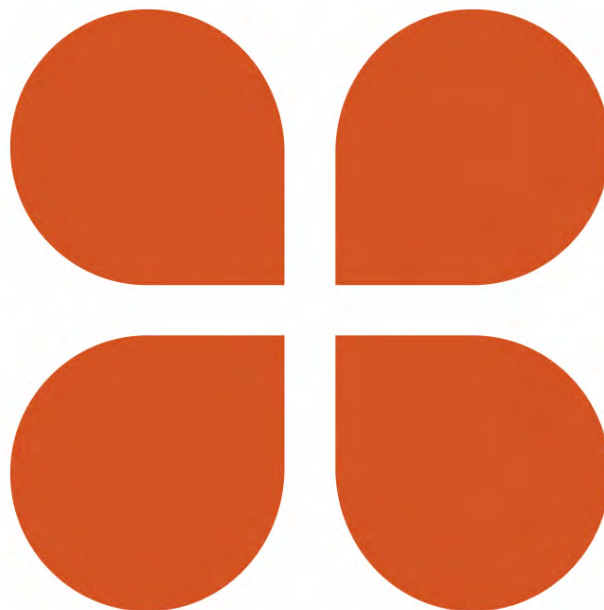

Rapport från Riksantikvarieämbetet

Kulturarvsarbetet i samhällsutvecklingen

Redovisning av regeringsuppdrag om
omvärldsanalys och kunskapsöversikt
avseende kulturarvsområdet

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2016
Vision för kulturmiljöarbetet 2030
Upphovsrätt för text och bild, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY,
erkännande 2.5 Sverige <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se/legalcode>

Innehåll

Sammanfattning.....	5
1. Inledning	8
1.1 Bakgrund och syfte.....	8
1.2 Omfattning och avgränsing	8
1.3 Genomförande	8
1.4 Samrådsprocess	9
1.5 Begrepp.....	10
2. Analys av förändringar och utvecklingstrender i samhället	12
2.1 Metatrender.....	12
2.1.1 Förändrad resursfördelning och påfrestningar på miljön.....	14
2.1.2 Förändring av det politiska landskapet	15
2.1.3 Förändrad upplevelse av tillhörighet.....	17
2.1.4 Förändrade relationer och nätverk.....	18
2.2 Analys - tendenser för framtiden	19
3. Utveckling av styrning, roller och ansvar.....	22
3.1 Kulturarvsarbetets framväxt	22
3.1.1 Ett kulturarvsarbete blir till	22
3.1.2 1970-tal till 2000-tal: politiken samlas och formaliseras.....	23
3.1.3 Utvecklingen av den statliga styrningen under 2000-talet.....	25
3.2 Roller och ansvar inom kulturarvsområdet	29
3.2.1 Arkiv och bibliotek.....	29
3.2.2 Museer.....	29
3.2.3 Kulturmiljömyndigheter	30
3.2.4 Övriga myndigheter och organisationer inom kulturarvsområdet.....	31
4. Tillstånd och utveckling.....	34
4.1 Trender med betydelse för demokrati och hållbarhet på kulturarvsområdet.....	34
4.1.1 Förändrad resursfördelning – fokus på ekonomisk och miljömässig hållbarhet...	36
4.1.2 Ett förändrat politiskt landskap – kulturarv som kultur och identitet	38

4.1.3 Förändrad upplevelse av tillhörighet – fokus på representation och normkritik ...	41
4.1.4 Förändrade relationer och nätverk – digitalisering, medskapande och målgruppsanpassning.....	43
5. Avslutande iakttagelser.....	46
6. Referenser	48
Bilagor.....	52

Sammanfattning

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en omvärldsanalys och kunskapsöversikt över förändringar och utvecklingstendenser i samhället som har betydelse för kulturarvsarbetet och kulturarvspolitikens utveckling. Uppdraget har genomförts i samarbete med Riksutställningar och i samråd med kulturarvsarbetets aktörer.

I rapporten konstateras att kulturarv är ett mångtydigt begrepp och att dess betydelse skiftar beroende på i vilket sammanhang det används. Detta gör att kulturarvsbegreppet kan definieras mycket brett och omfatta alla historiska företeelser och spår. Under 2000-talet har kulturarv allt mer kommit att likställas med kultur och därmed har kulturarv som värdebeskrivning flyttats till samtiden. När kulturella företeelser benämns kulturarv skapas en ny värdering och ett högre värde. Oavsett om det är fråga om ett materiellt eller immateriellt kulturarv bör det vara en tydlig koppling till dåtid och det förflutna som skiljer kulturarvsarbete från kulturarv i vidare bemärkelse.

Kartan över myndigheter och organisationer på kulturarvsområdet har utvecklats och utökats över tid. Idag karakteriseras kulturarvsområdet av en mångfald av aktörer och uppdrag. Den etablerade organisationskartan har inte i alla delar anpassats till denna nya verklighet.

Globalisering, urbanisering, digitalisering och individualisering är exempel på övergripande trender eller rörelser som påverkat utvecklingen i världen sedan kalla krigets slut. Fyra samhällstrender har identifierats. Dessa handlar om förändrad resursfördelning och påfrestningar på miljön, förändring av det politiska landskapet, förändrad upplevelse av tillhörighet och förändrade relationer och nätverk.

Trenderna gör att samhället och verkligheten upplevs som allt mer komplexa och fragmentiserade då utbytet av information och idéer sker snabbare än någonsin.

Resursfördelningen och klimatfrågan kräver världsomfattande lösningar och global solidaritet. Samtidigt har ett ökat fokus på identitet, såväl i samhället i stort, som i politiken, under de senaste decennierna lett till att människor i högre grad identifierar sig genom kollektiva identiteter snarare än genom politisk och ideologisk tillhörighet. Detta kan stå i kontrast till allmängiltiga principer om jämlikhet och frihet och anses leda till att människor inte längre är benägna att tro på universella lösningar och värderingar i samma utsträckning som tidigare.

Klimatförändringar och förändrade demografiska mönster leder till påfrestningar på den fysiska miljön. Idag framhålls ett ökat hot mot kulturmiljöer, kulturföremål och mot det immateriella kulturarvet. Internationella konflikter där kulturarv används som måltavla i propagandasyfte ger upphov till handel med stulna kulturföremål.

På kulturarvsområdet har fokus på identitet, social sammanhållning och inkludering ökat under 2000-talet och kopplats till under- och överordning och frågor om vem som har rätt till kulturarv, berättelser och platser. Kultur har allt mer kommit att uppfattas som resultatet av flera samspelande faktorer som till exempel etnicitet, språk, religion, klass, kön eller könsöverskridande uttryck. Diskussioner om hur orättvisor, diskriminering och kränkningar i det förflutna bör hanteras i samtiden har också ökat. Diskussionen har inkluderat repatriering av föremål i västerländska museisamlingar. Kritiker har i detta sammanhang framhållit att repatrieringsarbete av föremål inte leder till önskade sociala förändringar utan enbart till att skriva om historien.

Utvecklingen av nya teknologier förändrar strukturerna för relationer och nätverk i samhället. Denna utveckling utmanar invanda föreställningar om identiteter och gränser mellan grupper. Sammanslutningar och intressen kan omformas när delaktighet och tillgänglighet förändras. Det exponentiellt ökande flödet av information gör att allt fler människor runt om i världen har tillgång till samma intryck och uttryck. Samtidigt ökar individanpassning av information. I båda fallen ställs högre krav på individers kritiska förhållningssätt till information i form av text och bilder.

Fokus på identitet och hur det hanterats i olika politiska processer har också kritiserats på senare tid. Det har framhållits att identitetspolitiken lett till att essentialistiska uppfattningar stärkts vilket ökar polariseringen i samhället. Ett likartat förhållningssätt till samhällets mångfald har identifierats i det offentliga kulturarvsarbetet.

Utifrån de identifierade trenderna föreslås framtidens samhällsfrågor bland annat handla om:

- Förmågan att balansera sociala spänningar
- Förhandlingar kring formerna för den nationella gemenskapen
- Formerna för hur samhället hanterar snabba förändringar och ökad komplexitet

Det har föreslagits att yngre generationer kommer att bli bättre på att acceptera komplexitet och se denna som en drivkraft mot en positiv utveckling snarare än som ett hinder eller hot. På detta sätt kan balans skapas mellan de sammansatta spänningarna i individualitet, tillhörighet, rädsla och trygghet. Samtidigt finns en tendens till nostalgi och ett sökande efter

trygghet och tillhörighet. Hur kulturarvsarbetet utvecklas i förhållande till dessa tendenser har betydelse för ett inkluderande samhälle.

Kulturarvsarbetet har potential att erbjuda sammanhang där olika synsätt om meningsskapande och tillhörighet möts och utmanar varandra. Kulturarvandet är ett sätt att möta samhällets komplexitet och skapa förståelse för vad det innebär att vara människa i olika kontexter. I enlighet med det senaste decenniets teorier om social rättvisa och utvecklingsetik kan kulturarvsarbetet därmed erbjuda förutsättningar att förbättra människors kapacitet och förmågor. Här ligger rörelsen mot tillit, gemenskap och engagemang för den demokratiska samhällsutvecklingen.

1. Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en omvärldsanalys och kunskapsöversikt. Syftet med uppdraget är att belysa förändringar och utvecklingstendenser i samhället som har betydelse för kulturarvsarbetet och kulturavspolitikens utveckling

Uppdraget har genomförts i samarbete med Riksutställningar. Inom ramen för uppdraget har Riksantikvarieämbetet genomfört samråd med berörda myndigheter och aktörer, bland annat Sveriges hembygdsförbund och företrädare för de nationella minoriteterna.

1.2 Omfattning och avgränsning

Uppdraget omfattar:

- En kartläggning och analys av pågående förändringar och utvecklingstrender i samhället som har betydelse för kulturarvsarbetet och kulturavspolitikens utveckling. Särskilt har förändringar och trender med betydelse för demokrati- och hållbarhetsfrågor och för de nationella minoriteterna belysts.
- En översiktlig beskrivning av tillståndet och utvecklingen inom kulturavsområdet, inklusive kulturarvsarbetet inom ramen för det civila samhället. Denna beskrivning omfattar en redogörelse för roller och ansvar mot bakgrund av samhällsförändringar under 2000-talet.
- En forskningsöversikt om kulturarvets och kulturarvsarbetets samhälleliga betydelse (bilaga 1).

Rapporten utgör även ett underlag för Riksantikvarieämbetets rapport om *Vision för kulturmiljöarbetet till 2030*. En fördjupad bild av kulturavsområdets samhälleliga betydelse formuleras i visionen.

1.3 Genomförande

Uppdraget har utförts i samarbete med Riksutställningar. Kapitel 2 har ett utifrånperspektiv och utgörs av en kartläggning och en analys av pågående förändringar i samhället som har betydelse för kulturarvsarbetet och kulturpolitikens utveckling. Denna del belyser särskilt trender med betydelse för demokrati och hållbarhetsfrågor och för de nationella

minoriteterna. Analysen bygger på nationella och internationella omvärlds- och framtidsanalysdokument som publicerats under de senaste fem åren samt på bevakning av den nationella och internationella samhällsdebatten.

Kapitel 3 redogör för framväxten av ett organiserat kulturarvsarbete och utvecklingen av den statliga styrningen på kulturarvsområdet. Översikten omfattar en beskrivning av hur roller och ansvar har utvecklats mot bakgrund av samhällsförändringarna under 2000-talet.

Kapitel 4 utgörs av en redogörelse för tillståndet och utvecklingen på kulturarvsområdet inklusive kulturarvsarbetet inom ramen för det civila samhället. I kapitlet analyseras de identifierade utvecklingstrenderna i förhållande till utvecklingen inom kulturarvsområdet. Analysen bygger delvis på den bild som framkommit i samrådsprocessen (se nedan).

Kapitel 5 utgörs av avslutande iakttagelser.

Bilaga 1 är en forskningsöversikt över kulturarvets och kulturarvsarbetets samhälleliga betydelse. Denna har tagits fram inom ramen för Riksantikvarieämbetets FoU-verksamhet.

1.4 Samrådsprocess

Inom ramen för samrådet skickades i februari 2016 en enkät ut till ett antal aktörer. De tillfrågade aktörerna representerar myndigheter, museistiftelser, det civila samhällets organisationer och branschorganisationer. De frågor som ställdes var:

- Hur upplever ni att tillståndet inom kulturarvsområdet har utvecklats under de senaste 15 åren?
- Hur uppfattar ni att samhällsutvecklingen under 2000-talet har påverkat ert kulturarvsarbete – det vill säga era roller och ansvarsområden?
- Vilka samhällstrender tror ni kommer att påverka ert kulturarvsarbete under de kommande 15 åren?

Av sammanlagt 44 utskickade enkäter inkom svar från tio myndigheter, fyra centralmuseer, elva av det civila samhällets organisationer och åtta branschorganisationer.¹ Aktörernas svar finns tillgängliga i Riksutställningars diarium.

Utöver detta har samråd skett med Sveriges Hembygdsförbund och representanter för fyra av de fem nationella minoriteterna. Den 24 februari 2016 bjöds representanter för de fem

---

¹ Se bilaga 2.

nationella minoriteterna in till ett samrådsmöte med Riksantikvarieämbetet och Riksställningar. Endast representanter för den judiska minoriteten och den tornedalska minoriteten hade möjlighet att närvara vid mötet. Företrädare för de tornedalska och sverigefinska minoriteterna deltog i en workshop med kulturarvsarbetets aktörer den 22 mars 2016. Representanter för den sverigefinska minoriteten lämnade även svar på frågor via e-post.

Den 1 mars 2016 höll Riksantikvarieämbetet och Sametinget verksöverläggning på Sametinget där en del av överläggningen tog formen av samråd inom ramen för uppdraget.

Kunskapsöversikten bygger vidare på de kartläggningar som togs fram till delrapporteringen av uppdraget om ett offensivt och angeläget kulturmiljöarbete som lämnades till Regeringskansliet i mars 2015. Kartläggningarna redogör för:

- Nationella myndigheters arbete med att nå de nationella målen för kulturmiljöarbetet och stödja kommunalt kulturmiljöarbete
- Länsstyrelsernas arbete med att nå målen och stödja kommunalt kulturmiljöarbete
- Länsmuseer eller motsvarande regionala museers kulturmiljöarbete
- Förutsättningarna för samverkan på regional nivå,

Forskningsöversikten bygger på en insamling av både disciplinär och tvärvetenskaplig grundforskning och exempel ges på tillämpad forskning. Översikten speglar en representation av ämnen, främst arkeologi, etnologi, kulturgeografi, historia, museologi, konserveringsvetenskap och kulturvård.

Den 22 mars 2016 kallades representanter för kulturarvsarbetets aktörer till en workshop på temat *Framtidens kulturarvsarbete*. Vid mötet fick deltagarna möjlighet att diskutera tillstånd och utveckling inom kulturarvsområdet samt samhällstrender som kan tänkas påverka det framtida kulturmiljöarbetet.

1.5 Begrepp

Kulturarv är alla materiella och immateriella uttryck av mänsklig aktivitet genom tiderna. Uttrycken kan vara i form av historiska spår, objekt eller företeelser. Kulturarv kan också beskrivas som förutsättningar för eller resultatet av dynamiska samtal om samhällets utveckling.

Kulturmiljö avser de avtryck som de mänskliga aktiviteterna genom tiderna avsatt i miljön. Kulturmiljö är hela den av människor påverkade miljön som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. En kulturmiljö utgör en kontext som kan innehålla föremål, ortnamn eller traditioner som är knutna till platser.

Kulturarvande handlar om en interaktion mellan kulturarv och människor, det vill säga den process som skapar förståelse för tillvaron och det sammanhang vi befinner oss i. Om kulturarvande liknas vid ett språk eller symbolsystem är kulturarv orden som vi använder för att beskriva vilka vi är, var vi kommer ifrån och vilka vi vill bli. Kulturarvande sker både på ett individuellt och kollektivt plan.²

Kulturarvsarbete eller *Kulturmiljöarbete*, såväl det offentliga som det som bedrivs av det civila samhällets organisationer, möjliggör kulturarvande genom att bevara, använda och utveckla kulturarv i samtiden. Utifrån samtidens premisser väljs, värderas, bevaras, konserveras och kommuniceras spår från det förflutna som framtida generationer kan förhålla sig till. Kulturarvsarbetet är därmed i sig självt en form av kulturarvande och ett identitetsbygge på såväl nationell, regional som lokal nivå.

Immateriellt kulturarv betecknar levande traditioner som överförs mellan människor. Det kan röra sig om riter, dansformer, muntligt överförda kunskaper, erfarenheter och kreativa uttrycksätt.³

Historiebruk betecknar ett aktivt handlande där man med utgångspunkt i det förflutna använder historia i syfte att, eller med motiv att, skapa mening och legitimitet, förstå nutiden och påverka framtiden.⁴

---

² SOU 2015:89, s. 228.

³ Unescokonventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet.

⁴ Peter Aronsson, 2004, sid 17ff. *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Lund.

2. Analys av förändringar och utvecklingstrender i samhället

Kapitlet börjar med en utblick och redogör för globala utvecklingstrender som påverkar det svenska samhället och kulturarvsarbetet. Särskilt fokus läggs på förändringar och trender med betydelse för demokrati- och hållbarhetsfrågor och för de nationella minoriteterna. Sedan följer en analys av trendernas konsekvenser för hållbarhets- och demokratifrågor. Kapitel 2 avslutas med en diskussion om tendenser som kan tänkas påverka det framtida samhället och kulturarvsarbetet.

2.1 Metatrender

Metatrender eller megatrender är övergripande, långsiktiga förändringar med direkt och indirekt påverkan på omständigheter, processer och föreställningar. De har bestående inflytande på regeringar, samhällen och ekonomier över en lång tidsperiod. Globalisering, urbanisering, digitalisering och individualisering är exempel på sådana övergripande trender eller rörelser som påverkat utvecklingen i världen sedan kalla krigets slut.⁵ De globala trenderna får återverkningar på det svenska samhället och på kulturarvsarbetet i Sverige.

De övergripande trenderna kommer att fortsätta att accelerera, förstärkas och påverka utvecklingen vilket pekar mot att världen 2030 i många avseenden kommer att se annorlunda ut än idag. Megatrenderna gör att vi delar mer över världen än någonsin tidigare – vilket innebär både utmaningar och möjligheter.⁶ Stora delar av den globala utvecklingen går mot det bättre: fattigdomen och barnadödligheten minskar, medellivslängden och utbildningsgraden ökar. Jordens befolkning blir större, rikare, äldre och friskare. Samtidigt fortsätter rättigheter och skyldigheter, möjligheter och begränsningar att vara ojämnt fördelade över världen.

---

⁵ Jämför *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, UN (2015), *Strategiska trender i globalt perspektiv 2025: en helt annan värld?* Regeringskansliet (2014), *Svenska framtidsutmaningar*. Slutrapport från regeringens Framtidskommission (2013) och JPI Cultural Heritage and Global Change (2015).

⁶ Jämför *Blir världen bättre? Fakta om utvecklingen i världen*, UNDP (2015).

Förändringsgraden kommer att påverkas av ett antal potentiella avgöranden som utgår ifrån den globala ekonomin, politisk styrning, konflikter, instabilitet och teknologi. Megatrenderna påverkar i hög grad varandra och kan beskrivas som fyra förhållanden:⁷

Grundläggande resursfördelning

Den snabba befolkningstillväxten ökar trycket på tillgången till mat, vatten och energi. Samtidigt leder utsläpp av växthusgaser till torka och översvämningar vilket i sin tur påverkar produktionen av mat och tillgången till rent vatten. Att lösa tillgång och efterfrågan på en av dessa resurser kommer att påverka förutsättningarna för de andra. Resursfördelningen kan därför inte lösas på nationell nivå utan kräver nya globala samarbetsformer.⁸ Trots den sociala utvecklingen är även rättigheter, skyldigheter, möjligheter och begränsningar ojämnt fördelade över världen. Detta speglas i spänningen mellan de globaliserande krafterna och lokalsamhällets autonomitet; mellan kraven på standardisering av processer, föreställningar och värderingar samt lokala förutsättningar och förhållanden.⁹

Maktförskjutning

Globalt förskjuts den politiska och ekonomiska makten allt mer från nord och väst till syd och ost. Detta medför utmaningar i västvärlden för överstatliga organisationer samt för nationalstaten och dess demokratiska institutioner. Samtidigt har det politiska landskapet förändrats under de senaste två decennierna. De ideologiska skillnaderna har börjat lösas upp; det finns inte längre tydliga alternativ vad gäller politiska åskådningar. Klyftan mellan väljarna och den politiska eliten har ökat, vilket i sin tur leder till en ökad misstro mot politiker och politik.¹⁰ Allt fler människor känner att de inte längre har en röst i det parlamentariska systemet och att de politiska institutionerna är avlägsna och i värsta fall korrupta. Väljare överger de etablerade partierna för populistiska partier.¹¹ Samtidigt som individens förmåga att påverka den egna situationen stärks brister alltså engagemanget för den politiska och demokratiska processen.¹²

Demografiska mönster

Den ökade välfärden, den teknologiska utvecklingen och den ojämna fördelningen av resurser över världen bidrar till att människor, idéer och information rör sig i allt snabbare

---

⁷ Jämför *Global Trends 2030: Alternative Worlds*. US National Intelligence Council, 2012.

⁸ UNDP, 2015:65, 72.

⁹ Statistik från UNHCR visar till exempel att det är förhållandevis resurssvaga länder tagit emot störst antal flyktingar från Syrien. (*Global Trends 2014*)

¹⁰ Krastev, I. 2014. *Democracy Disrupted: The Politics of Global Protest*. Penn University Press.

¹¹ Jämför SEBs valstatistik.

¹² Malik, K. Politics of disillusionment and the rise of Donald Trump, in *Aljazeera*, 6 mars 2016.

takt över gränser. Migration, både mellan nationer och mellan urbana områden och landsbygd/glesbygd, påverkar befolkningssammansättningen. Enligt FN har det idag inte heller varit så många människor på flykt i världen sedan andra världskriget. Samtidigt dör allt färre människor i krig och konflikter.¹³ Världens befolkning fortsätter att öka och människor lever allt längre vilket skapar ökad påfrestning på jordens resurser.¹⁴

Individens förmåga

I takt med att fattigdomen minskar globalt får allt fler människor tillgång till högre välfärd och större tillgång till information, vilket gör att förmågan att påverka den egna situationen stärks. Enligt det senaste decenniets teorier om social rättvisa och utvecklingsetik kan samhällen antas ha potential att förbättra människans kapacitet utifrån samhällets utvecklingsgrad och individens förmåga.¹⁵ Detta innebär att en global medelklass med krav på livskvalitet, utveckling och jämställdhet kan antas växa och bli den viktigaste sociala och ekonomiska gruppen i merparten av världens nationer. Samtidigt bidrar rörligheten till möten och konflikter mellan individers olika värderingar, livsåskådningar och livsstilar. Denna mångfald driver utvecklingen framåt men kan, beroende på rådande politiska system och sociala kontexter, också skapa upplevelser av fragmentering och utanförskap. Individens stärkta förmåga, i kombination med upplevelse av fragmentering och tillgång till information och teknologier, kan även leda till radikaliserings och destruktiva beteenden.¹⁶

De fyra förhållanden som beskrivits ovan är globala och övergripande. De underliggande krafter som driver metatrenderna har formulerats som fyra trender som påverkar det svenska samhället och kulturarvsarbetet på olika sätt. Dessa handlar om förändrad resursfördelning och påfrestningar på miljön, förändring av det politiska landskapet, förändrad upplevelse av tillhörighet och förändrade relationer och nätverk.

2.1.1 Förändrad resursfördelning och påfrestningar på miljön

Utsläpp av växthusgaser leder till global uppvärmning och den senaste tidens snabba förändringar i till exempel nederbördförekomst leder till torka och översvämningar. Stigande havsnivåer och en fortsatt accelererande förbrukning av energi och sötvatten kan komma att göra miljontals människor hemlösa. Trycket på naturtillgångar och andra typer av grundläggande resurser har historiskt sett lett till geopolitiska och säkerhetspolitiska

---

¹³ UNDP, 2015:60.

¹⁴ UNDP, 2015:83ff.

¹⁵ *Svenska framtidsutmaningar. Slutrapport från regeringens Framtidskommission*. 2013, Nussbaum, M. 2003, Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice, *Feminist Economics*, 9(2/3):33–59.

¹⁶ *Alternative Worlds*. US National Intelligence Council, 2012.

utmaningar och konflikter. En fortsatt instabilitet ökar migrationen och kan utmana nationers och unioners gränser. Även etablerade upplevelser av kultur, värderingar och identiteter påverkas.¹⁷

Resursfördelningen och klimatfrågan kräver universella lösningar och global solidaritet.¹⁸ Samtidigt har ett ökat fokus på identitet såväl i samhället i stort som i politiken (se 2.1.2 nedan) under de senaste decennierna lett till att människor i högre grad identifierar sig genom kollektiva identiteter snarare än genom politisk och ideologisk tillhörighet. Detta kan stå i kontrast till universella principer om solidaritet, jämlikhet och frihet för alla och anses leda till att människor inte längre är benägna att tro på universella lösningar och värderingar i samma utsträckning som tidigare.¹⁹

Ur konflikten mellan tillväxt och hållbarhet samt instabilitet och stabilitet skapas världsomspännande kriser. Det leder till upplevelser av ekonomiska, sociala och politiska skillnader i samhället, vilket förändrar kraven på resursfördelning.²⁰ Den globala tillgången och efterfrågan på varor och tjänster samt ökade miljökrav påverkar det tidigare produktionslandskapet och förhållandet mellan glesbygd och urbana områden i Sverige. Allt fler flyttar till de växande storstadsregionerna och en stadsnära levande landsbygd vilket påverkar takten på stadsomvandlingen och urbaniseringen. Efterfrågan på bostäder i storstadsregionerna påverkar förutsättningarna för stadsplaneringen och avfolkningen av delar av landsbygden påverkar tillgången på service och välfärdssystem. Samtidigt skapar en ökad invandring till flera landsbygdskommuner nya krav på just tillgången till service och välfärdssystem.

2.1.2 Förändring av det politiska landskapet

De snabba samhällsförändringarna kan leda till upplevelser av fragmentering och komplexitet, vilket i sin tur påverkar politiskt engagemang, kunskaper och grundläggande verklighetsuppfattningar. Dagens demokratiska samhällen manifesteras genom nationalstater. De utgör arenan för demokratin och bygger på ett kontrakt mellan stat och medborgare om rättigheter och skyldigheter och benämns ibland samhällskontrakt.²¹ Nationalstaten som arena för demokrati utmanas i ökad utsträckning av polariserade ståndpunkter. Diskussioner förs om nationalstatens betydelse i förhållande till globala

¹⁷ Östbring, B. 2016. Vill vi vara kosmopoliter eller medborgare? *Kvartal* vol 1.

¹⁸ *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN 2015.

¹⁹ Malik, K. The British Left's 'Jewish Problem', i *The New York Times*, 3 maj 2016, Hylland Eriksen, T. www.uio.no/overheating

²⁰ Jämför *Svenska framtidsutmaningar* 2013:19, *Vision för Sverige 2025*, Boverket 2012.

²¹ Detta samhällskontrakt bidrar i viss bemärkelse till att forma ett nationellt "vi".

mänskliga rättigheter.²² Det finns här tre övergripande rörelser: ett anti-nationalistiskt förhållningssätt som framhåller globala mänskliga rättigheter, ett ultranationalistiskt som bygger på en etnifierad nationsförståelse samt en medborgerlig nationsförståelse som bygger på att det är territorium och inte härstamning som avgör tillhörighet.²³

En ökad misstro mot de etablerade politiska partierna leder till att populismen stärks i det parlamentariska systemet. Känslor av utanförskap tar sig delvis uttryck i ett minskat politiskt engagemang och en ökning av extremism och våldsbejakande.²⁴ Deltagandet i de nationella politiska systemen försvagas. Nationella ledare måste i allt högre grad etablera sin auktoritet genom förhandlingar och överenskommelser på internationella politiska arenor som EU.²⁵ Samtidigt försvagas EU-gemenskapen som idag präglas av stora problem vad gäller ekonomi samt nationell och kulturell splittring.

Under 2000-talet har de ideologiska skillnaderna som tidigare karakteriserade den svenska politiken försvagats och distinktionen mellan vänster och höger är mindre betydelsefull i politiken idag. Däremot används denna distinktion paradoxalt nog flitigt som ett polariseringsverktyg i den allmänna debatten.²⁶ Politiska ställningstaganden som bygger på ideologier har försvagats samtidigt som utrymmet för särintressen och populism har ökat i samhället i stort.

Behovet av identifiering i termer av kulturell tillhörighet har stärkts. Det har också skett en förskjutning i synen på kultur. I politiken har kultur, i betydelsen gemensam identitet, blivit det huvudsakliga verktyget för att definiera människor och förstå skillnader mellan grupper.²⁷ Kultur har också blivit nyckeln till hur människor förstår sin plats i tillvaron. På flera håll i Europa, framför allt i de stater som uppkom efter Sovjetunionens fall, men också i Sverige, ses exempel på hävdandet av nationella identiteter som bygger på idéer om nationell kultur.

Den politiska hanteringen av denna utveckling har i samhällsdebatten beskrivits som identitetspolitik. Med detta menas en politisk representation som bygger på en kollektivistisk identitetsuppfattning. Människor som anses tillhöra en specifik grupp baserad på kultur, etnicitet och genus bedöms i detta perspektiv endast kunna företrädas politiskt av

²² Höjer, H. i *Modern Filosofi* nr 2, 2016

²³ Ibid.

²⁴ Jämför Framtidskommissionens slutrapport 2013:19; Malik, K. 2015, *The Struggle for Cultural Heritage*; Krastev, I. 2014; Roth, H. I. Global etik behöver ingen global superstat. *SvD* 9 okt 2006 och Trafikverkets omvärldsanalys från 2014.

²⁵ Heartfield, J. 2013. *The European Union and the end of Politics*. Zero Books.

²⁶ Irenius. L. Dags att släppa fixeringen vid höger och vänster. I *SvD* 28 november 2015.

²⁷ Samtidigt ifrågasätter framför allt antropologer kulturbegreppets relevans och användbarhet i politiken och samhället eftersom det kommit att betyda i princip allt. Jämför Hylland Eriksen, Thomas, 2007, *Etnicitet och nationalism*, Nya Doxa.

representanter från samma grupp. Resultatet blir att de utifrån denna tillhörighet anses dela samma åsikter och värderingar. Den kultursyn som hör ihop med identitetspolitiken kallas för mångkulturalism. Utifrån detta synsätt kan de kulturella grupperna liknas vid avgränsade öar där olika kulturer utvecklas jämsides men isolerat. Mångkulturalismen som politisk process strävar efter att bygga broar mellan de avgränsade öarna i syfte att öka kontaktytorna och minska olikheterna och därmed potentiella konflikter. Denna process förespråkar tolerans mellan grupper och respekt för olika kulturer och dess värderingar.

Kritikerna mot mångkulturalismen menar att "brobyggandet" är kontraproduktivt eftersom samhällets mångfald bygger på att alla bor på samma "ö". Istället för att överbrygga skillnaderna menar kritikerna att mångkulturalismen har kommit att cementera gränserna mellan grupperna och öka polariseringen och segregeringen i samhället.²⁸ De menar också att detta har lett till att essentialistiska uppfattningar i samhället har stärkts och legitimerats på bekostnad av en öppen debatt om kontrasterande värderingar och livsåskådningar.²⁹

Begreppet essentialism används för att beskriva uppfattningen att kulturell identitet har en essens eller en ständig och inneboende kärna. Ur ett essentialistiskt perspektiv är kultur en förutbestämd och nedärvd företeelse som styr människors handlande. Ett exempel på detta synsätt är generaliseringar om kollektiva identiteter som "smälänningar är snåla". Ett annat ord för samma företeelse, det vill säga att människor är fångna i sin kultur, är etnifiering. Ett essentialistiskt synsätt legitimerar uppfattningen att människor i grunden är så olika och främmande för varandra att integration och gemensamma samhällen är omöjliga på grund av just kulturella betingelser.³⁰

2.1.3 Förändrad upplevelse av tillhörighet

Den upplevda komplexiteten i samhället har lett till en förändrad syn på tillhörighet och identitet. De snabba förändringarna innebär också att invanda strukturer och föreställningar förändras. Detta tillsammans med ett medialt fokus på våld och katastrofer gör att många känner oro inför framtiden och tror att världen är mörkare än vad den är.³¹ Den lokala demografin är i ständig förändring och mångfalden av livsstilar och värderingar skapar en upplevelse av ökad fragmentering i samhället. Lokalsamhället utgörs i allt större utsträckning av människor som delvis känner att de hör hemma på flera platser. Drygt hälften av alla

---

²⁸ Wimmer, A. 2013. *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*. OUP, Hylland Eriksen, T. 2011. Two tales of cultural diversity. *British Politics Review*, vol. 6, no 2.

²⁹ Malik, K. 2015. *The Struggle for Cultural Heritage*

³⁰ SOU 2009:16.

³¹ Ibid.17ff.

människor som lever i Sverige idag har flyttat från sin födelseort.³² Det finns också nya förväntningar på livskvalitet och upplevelsevärde hos de åldrande och uppväxande generationerna.³³

Det har framhållits att politiken inte längre har förmåga att skapa en övergripande ideologisk berättelse som samhället i sin helhet kan ansluta sig till (jfr. kap. 2.1.1). Istället ges utrymme för en politik som grundar sig på särintressen snarare än reella och övergripande samhällsproblem. Detta leder till avstånd mellan stat och medborgare, vilket i sin tur leder till känslor av utanförskap. För att komma till rätta med dessa ökande klyftor har såväl staten som överstatliga organisationer under det senaste decenniet framhållit vikten av dialog med det civila samhällets organisationer i syfte att stärka demokratin.³⁴ En parallell utveckling är att intresseföreningar och organisationer som tidigare socialiserat människor delvis förlorat i betydelse.³⁵ Samtidigt har informella policynätverk fått större inflytande över politiken.³⁶

2.1.4 Förändrade relationer och nätverk

Ett digitaliserat samhälle och en digitaliserad ekonomi är idag ett faktum. Nya teknologier och digitaliseringen utgör drivkrafter som i grunden förändrar förutsättningarna för hur samhället fungerar och för hur individer och grupper organiserar sig och samverkar (prop. 2015/16:1).³⁷

Digitaliseringen av statsförvaltningen och den offentliga sektorn leder till helt nya samverkansformer och skärningsytor. Digitala verktyg och tjänster möjliggör nya sätt att tillhandahålla service och välfärdstjänster och påverkar organisationen och förvaltningen av de offentliga verksamheterna. Detta ställer i sin tur krav på medborgarna och deras digitala kompetens.³⁸

Utvecklingen har lett till en ökad individualisering och nya medier har ökat människors behov och möjligheter att uttrycka sig, ta ställning och initiativ.³⁹ En mer deltagarstyrd kultur gör att fler kan engagera sig i och påverka samhällsutvecklingen. Detta har i sin tur påverkat samhällsdebatten. Allt fler röster kommer till tals, framför allt i sociala medier där värderingar

³² <http://www.hembygd.se/press/2015/08/10/vanner-och-familj-viktigast-for-hemkanslan/>

³³ *Foresight Future Identities* (2013). The Government Office for Science, London.

³⁴ SOU 2016:5.

³⁵ Malik, K. 2016.

³⁶ SOU 2016:5.

³⁷ Avsiktsförklaring om digital förnyelse av det offentliga Sverige, Regeringskansliet, Bilaga till protokoll nr 111 5, vid regeringssammanträde den 29 oktober 2015, N2015/07455/EF

³⁸ SOU 2015:91

³⁹ *Samhällstrender och kulturvanor, en omvärldsanalys*. Myndigheten för kulturanalys, 2016.

och ståndpunkter synliggörs och polariseras. Detta antas kunna skapa nya utmaningar för den sociala sammanhållningen. Samtidigt framhåller politiken vikten av att fler röster bör höras.⁴⁰

Den växande mängden information leder också till en individ- och målgruppsanpassning av utbudet, vilket i sin tur kan leda till att man enbart tar del av och efterfrågar den information och de kulturuttryck som man redan känner till. Detta antas påverka individers förmåga till kritiskt tänkande och tolkning av information.⁴¹

Den ökade rörligheten i kombination med den digitala utvecklingen kan vidga individers möjligheter att möta och utforska olika uppfattningar och föreställningar. På detta sätt utmanas uppfattningar om gruppstillhörighet och föreställningar om identiteter luckras upp. Därigenom kan sammanslutningar formas som bygger på värderingar och intressen i högre grad än på upplevelser av kollektiva identiteter.

2.2 Analys - tendenser för framtiden

Trenderna gör att samhället och verkligheten upplevs som allt mer komplexa och fragmentiserade då utbyte av information och idéer sker snabbare än någonsin.

Utifrån de identifierade trenderna föreslås framtidens samhällsfrågor därför bland annat handla om

- förhandlingar kring formerna för den nationella gemenskapen,
- hur samhället hanterar snabba förändringar och ökad komplexitet och
- förmågan att balansera sociala spänningar.

Hantering av sociala spänningar har framhållits som den centrala globaliseringsfrågan under det kommande decenniet.⁴² När traditionella normer och strukturer förändras, ändrar även gemensamma referensramar karaktär, vilket i sin tur påverkar förutsättningarna för sammanslutningar och relationer. Ofta framhålls ökad rörlighet av människor, idéer och information som en orsak till heterogenisering.⁴³ Andra hävdar dock att den ökade

⁴⁰ <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/kulturarvspolitik-for-ett-sverige-som-haller-ihop/>

⁴¹ *Deep Shift.*

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf, *Samhällstrender och kulturvanor: en omvärldsanalys*. Myndigheten för kulturanalys. 2015, sid.3. *Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden*. SOU 2015:91

⁴² Regeringskansliets omvärldsanalys 2015

⁴³ *Samhällstrender och kulturvanor – en omvärldsanalys*. Myndigheten för kulturanalys, Rapport 2015:3.

rörligheten leder till homogenisering eftersom allt fler har tillgång till samma information och uttryck.⁴⁴ Detta tyder på att heterogenitet och homogenitet är alltför stereotypa begrepp för att kategorisera och beskriva komplexiteten i samhället. Graden av fragmentering påverkas med andra ord inte av invandring eller utvandring i sig utan av de politiska och sociala kontexter inom vilken rörligheten sker.⁴⁵

En ökande ultranationalism i Europa har lett till en motreaktion som ibland tagit sig uttryck i anti-nationalism. En del forskare menar dock att allt tyder på att nationalstaten och nationalstatstanken kommer att förstärkas framöver. Den framtida debatten förespås därför röra gränserna och formerna för den nationella gemenskapen snarare än nationalstatens vara eller icke vara.⁴⁶

Under det senaste decenniet, framför allt efter den 11 september 2001, har relativismen och de subjektiva upplevelsernas tillämplighet börjat ifrågasättas. Istället har det i samhällsdebatten börjat formuleras en strävan mot objektivitet, etik och samhörighet som bygger på medborgarskapstanken snarare än på kulturella identiteter, rättigheter och representation.⁴⁷ En annan benämning på en liknande utveckling som bygger på etik och moralfilosofi är *progressiv universalism*.⁴⁸

Som en reaktion mot finanskrisen, klimatkrisen och eskalerande internationella konflikter talar framtidsforskare om ett politiskt-filosofiskt perspektivskifte som karaktäriseras av pragmatisk idealism. Detta nya perspektiv kallas ibland för *metamodernism*.⁴⁹ Utifrån dessa tankar samexisterar ironi och skepsis inför de stora berättelserna med en acceptans för samtidens förutsättningar och komplexitet. Hierarkier accepteras som nödvändiga strukturer för att sortera komplexiteten. Uppfattningen om framtiden är optimistisk – utveckling är positivt och framsteg är möjliga. Ett metamodernistiskt perspektiv fokuserar därför inte på olika identiteter, på gränser mellan grupper eller på förenklade motsatspar om heterogenitet och homogenitet. Det handlar inte heller om att nå konsensus. Istället förespråkas aktivt engagemang för friktionen mellan skilda värderingar och uppfattningar i syfte att föra kritiska

---

⁴⁴ Rosling, H. 2013. <http://urplay.se/program/180445-hans-rosling-framtidens-statistik>.

⁴⁵ Malik, K. 2016 *How should we live in a diverse society?*

⁴⁶ Höjer, H. Modern Filosofi nr 2 2016. Östbring, B. 2016 Vill vi vara kosmopoliter eller medborgare? *Kvartal* Vol 1.

⁴⁷ Jämför Trägårdh, L. *MR-idealism i konflikt med folkopinionen*, i GP 23 januari 2016, Malik, K. 2016. *How should we live in a diverse society?* <https://kenanmalik.wordpress.com/2016/05/02/how-should-we-live-in-a-diverse-society/>

⁴⁸ Malik, K. Ibid.

⁴⁹ Turner, L. 2014. *Metamodernism: A Brief Introduction*. <http://www.metamodernism.com/>. Det vill säga ett skifte från det (post)modernistiska samhället till det metamodernistiska samhället.

och konstruktiva dialoger. Ur denna dynamiska förhandling om gemensamma förståelser och verkliga skillnader anses ett inkluderande samhälle kunna formas.⁵⁰

Framtidsfrågan handlar i detta perspektiv om hur samhället kan utveckla acceptans för komplexiteten och skapa balans mellan de sammansatta spänningarna i individualitet, tillhörighet, rädsla och trygghet. Rörligheten kan vara ett privilegium till exempel för den urbana medelklassens kosmopoliter som kan ta del av och göra anspråk på kulturella uttryck. Men rörligheten kan även upplevas som ett tvång, till exempel när människor tvingas på flykt, eller när nya teknologier bidrar till att kartlägga beteenden och konsumtionsmönster. Det har föreslagits att framtida generationer kommer att bli bättre på att acceptera samtidens komplexitet och se den som en drivkraft mot en positiv utveckling, snarare än som ett hinder eller hot. Det finns i detta perspektiv också en positiv känsla i förhållande till nostalgi som ett sökande efter trygghet, gemenskap och tillhörighet.⁵¹ Hur kulturarvsarbetet utvecklas i förhållande till dessa tendenser har betydelse för ett inkluderande samhälle.

---

⁵⁰ Malik, K. 2016, *How should we live in a diverse society?*

⁵¹ Ibid.

3. Utveckling av styrning, roller och ansvar

Kapitlet börjar med en kort historisk bakgrund kring framväxten av kulturarvsarbetet. Sedan följer en översikt över den statliga styrningen på området under 2000-talet. I kapitlet redogörs också för roller och ansvar inom kulturarvsområdet idag.

3.1 Kulturarvsarbetets framväxt

3.1.1 Ett kulturarvsarbete blir till

Flera av de centrala kulturarvsinstitutionerna, såsom Riksarkivet, Kungl. biblioteket och Riksantikvarieämbetet, grundades redan på 1600-talet, det vill säga långt innan kulturpolitik började användas som begrepp. Kulturarvsorganisationernas uppkomst var dock nära kopplat till tidens ideologier och det rådande politiska klimatet.

Under 1800-talet uppstod en reaktion mot de globala samhällsförändringarna kopplade till industrialism, imperialism och nationalism. Det ledde till starka rörelser kring kultur, kulturarv och identitet. Det ansågs viktigt att bevara företeelser från det historiska jordbrukssamhället som uppfattades som hotade av industrialismen. Under denna period grundades till exempel Skansen och Nordiska museet på privat initiativ med målet att bevara ett nationellt kulturarv som representerades av bondesamhällets traditioner och föremål (prop. 2009/10:3, s. 9f). Som en reaktion mot industrialismen och som ett sätt att hantera den upplevelse av komplexitet som förändringen medförde växte även hembygdsrörelsen fram i början av 1900-talet. Med Skansen som förebild skapades friluftsmuseer och lokala hembygdsföreningar som fick en social roll i lokalsamhället under början av seklet.⁵²

Begreppet kulturarv användes första gången 1887 i en föreläsning av Viktor Rydberg i betydelsen immateriella företeelser som språk, föreställningar och traditioner som förts vidare från tidigare generationer. Begreppet kulturpolitik började användas under 1800-talets senare del. Men en samlad kulturpolitik i dagens mening formuleras först under åren 1974-76 (se nedan).

---

⁵² www.hembygd.se/om-shf/historik/ 2016-02-19

I likhet med 1800-talets samhällsomvälvningar och industrialismens intåg karakteriserades 1970-talet av ett ekonomiskt och kulturellt skifte från industri- till tjänstesamhälle. Under denna tid förändrades även synen på kulturens roll i samhället och kulturbegreppet breddades samtidigt som de konstnärliga yttringarna och det institutionaliserade kulturarvet växte i betydelse. Orsaken till detta har beskrivits som att industrisamhällets sätt att organisera och dela upp tillvaron i arbete och fritid innebar att kultur hörde till den fria tiden, då man även hade möjlighet att konsumera det som producerats under arbetstiden, det vill säga tjänster, råvaror och kapital. Men i övergången till ett tjänstesamhälle, när den viktigaste produktionsfaktorn istället handlade om förmågan att hantera information, suddades gränsen mellan arbete och fritid ut och kulturen flyttades in i produktionen och därmed i ett ekonomiskt sammanhang på ett annat sätt än tidigare.⁵³

3.1.2 1970-tal till 2000-tal: politiken samlas och formaliseras

Efterkrigstiden präglades av regionalisering och en exploateringsvåg som påverkade organiseringen och utvecklingen av kulturarvsarbetet. Under 1970-talet kom begreppet "kulturarv" att användas allt mer sällan i kulturpolitiken. Istället användes "kulturhistoriskt värdefull" eller "äldre tiders kultur". Det har framförts att detta var en tydlig markering av en ny syn på kulturarv; en "kultur" som befinner sig på tydligt avstånd från samtiden och tendensen att markera ointresse för historien. Detta kom att märkas framförallt för museerna som förväntades erbjuda ett allsidigt utbud av film, teater, musik och litteratur och därmed tona ner kulturarvsprägeln.⁵⁴

1974 formulerades en kulturpolitik som samlade ett antal offentliga åtaganden som tidigare ingått i framför allt Utbildningsdepartementets verksamhetsområde. Tre kulturpolitiska propositioner och flera större utredningar låg till grund för denna nya politik (prop. 2009/10:3, s.10). 1974 beslutade även riksdagen första gången om särskilda övergripande statliga mål för kulturpolitiken. Dessa skulle styra den statliga verksamheten och inspirera och vägleda politiken i landsting och kommuner. Utbyggnaden av regionala kulturinstitutioner för teater, musik och museiverksamhet var i fokus. Landstingen blev en ny aktör inom kulturpolitiken och statsbidraget blev grunden för staten och landstingens gemensamma ansvarstagande.⁵⁵

Den rivnings- och exploateringsvåg som påbörjats under efterkrigstiden ledde till slutsatsen att kulturminnesvården borde integreras i samhällsplaneringen. Resultatet blev

---

⁵³ SOU 2009:6

⁵⁴ Ibid. s.159.

⁵⁵ Ibid. s.156.

länsantikvariereformen och ett delat ansvar för den regionala kulturminnesvården mellan länsstyrelserna och länsmuseumerna.⁵⁶

På 1980-talet beslutade riksdagen för första gången om politiska mål för kulturmiljöområdet samtidigt som de olika lagar som skyddat kulturminnen samlades i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Begreppet "kulturmiljövård" lanserades och markerade en inriktning på insatser i anslutning till den nya politiken inom miljö- och markanvändning. Strategin bakom detta var integration och samspel med andra samhällsområden, i synnerhet miljöområdet (prop. 1987/88:104). 1985 undertecknade Sverige vidare Unescos konvention till skydd för världens natur- och kulturarv, den så kallade världsarvskonventionen från 1972. Bakgrunden till konventionen är bland annat erfarenheterna från de två världskrigen då stora natur- och kulturvården förstördes, uppmärksammandet av miljörörelsen på 1960- och 70-talet och ökat internationellt samarbete. Konventionen anger att vissa natur- och kulturarv är "of outstanding interest and therefore need to be preserved as part of the world heritage of mankind as a whole".⁵⁷

Parallellt med denna utveckling har kulturarvsarbetet också påverkats av övergripande idéströmningar med influenser från humaniora och samhällsvetenskap.⁵⁸

Ett postmodernistiskt förhållningssätt till den sociala och kulturella samhällsutvecklingen och en uppgörelse med modernismen har genomsyrat kulturarvsarbetet sedan 1990-talet. Modernismen brukar beskrivas som framvuxen ur moderniteten det vill säga den period som präglades av industrialismen och dess teknologiska framsteg. Modernismen som idéströmning vilar på tanken om mänsklighetens frigörelse och framsteg genom rationalitet, teknik och vetenskap. I takt med att industrisamhället utvecklades till ett tjänste-, kunskaps- och informationssamhälle ersattes modernismen av en ny idéströmning: postmodernismen.

Postmodernismen brukar karakteriseras som slutet på "de stora berättelserna" det vill säga att inga ideologier eller metafysiska system längre kan ses som universella och fungera som sammanhållande referensramar. Istället hävdas värdet av subjektiva och individuella tolkningar. Postmodernismen karakteriseras därmed av kritik, dekonstruktion och kulturell relativism. Ett kulturell relativistiskt förhållningssätt tar avstånd från universella förklaringsmodeller. Dessa anses omöjliga då man utgår från tanken att alla uppfattar det

---

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

⁵⁸ Jämför forskningsöversikt, bilaga 1.

förgångnas roll i samtiden olika. Istället betonas vikten av en mångfald av individuella berättelser, ett mångkulturellt samhälle och allas rätt till kultur och kulturarv.⁵⁹

Det finns inga skarpa gränser mellan dessa idétraditioner och de influerar ofta varandra. I kulturarvsarbetet kommer detta till exempel till uttryck i konventionen om immateriella kulturarv, som både strävar efter att lista och peka ut universella värden och samtidigt erkänna allas olika upplevelser.

3.1.3 Utvecklingen av den statliga styrningen under 2000-talet

Den statliga styrningen har under 2000-talet påverkats av omvärlds- och närvärldstrenderna och kan därmed relateras till de fyra förhållanden som identifierats ovan.

Med 1996 års kulturproposition (prop. 1996/97:3) blev målen för kulturpolitiken för första gången nationella, det vill säga, de blev styrande även på den regionala och kommunala nivån. Begreppet "äldre tiders kultur" ersattes nu med begreppet "kulturarv". Propositionen fokuserade på konstarna. Även när det gällde målet för kulturarv lyftes de konstnärliga uttrycksformerna fram men samtidigt slog regeringen fast att kulturvärden är en "oskiljaktig del av miljön" (prop. 1996/97:3, s. 156). Den utredning som låg till grund för propositionen fokuserade också på frågan om kulturell identitet och "kulturellt särartstänkande"⁶⁰ vilket kan kopplas till det postmoderna genombrottet med socialrelativistiska perspektiv på kultur och identitet. Detta bidrog till att etablera mångkulturalismen som en politisk process för att strukturera samhällets mångfald och hantera den ökade rörligheten, vilket bland annat speglas i tillkomsten av Statens museer för världskultur och 1999 års minoritetspolitiska proposition (prop. 1998/99:143).

Under slutet av 1990-talet formulerades miljöpolitiken med av riksdagen fastställda nationella miljö kvalitetsmål utifrån det hållbara utvecklingsbegreppets tre dimensioner: social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet. Regeringen definierade *hållbar utveckling* som en samhällsutveckling som "tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov" (prop. 1997/98:145). Som ett resultat kom också miljöbalken att betraktas som en sammanhållen och övergripande lagstiftning för hela miljöområdet. I propositionen Miljöbalk påpekar regeringen att även kulturpolitiken bidrar till goda förutsättningar för miljöpolitiken och skydd av kulturmiljön förs in i både miljö kvalitetsmålen och miljöbalken (prop. 1997/98:45).

⁵⁹ Harrison, R. 2013. Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the "crisis" of accumulation of the past. *International Journal of Heritage Studies*, 19:6.

⁶⁰ Idén om ett mångkulturellt samhälle som bygger på antagandet att till exempel socioekonomiska skillnader kan förklaras av inneboende och essentiella kulturella skillnader mellan "etniska grupper".

Riksdagen beslutade 1999 att judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar skulle erkännas som nationella minoriteter i Sverige (2009:724). Det fastslogs även att samerna har en särskild ställning som urfolk. Gruppernas språk erkändes som nationella minoritetsspråk och en minoritetspolitik infördes. Enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk som trädde i kraft 2010 ska det allmänna främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige.⁶¹ I regeringens minoritetspolitiska strategi konstateras att de nationella minoriteternas språk och kultur aktivt behöver synliggöras i samhället som en del av vårt gemensamma svenska kulturarv. Minoritetspolitiken syftar vidare till att stärka de nationella minoriteternas egenmakt och inflytande (prop. 2008/09:158). I 1 kap. 2§ regeringsformen anges att det samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.

År 2006 utlystes av regeringen till ett särskilt *Mångkulturår i Sverige*. Syftet var att "på ett bestående sätt öka alla invånares möjligheter att delta i kulturlivet och att skapa ett samspel mellan olika kulturtraditioner". Syftet var också att skapa incitament för att offentligt finansierade kulturverksamheter på ett tydligt sätt skulle spegla och införliva den etniska och kulturella mångfald som finns i dagens Sverige.⁶² I slutbetänkandet från kommittén för samordning av Mångkulturåret vidgades begreppet kulturell mångfald från att enbart avse etnisk mångfald. Det betonas att flera samspelande faktorer som etnicitet, nationellt ursprung, språk, religion, ålder, generation, sexuell läggning och genus tillsammans bidrar till en ökad heterogenitet i samhället.⁶³

Ett år senare, år 2007, aviserade regeringen ett behov av att se över kulturpolitikens inriktning och arbetsformer. Kulturutredningen lämnade sitt betänkande 2009 som bland annat innehöll omfattande förslag om förändrad organisation på hela kulturområdet.⁶⁴ 2007 inrättades också den så kallade museikoordinatorn med uppdrag att se över vissa frågor inom museisektorn och pröva olika former för ökad samverkan i frågor om administration, föremålshantering och sektorsforskning.⁶⁵

2009 antogs regeringens proposition Tid för kultur (prop. 2009/10:3) och därmed nya kulturpolitiska mål. Regeringen påpekade att det fanns behov att omformulera dessa för att tydligare betona kulturens egenvärde och oberoende, medborgarperspektivet och kulturens

⁶¹ Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

⁶² SOU 2005:91

⁶³ SOU 2007:50

⁶⁴ SOU 2009:15

⁶⁵ SOU 2009:15

roll i samhället. De nationella kulturpolitiska målen beskriver kulturen som en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund.

De omfattande organisatoriska förslag som fanns i kulturutredningen antogs inte. Regeringen bedömde istället att kraven på samverkan mellan myndigheterna borde öka och att vissa effektiviseringar i myndighetsstrukturen borde göras. Kungl. biblioteket gavs bland annat ett överinseendeuppdrag på området samtidigt som landsarkiven fördes över till Riksarkivet. En ny myndighet för uppföljning av kulturpolitiken inrättades och kom senare att benämnas Myndigheten för kulturanalys.

I propositionen aviserade också regeringen att en utredare skulle tillsättas för att ta fram en ny modell för samspelet mellan staten, den regionala och den kommunala nivån när det gäller statliga bidrag till regional och lokal kulturverksamhet. Resultatet blev kultursamverkansmodellen som sjösattes år 2011. Syftet var att skapa ett ökat utrymme för regionala prioriteringar och variationer. Landsting/regioner som ingår i modellen beslutar, i samverkan med länets kommuner och kulturlivet, hur det statliga bidraget ska fördelas till regional kulturverksamhet.⁶⁶

I propositionen Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt (prop. 2009/10:175) beskrev regeringen inriktningen för förvaltningspolitiken på följande sätt: "En innovativ och samverkande statsförvaltning som är rättsäker och effektiv, har väl utvecklad kvalitet, service och tillgänglighet och som därigenom bidrar till Sveriges utveckling och ett effektivt EU-arbete". Regeringen betonade den offentliga förvaltningens roll för en samhällsgemenskap där alla medborgare och invånare har goda möjligheter att förverkliga sin potential, utöva sina rättigheter och fullgöra sina skyldigheter. Därmed har den offentliga förvaltningen en viktig roll för det demokratiska statskicket. I propositionen betonades vikten av att statsförvaltningens arbete utgår från de grundläggande värdena demokrati, rättssäkerhet och effektivitet och att myndigheter inte bör bedriva opinionsbildning (prop. 2009/10:175, s. 27ff.).

Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar ratificerades av Sverige 2006 och trädde i kraft 2007. Bakgrunden var bland annat diskussioner om hot mot den kulturella mångfalden och behov av att erkänna banden mellan kulturella, ekonomiska och handelsmässiga värden. Med "kulturell mångfald" avsåg konventionen "de många olika former genom vilka grupper och samhällen uttrycker sin

---

⁶⁶ SOU 2010:11

kultur. Dessa yttringar sprids inom grupper och samhällen och mellan dem.”⁶⁷ Samma år antog FN:s generalförsamling en deklaration om urfolkens rättigheter. Ett urfolk definieras som människor som härstammar från folkgrupper som bodde i landet eller i ett geografiskt område som landet tillhör vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställande av nuvarande statsgränser och vilka har behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner. I Sverige är samer att betrakta som ett urfolk. Målet för samepolitiken är att verka för en levande samisk kultur byggd på en ekologisk hållbar rennäring och andra samiska näringar.⁶⁸

2011 ratificerades Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet. Institutet för språk och folkminnen fick då i uppdrag att utveckla arbetet med konventionen i Sverige. Med immateriellt kulturarv menas traditioner som lever och överförs mellan människor, handens och kroppens kunskaper, erfarenheter och kreativa uttrycksätt. Det kan också omfatta hantverk, ritualer, musik eller berättelser, både sådant som upprepas och förändras.⁶⁹ Samma år ratificerades också Europarådets Europeiska landskapskonvention (ELC). Målet med ELC är en rikare livsmiljö där alla kan delta i utformningen och där syftet är att främja samarbetet kring landskapsfrågor inom Europa och att stärka allmänhetens och lokalsamhällets delaktighet i det arbetet.

2013 beslutade riksdagen om nya nationella mål för kulturmiljöarbetet. I samband med detta gjordes också ändringar i lagen om kulturminnen och den bytte också namn till ”Kulturmiljölag”. Skälen var att regeringen ”ville skapa goda förutsättningar för ett offensivt kulturmiljöarbete som aktivt bidrar till ökad livskvalitet och att humanistiska perspektiv ges utrymme att påverka samhällsutvecklingen”. Målen betonar att kulturmiljöarbetet ska främja ett hållbart och inkluderande samhälle (prop. 2012/13:96).

Regeringens mål är att Sverige ska vara bäst i världen på att utnyttja digitaliseringens möjligheter och i budgetpropositionen för 2015 (prop. 2014/15:1, utg. omr. 22) presenterades en satsning på att förstärka styrningen och samordningen av övergripande IT-användning i statsförvaltningen. Inom statsförvaltningen är digitaliseringen ett verktyg för att effektivisera och förenkla för medborgare och företag. Den innebär att det sker en förskjutning från en analog hantering till en process där digital information överförs sömlöst mellan olika organisationer och där kontakten med enskilda sker via e-tjänster. Detta

---

⁶⁷ Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar, Svenska Unescorådets skriftserie, Nr 2/2010

⁶⁸ <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/samepolitik/mal-for-samepolitik/>

⁶⁹ <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/levande-traditioner---immateriella-kulturarv-/forteckningen.html>

förändrar arbetssätt och lösningar, men det ställer också nya krav på snabbhet, tillgänglighet och delaktighet.⁷⁰

3.2 Roller och ansvar inom kulturarvsområdet

Indelningen av myndigheter och organisationer på kulturarvsområdet har utvecklats över tid och i enlighet med strategiska utgångspunkter som speglar olika sociala, politiska och ekonomiska kontexter. Dagens aktörskarta över kulturarvsområdet karakteriseras av en mångfald av aktörer och uppdrag.

Nedan följer en översiktlig redogörelse för denna karta.

3.2.1 Arkiv och bibliotek

Inom området finns huvudsakligen tre nationella myndigheter: Kungliga biblioteket, Riksarkivet och Institutet för språk och folkminnen. Kungl. biblioteket är nationalbibliotek och arkiv för ljud- och bildokument och rörliga bilder. Myndigheten har nationell överblick över det allmänna biblioteksväsendet och ska främja samverkan och utveckling inom området. Biblioteksverksamheten har genom bibliotekslagen en särställning inom kulturarvsområdet genom regleringen av folkbibliotek och regional biblioteksverksamhet och kravet är att biblioteksverksamhet ska finnas i hela landet. Biblioteken erbjuder bland annat allmänheten möjligheter att bedriva egen forskning.

Riksarkivet är en statlig arkivmyndighet och har det särskilda ansvaret för den statliga arkivverksamheten och för arkivvården i landet. Riksarkivet har överinseende över den offentliga arkivverksamheten och handlägger arkivuppgifter som inte någon annan myndighet ska handlägga. Riksarkivet har också nationell överblick över arkivfrågorna och följer arkivverksamheten i landet. Sedan 2010 ingår landsarkiven i myndigheten. Institutet för språk och folkminnen har till uppgift att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och immateriella kulturarv i Sverige.

3.2.2 Museer

Det finns en stor variation av museiorganisationer i landet. De har olika uppdrag på internationell, nationell, regional och lokal nivå och arbetar ofta utifrån vitt skilda förutsättningar vad gäller bland annat finansiering, organisationsform, huvudmannaskap och

---

⁷⁰ SOU 2015:91

verksamheternas inriktning. Det är därför svårt att definiera och avgränsa museisektorn. Museiutredningen beskriver förutsättningarna och utvecklingen för de fjorton så kallade centralmuseerna.⁷¹ Dessa har en särställning bland landets museer då de är en del av ett statligt åtagande som vuxit fram från slutet av 1700-talet till 1970-talet.

Länsmuseerna bedriver en bred och mångfasetterad verksamhet som har kommit att vidgas under senare år. Länsmuseicheferna har beskrivit länsmuseerna som en förvaltare av kulturarvet och en kulturhistorisk kunskapsbank som arbetar med aktuella samhällsfrågor ur ett kulturarvsperspektiv. Vidare framhålls länsmuseerna som neutrala mötesplatser och arenor för reflektion och dialog kring olika samhällsfrågor och mellan olika grupper. Samtidigt har museerna fått en mer uttalad roll i arbetet med regional utveckling och hållbar tillväxt.⁷²

Övriga museala institutioner runt om i landet karakteriseras framför allt av mångfald. Museiutredningen söker nya sätt att beskriva olika faktorer, förutom den organisatoriska mångfalden, som påverkar och formar museernas verksamhet och historia. Det handlar framför allt om samspelet mellan besökare och museernas personal och olika aktörers deltagande i och inflytande över den museala verksamhetens utveckling och meningsskapande uppgifter.⁷³ Till museiområdet räknas också Riksutställningar som är en expert- och resursmyndighet för utveckling och samarbete inom museiområdet.

3.2.3 Kulturmiljömyndigheter

Kulturmiljöarbetet avser all verksamhet där kulturmiljö används som en utgångspunkt och med avsikten att undersöka, vårda, skydda, utveckla samt förmedla kunskap om kulturhistoriska företeelser och deras värden. Kulturmiljön såväl som de nationella målen för kulturmiljöarbetet är aspekter som myndigheter ska beakta.⁷⁴ Att styrmedelsansvaret för kulturmiljön dessutom finns inom flera sektorer innebär att kulturmiljöarbetet ska betraktas som en tvärssektoriell verksamhet.

På den nationella statliga nivån finns, förutom Riksantikvarieämbetet, sju myndigheter med ett mer uttalat uppdrag att bidra till målen för kulturmiljöarbetet utifrån sina

⁷¹ SOU 2015:89. De fjorton centralmuseerna utgörs av: Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Naturhistoriska riksmuseet, Moderna museet, Statens försvarshistoriska museer, Statens museer för världskultur, Livrustkammaren och Skoklosters slott med stiftelsen Hallwylska museet, Statens maritima museer, statens musikverk, Statens centrum för arkitektur och design, Statens historiska museer, Stiftelsen Nordiska museet, Stiftelsen Skansen, Stiftelsen Tekniska museet och Arbetets museum

⁷² Riksutställningar 2016, *Länsmuseernas situation*.

⁷³ SOU 2015:89

⁷⁴ Detta förtydligas även i kulturmiljölagen (1988:950). Av 1 kap 1§ framgår att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

verksamhetsområden och sitt ansvar i miljömålsarbetet, speciallagstiftning och regleringsbrev. Dessa är Naturvårdsverket, Havs- och vattenmyndigheten, Boverket, Jordbruksverket, Skogsstyrelsen, Trafikverket och Statens fastighetsverk.

På den regionala statliga nivån finns 21 länsstyrelser vars uppdrag är sektorsövergripande, det vill säga de hanterar kulturmiljöfrågor inom flera sakområden. Inom kulturmiljöområdet har länsstyrelserna ansvar för både juridiska och ekonomiska styrmedel och de ska också fungera som ett stöd i arbetet med regionala kulturplaner. Sametinget har enligt rennäringsförordning (1993:384) i uppgift att meddela föreskrifter om den hänsyn som vid renskötseln ska tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Viktiga aktörer i kulturmiljöarbetet är också länmuseerna, de regionala museerna och regionerna.

En utveckling som påpekats i samband med uppföljningar av kultursamverkansmodellen är att kulturmiljöfrågorna har en oklar roll i kultursamverkansmodellen och att länmuseernas uppfattning av vad som i verksamheten är kulturmiljöarbete är högst varierad.⁷⁵ För många museer utgör uppdragsfinansiering den största finansieringskällan i kulturmiljöarbetet.⁷⁶

De 290 kommunernas verksamheter skiljer sig åt. Inom de obligatoriska uppgifterna på kulturmiljöområdet kan nämnas kommunernas planmonopol och hanteringen av plan- och bygglagen (PBL). Inom ramen för kultur- och fritidsverksamheten bedriver en del kommuner olika verksamheter som också tangerar kulturarvsområdet.

3.2.4 Övriga myndigheter och organisationer inom kulturarvsområdet

Genom kultursamverkansmodellen har regioner och landsting fått en mer framträdande roll i kulturarvsarbetet. De ansvarar för de regionala kulturplanerna som är grunden för hur statliga bidrag inom kultursamverkansmodellen fördelas. De är också huvudmän för länmuseerna. Kulturplanerna ska utarbetas i samverkan med länets kommuner och efter samråd med länets professionella kulturliv och spänner över hela kultur- och kulturarvsområdet.

Flera myndigheter bedriver delvis verksamhet inom kulturarvsområdet men kan inte inordnas inom indelningen arkiv, bibliotek, museer och kulturmiljö (ABKM). *Sametinget* är både ett folkvalt parlament och en statlig förvaltningsmyndighet inom rennäringsområdet och

⁷⁵ Riksantikvarieämbetet 2016, *Kulturmiljöarbetets genomslag inom kultursamverkansmodellen*, Riksantikvarieämbetet 2015 *Kulturmiljöarbete under utveckling*, Riksdagens kulturutskott 2015, *Är samverkan modellen? En uppföljning och utvärdering av kultursamverkansmodellen*

⁷⁶ Riksantikvarieämbetet 2015, *Kulturmiljöarbetet under utveckling*

samisk kultur. *Nämnden för hemslöjdsfrågor* har i uppdrag att ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd, i den utsträckning sådana uppgifter inte fullgörs av någon annan statlig myndighet och fördelar också bidrag inom området. *Kulturrådet* har till uppgift att, med utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen, verka för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag och genom andra främjande åtgärder. *Myndigheten för kulturanalys* har i uppdrag att utvärdera, analysera och redovisa effekter av förslag och genomförda åtgärder inom kulturområdet. Detta ska göras med utgångspunkt i de kulturpolitiska målen. *Forum för levande historia* har i uppdrag att med utgångspunkt i erfarenheterna från Förintelsen främja arbete med demokrati, tolerans och alla människors lika värde. *Svenska Uneskorådet* har i uppdrag att bidra till att genomföra den svenska Unescostrategin, ge råd till regeringen när det gäller Unescos verksamhet och informera om och sprida kunskap om Unesco i Sverige. Flera myndigheters verksamhet berör eller påverkar kulturarvsområdet utan att ha tydliga uppdrag inom området. Vissa myndigheter har uppdrag vars genomförande påverkar den fysiska miljön som *Energimyndigheten* och *Statens konstråd*. Statens konstråd har lyft betydelsen av sin verksamhet kring gestaltning av det offentliga rummet som ett kulturmiljöarbete.⁷⁷ Andra exempel är *Lantmäteriet*, *Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor*, *Tillväxtverket*, *Folkhälsomyndigheten* och *Svenska Institutet*.

Det civila samhällets organisationer är av central betydelse i kulturarvsarbetet och för demokratin genom sin aktiva roll i samhällsdebatten och möjligheten att rikta kritik mot myndigheter och beslutsfattare.⁷⁸ Flera av det civila samhällets organisationer bidrar också till bevarandet av en mångfald av historiska spår – även den typ av kulturarv som inte är skyddade enligt lag eller omfattas av andra styrmedel. Inom det civila samhället finns både formaliserade organisationer och nätverk och upprop. De vanligaste associationsformerna är ideella föreningar, trossamfund och stiftelser (prop.2009/10:55). Nationella organisationer inom kulturarvsområdet är till exempel *Svenska kyrkan*, *Sveriges Hembygdsförbund*, *ICOMOS Sverige* och *ArbetSam*. På museiområdet finns också övergripande intresseorganisationer som Riksförbundet Sveriges museer och Länsmuseernas samarbetsråd.

Till det civila samhället hör dessutom de nationella minoriteternas föreningar och organisationer. Vissa av dessa bedriver ett uttalat kulturarvsarbete med eller utan statliga bidrag, till exempel Åjtte-museet, Judiska museet och Finnkulturcentrum. Även Forum för levande historia tar ett visst ansvar för att synliggöra minoriteternas historia.

⁷⁷ Riksantikvarieämbetet 2015, Kulturmiljöarbete under utveckling

⁷⁸ Med civila samhället menas aktörer vars syfte inte är att skapa vinst för medlemmar, ägare eller annan person. Aktörernas syfte är istället allmännyttigt och möter ett behov hos medlemmarna själva.

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk ger de fem nationella minoriteterna ett grundskydd som bland annat innebär att de nationella minoritetsspråken ska främjas och skyddas samtidigt som kulturen ska utvecklas och bevaras. Utöver grundskyddet finns särskilda rättigheter som gäller i de så kallade förvaltningsområdena för samiska, finska och meänkieli. I kommuner som ingår i förvaltningsområdet ska de nationella minoriteterna kunna använda sitt språk i kontakt med myndigheter, både muntligen och skriftligen. Förvaltningsmyndigheter måste se till att det finns personal som behärskar språket eller språken. Kommunen ska också kunna erbjuda barn- och äldreomsorg på minoritetsspråken. En kommun eller landsting/region kan ingå i flera förvaltningsområden.⁷⁹

Kulturarvsarbetet bedrivs också på en marknad av såväl offentliga aktörer som enskilda. Uppdragen handlar bland annat om olika typer av kunskapsuppbyggnad genom dokumentation eller underlag i samband med planeringsåtgärder. Inom både uppdragsarkeologisk och bebyggelseantikvarisk verksamhet har offentliga aktörer en inte obetydlig del av marknaden. Bland branschorganisationerna märks bland annat SUBO, Fibor, Mark, med flera samt branschorganisationer verksamma inom turism- och besöksnäring och till viss del inom kulturella och kreativa näringar.

---

⁷⁹ <http://www.minoritet.se/forvaltningsomraden-for-minoritetssprak>

4. Tillstånd och utveckling

Kapitlet börjar med en kort redogörelse för resultatet av samrådet om tillstånd och utvecklingstrender. Trender med betydelse för demokrati och hållbarhet har särskilt belysts. De tillfrågade aktörerna representerar myndigheter, museer, det civila samhällets organisationer, branschorganisationer och fyra av de fem nationella minoriteterna. Därefter analyseras tillstånd och utveckling i relation till identifierade samhällstrendtrender.

4.1 Trender med betydelse för demokrati och hållbarhet på kulturarvsområdet

Trenderna i omvärlden speglas i aktörernas uppfattning om kulturarvsarbetets tillstånd och utveckling. På ett övergripande plan nämner myndigheter och centralmuseer främst digitalisering och samhällelig mångfald, samt i viss utsträckning förändrad styrning, som faktorer som tydligast påverkat utvecklingen inom kulturarvsområdet under 2000-talet. De menar att förhandlingar om kulturarv som begrepp och värde samt diskussioner om kulturarvsarbetets mål och syften har präglat perioden. Fokus har legat på kulturarv som resurs för ekonomisk och miljömässig hållbarhet. Kulturarvsområdet anses också ha blivit föremål för en växande – och ibland polariserande – debatt. Aktörerna anser också att samhällsutvecklingen har lett till ett ökat behov av normkritiska perspektiv och kunskap om hur man i ett heterogent samhälle på bästa sätt kan upprätthålla demokratiska värden och mänskliga rättigheter.

Inom ramen för uppdraget om ett offensivt och angeläget kulturmiljöarbete har upplevda utmaningar identifierats genom dialog med berörda aktörer.⁸⁰ Utmaningarna handlar om svårigheten att både beskriva och nå ut i kommunikationen om kulturarvets betydelse i samhällsutvecklingen. Detta hänger bland annat samman med att aktörerna fortsatt upplever att premisser för värdering och urval är otydliga och att det finns en diskrepans mellan övergripande mål och styrmedlens utformning och tillämpning. Det påpekas också att mångfaldsarbetet måste utvecklas och en utmaning som återkommer i svaren är att roller och ansvar är otydliga samt att det finns brister i samverkan, särskilt på regional nivå.

De offentliga aktörerna presenterar en bild av framtiden där metatrenderna fortsätter att accelerera och därmed påverka och utmana bevarande, förmedling och tolkning av

---

⁸⁰ Dialogen har skett med länsstyrelserna, läns museer och centrala museer, nationella förvaltningsmyndigheter och civila samhällets organisation, främst Sveriges hembygdsförbund, Svenska kyrkan och ArbetSam.

kulturarv. Aktörerna utgår ifrån att tekniken kommer fortsätta att utvecklas i högt tempo, att rörlighet och mångfald ökar och leder till behov av att ta ställning till nya traditioner, vanor och värderingar. De förutser vidare att krav på ny kunskap, samverkan, effektivisering och fokus på förmedling och tillgängliggörande kommer att öka. De pågående diskussionerna om formerna för statens organisering och eventuella regionbildningar lyfts också som något som, beroende på utformning, kan komma att påverka förutsättningarna för ett effektivt kulturarvsarbete. Detta relaterar bland annat till kulturmiljöverksamheten och dess koppling till kommunala planerings- och beslutsprocesser. De offentliga aktörerna uttrycker också en farhåga om att kulturarv och kulturarvsarbete kan komma att användas som politiska verktyg i en polariserad samhällsdebatt.

Det civila samhällets organisationer påpekar att människors olika erfarenheter och förutsättningar kommer att leda till nya perspektiv och innovationer på det sociala området. Variationen av livsåskådningar antas även påverka såväl Svenska kyrkans verksamhet som relativiseringen av kunskapsbegreppet. Intresset för kulturarv i kombination med förändrade vanor och normer för sociala sammanslutningar förväntas också leda till nya former för deltagande och engagemang och utveckling av organisationernas kulturarvsarbete. Det civila samhällets organisationer ser också framför sig att detaljregleringen kommer öka men befarar samtidigt att hänsynskraven ändå kommer försvagas. De menar att det offentliga kulturarvsarbetet brister i förmågan att skydda och bevara kulturmiljön.

Minoriteterna lyfter delvis andra trender som anknyter till deras speciella förutsättningar. Företrädare för de judiska, sverigefinska och tornedalska minoriteterna lyfter identitetsfrågorna som några av de viktigaste framtidsfrågorna i förhållande till kulturarvsarbetet. Vikten av att föra vidare minoritetsspråken till kommande generationer poängteras. Men man lyfter också ökad polarisering och säkerhetsfrågor som en viktig framtidsrend och känner en viss oro inför minoriteternas plats i framtidens samhälle. Det påpekas bland annat att kunskap om minoriteter är låg i samhället.

Företrädare för den judiska minoriteten menar att den judiska kulturen i Sverige urbaniserats och att det finns en stark koncentration kring storstäderna. Samtidigt sker en utarmning i övriga delar av landet. Det uttrycks farhågor för att medlemmar utanför storstäderna inte länge orkar axla sitt judiska arv när det inte längre finns någon kulturell infrastruktur.

Säkerhetsfrågan lyfts speciellt och företrädarna för den judiska minoriteten menar att det finns risk för att allt färre väljer att delta i den judiska gemenskapen på grund av hot och trakasserier. Detta kan leda till en känsla av utanförskap och att man snarare identifierar sig med till exempel den judiska staten än med den lokala församlingen.

Företrädarna för minoriteterna frågar sig också hur det framtida samhället kommer att se på minoriteternas medborgarroll – är man en lika god medborgare även om man värnar minoritetskulturen? Flera av företrädarna lyfter vikten av ökad samverkan för att vidga vyer och perspektiv i syfte att minska polarisering och rädsla.

Sametinget hävdar att det förflutna är en bas för den samtida samiska kulturen och identiteten och påpekar att det samiska på detta sätt skiljer sig från det moderna västerländska sättet att tänka kring kulturarv. Sametinget framhåller att hotet mot kulturarvet i form av ökande intrång från gruvdrift, skogsbruk, vindkraft och militärövningar samt ett utökat friluftsliv är en framtida utmaning. Sametinget vill också stärka sin roll som förvaltningsmyndighet inom kulturområdet för att bättre kunna företräda samerna och samisk kultur.

I forskningsöversikten (bilaga 1) beskrivs kulturarvets och kulturarvsarbetets samhällliga betydelse under tre övergripande teman. Det första handlar om förändringen över tid i synen på vad kulturarv är och hur det blir till utifrån teoretiska perspektiv. Forskningen har över tid rört sig från modernismens tillbakablickande och postmodernismens samtidsfokus till nya sätt att se på kulturarvets och kulturarvsarbetets samhällliga betydelse för framtiden. Det andra temat tar upp forskning som visar på och problematiserar kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse för en hållbar utveckling. Det tredje temat handlar om nya sätt att se på kulturarv i förhållande till en hållbar framtid (jämför ovan).

Den bild av kulturarvsområdets tillstånd och utveckling som framkommer inom ramen för samrådet och i forskningsöversikten diskuteras och analyseras nedan i förhållande till de fyra identifierade trenderna. Fokus läggs på hållbarhet och demokrati. De identifierade trenderna påverkar kulturarvsområdet på olika sätt och i olika hög grad. I vissa fall är påverkan direkt kopplad till det fysiska kulturarvet. I andra fall påverkar de mer indirekt föreställningar och förhållningssätt till kulturarv i samhällsutvecklingen.

4.1.1 Förändrad resursfördelning – fokus på ekonomisk och miljömässig hållbarhet.

Den förändrade resursfördelningen i samhället och påverkan på miljön kan leda till situationer där förhandlingar om historiska spår i landskapet eller på museer och i arkiv sätts i fokus. Urbaniseringen i Sverige är exempel på en process där kulturarvsfrågan behöver integreras i andra politikområden, till exempel stadsplanering och landsbygdsutveckling. Ansvar för bevarandet och utvecklandet av kulturarvet är i dessa fall delat. Det civila samhällets organisationer ser den Europeiska landskapskonventionen (ELC) som en

möjlighet till ökat lokalt inflytande över förändringen av landskapet trots att ratificeringen inte inneburit någon förändring i regleringen av deltagandet i planeringsprocesser (se 3.1.3).

Klimatförändringen och en kraftigt ökande befolkning leder till påfrestningar på den fysiska miljön och kulturmiljön. Idag upplever aktörerna ett ökat hot mot kulturmiljöer, kulturföremål och mot det immateriella kulturarvet. En annan företeelse med konsekvenser för det fysiska kulturarvet är internationella konflikter där kulturarv används som måltavla i propagandasyfte och ger upphov till handel med stulna kulturföremål. Klimatpåverkan och miljöpåfrestningar i form av till exempel erosion och översvämningar kan även komma att påverka de historiska spåren i miljön. Åtgärder för att minska denna påverkan kan få liknande konsekvenser.⁸¹

Aktörerna menar att kulturarvsarbetet under 2000-talet fokuserat på att vara en resurs för ekonomisk och regional tillväxt. Till exempel har läns museerna fått en alltmer framträdande roll i det regionala tillväxtarbetet. Att kulturarv ses mer i instrumentella termer, det vill säga som verktyg för andra samhällsmål, är också något som poängteras i dialogerna inom ramen för visionsarbetet. Några museer anser att målen för kulturarvsarbetet alltmer kommit att likna dem som råder för turism och upplevelseindustrin där besökssiffror i princip varit det enda uppmärksammande måttet på verksamheternas resultat. Att kommuner, landsting och regioner tagit större ansvar för kulturarvsfrågorna lokalt och regionalt under de senare åren har även bidragit till ett ökat fokus på kopplingen mellan kulturarv och hållbarhet, attraktivitet och besöksnäring.

Tanken på en hållbar utveckling, så som den uttrycktes av Bruntlandkommissionen, präglas av modernistiska idéer om globala, världsomfattande lösningar och standardiseringar.⁸² Globaliseringen, och allt det den för med sig, ses där delvis som ett hot där hållbar utveckling är lösningen. Hållbarhet i detta perspektiv handlar om förmågan att uthärda och leva vidare.⁸³ Denna tanke går väl ihop med kulturarvsarbetets bevarandearbete samt med tillgängliggörandet och användandet av kulturarv i besöksnäring- och attraktionsutvecklingssammanhang.

Under senare år har det framhållits att samhället och den globala utvecklingen är mer komplex än hållbarhetsbegreppets tre dimensioner. FN:s nya hållbarhetsmål som ersätter de så kallade millenniemålen försöker fånga denna komplexitet i 17 globala ambitioner.⁸⁴

---

⁸¹ Källman, L. och Korsell, L. 2008. *Kulturarvsbrott*, BRÅ.

⁸² *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, UN 1987

⁸³ Hylland Eriksen, T. *An Overheated World*.

⁸⁴ *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, UN 2015.

I takt med globaliseringen skapas ökade internationella beroenden. Ett exempel på detta är EU:s politik med dess komplexa beslutsprocesser. EU:s regionalpolitik har lett till ett ökat intresse för att utveckla kultur och kulturarv som en drivkraft för regional och ekonomisk tillväxt. "Cultural Planning" är ett exempel på ett verktyg som använts för att uppmärksamma kultur och kulturarv som en resurs och etablera uppfattningar om regional identitet och särart.⁸⁵ Begreppet "kulturarvsindustri" används i relation till bland annat besöksnäringar, destinationsutveckling och varumärkesbyggande för att beteckna kulturarvets marknadsmässiga potential.⁸⁶

4.1.2 Ett förändrat politiskt landskap – kulturarv som kultur och identitet

En generell uppfattning bland aktörerna är att synen på kulturarvsbegreppet breddats under 2000-talet. Några av myndigheterna lyfter att arbetet successivt kommit att inkludera allt mer immateriellt kulturarv och att detta allt oftare används för att uttrycka samtida attityder och relationer. Ett museum beskriver detta i termer av att det finns behov av att "ringa in" vad kulturarv är, vad kulturarvsarbete handlar om och vad kulturarvsinstitutionerna i första hand ska ta ansvar för.

I propositionen *Tid för kultur* förs ett resonemang om kulturpolitikens omfattning utifrån kultur- och kulturarvsbegreppens betydelse. Det konstateras att begreppen är mångtydiga och att det inte är politikens sak att avgränsa dem men att det däremot behöver tydliggöras vad kulturpolitiken ska omfatta: "*Även om gränserna hela tiden överskrids och omprövas har kulturpolitiken fortfarande som huvudsyfte att stödja insatser som görs inom ordets, scenens, bildens och tonens områden samt för kulturarvet* (prop. 2009/10:3 s. 12). I förhållande till dagens breda kulturarvsbegrepp kan det uppfattas som att kulturpolitiken begränsas till vissa områden medan *kulturarvspolitiken* är allomfattande. Den komplexa gränsdragningen märks också i formuleringen: "*Samtida konst- och kulturyttringar tar många gånger sin utgångspunkt i det kulturella arvet, såväl det materiella som det immateriella. Att kulturarvet är angeläget och levande är en förutsättning för att det ska bevaras för kommande generationer*" (prop. 2009/10:3 s. 25).

Samhällets komplexitet påverkar också kraven i politiken vad gäller integrering av politikområden (mainstreaming) och flexibilitet. Statens roll har förändrats mot en mer

---

⁸⁵ Lundberg, K. och Hjort, C. 2014. *Att fånga platsens själ: handbok om cultural planning*. SKL Kommentus Media

⁸⁶ Jämför Helena Wangefelt Ström, 2011. Heligt – hotfullt – historiskt. Kulturarvifieringen av det katolska i 1600-talets Sverige. *Lychnos*, Lärdomshistoriska samfundets årsbok.

faciliterande och reglerande roll. Detta har delvis skett på bekostnad av tillhandahållandet av offentlig service. I styrningen läggs större vikt vid överenskommelser och samarbete.⁸⁷

På ett övergripande plan noterar de offentliga aktörerna att denna förändring bland annat tar sig uttryck i att kraven på att arbeta tvärsektorielt ökar. Kulturmiljö och kulturarv är exempel på frågor som ska integreras i flera politikområden. Detaljstyrningen i myndigheternas regleringsbrev och instruktioner har generellt sett minskat samtidigt som kraven på integrering och tvärsektorielt arbete har ökat. Ökade krav på tvärsektorielt arbete upplevs inte alltid positivt av de tillfrågade aktörerna. En del menar att tillkomsten av krav från andra politikområden har tagit bort fokus från främjandet på kulturarvsområdet.

De nya målen för kulturmiljöarbetet har under 2015 blivit mer framträdande i kulturmiljömyndigheternas verksamhet. Även Sveriges hembygdsförbund påpekar att målen varit stödjande i organisationens verksamhetsutveckling. I dialogerna inom ramen för Riksantikvarieämbetets visionsuppdrag har målen framställts som positiva för verksamheterna generellt. De har också blivit mer framträdande i länsstyrelsernas arbete och samtliga länsstyrelser uppger att de arbetar aktivt med målen. Samtidigt har Riksantikvarieämbetet påpekat att myndigheterna bör se målen som utgångspunkter för verksamheten snarare än som mål som är möjliga att bryta ner.⁸⁸

Flera myndigheter påpekar att kulturarvsområdet påverkats av blygsamma eller uteblivna anslagsökningar under de senaste 15 åren. Bland annat påtalar länsstyrelserna kontinuerligt problemen med resursbristen och dess konsekvenser för möjligheterna till verksamhetsutveckling. Alternativa sätt att finansiera verksamheten har blivit viktiga för museerna, liksom samarbete och samverkan utanför kulturarvsområdet. Flera offentliga aktörer lyfter också fram betydelsen av det kulturarvsarbete som bedrivs av det civila samhällets organisationer och ser dem som viktiga för bevarandearbetet, för delaktigheten men också som kritiker och opinionsbildare. Några av de offentliga aktörerna upplever samtidigt att det ideella engagemanget minskar och ser detta som problematiskt för samhällsengagemanget och överbryggandet av det de upplever som deltagarklyftor.

Diskussioner om hur orättvisor, diskriminering och kränkningar i det förflutna bör hanteras i försoningssyfte i samtiden har ökat under 2000-talet.⁸⁹ Detta tar sig uttryck i att företrädare för grupper som anses ha diskriminerats i historien söker upprättelse för oföretter som

⁸⁷ Regeringskansliets omvärldsanalys 2015

⁸⁸ Riksantikvarieämbetet 2015. *Nytt förhållningssätt till kulturmiljömålen kan öka målens genomslag.*

⁸⁹ Smith, L. & Waterton, E. 2011, 'Heritage and the Politics of Exclusion', *Current Swedish Archaeology*, vol. 19, pp. 53-57. Smith, L 2010, 'Ethics or social justice? Heritage and the politics of recognition', *Australian Aboriginal Studies*, vol. 2010, no. 2, pp. 60-68.

begåtts i det förgångna. De som ber om ursäkt var därför sällan involverade i eller direkt ansvariga för de händelser som de ber om ursäkt för.⁹⁰ Detta benämns ibland försoningspolitik och sker ofta i kombination med repatriering av kulturarv och kulturföremål.

Ett exempel på självrannsakan i förhållande till historien är Svenska kyrkans initiativ till en rad publikationer om "Sveriges historiska skuld till samerna". 2016 publicerade svenska kyrkan en vitbok med titeln *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* som redovisar de kränkningar och oförrätter som Svenska kyrkan anser sig skyldig till samt granskar sin skuld och sitt ansvar mot samerna i ett kolonialt förflutet. Syftet är att skapa förutsättningar för att läka relationer, ge människor upprättelse och öka förståelsen för samiska erfarenheter. Svenska kyrkan menar att samiskt liv och samiska erfarenheter är osynliga och okända i Sverige och inom Svenska kyrkan. Vitboken tar bland annat upp kyrkans delaktighet i gravplundring i jakten på samiska kvarlevor.⁹¹

Försoningspolitiken relaterar till berättelsebegreppet och den narratologi som utvecklats inom feministisk teoribildning. Berättelser används i detta sammanhang som verktyg för att ge dem som tystats, osynliggjorts och förtryckts i historien en röst och därmed möjlighet att få upprättelse i offentliga sammanhang i samtiden.⁹²

Det finns också en kritik mot försoningspolitiken som utgår ifrån att den gemensamma historien riskerar att försvinna när berättelsen personifieras. Ursäkten accepterar endast offrets berättelse och kan därför manifesteras en ny historieskrivning, norm eller gruppidentitet. Kritikerna menar att detta kan leda till att maktstrukturer etableras som liknar dem som man ursprungligen ville kritisera.⁹³ Vidare menar kritiker att kravet på upprättelse ger de personer som ber om ursäkt, eller tar på sig rollen att driva upprättelsearbeten, en möjlighet att legitimera sin auktoritet och status.⁹⁴

Sametinget och Diskrimineringsombudsmannen har även föreslagit att en sannings- och försoningskommission inrättas.⁹⁵ Detta förslag bygger på The Truth and Reconciliation

---

⁹⁰ Jfr Vid millennieskiftet bad Påven Johannes Paulus II Gud om förlåtelse för 2000 år av synder begångna av den kristna kyrkan. 1997 bad Tony Blair om förlåtelse för den stora potatissvälten på Irland på mitten av 1800-talet.

⁹¹ Antje Jackelén och Sylvia Sparroc, *Dags att göra upp med Sveriges koloniala förflutna*, i DN debatt 6 mars 2016.

⁹² Jfr Lanser, S.S.1992. *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice*

⁹³ Lynn Meskell 2010 Human Rights and Heritage Ethics *Anthropological Quarterly*, Vol. 83, No 4, pp.839-860. Jenkins. T. 2016. *Keeping Their Marbles: How the Treasures of Antiquity Ended Up in Museums – And Why They Should Stay There*.

⁹⁴ M. Warner 2002, *Coda: Who's Sorry Now? Personal Stories, Public Apologies*. Amnesty Lecture in Human Rights, given at Oxford University.

⁹⁵ Diskrimineringsombudsmannens årsredovisning 2015.

Commission (TRC) i Sydafrika som i sin tur byggde på "ubuntu" - ett Zulu-begrepp som handlar om att sluta fred och fokusera på medkänsla, empati och på att se människan i den andre. TRC utgick ifrån perspektivet att förlåtelse och återupprättelse (och därmed makten) inte ligger hos den som ber om ursäkt utan hos den som visar barmhärtighet och accepterar ursäkten. TRC poängterade att minne är något annat än historia och att minnas är något annat än att skriva historia. Syftet kunde därför inte vara att straffa förövarna (och det fanns ofta inte tillräckliga bevis) utan att hela och försona. Man ville blicka framåt och gå vidare och ansåg att krav på kompensation för historiska oförrätter minskade utrymmet att stärka mänskliga rättigheter i samtiden.⁹⁶

Användandet av oförrätter i det förgångna för att lösa sociala problem i samtiden har även diskuterats i förhållande till krav på repatriering av föremål i västerländska museisamlingar. Det har i dessa sammanhang föreslagits att önskade sociala förändringar inte uppnås genom att man sänder tillbaka museiföremål till de grupper eller länder som uppfattar sig utgöra de ursprungliga och därmed rättmätiga ägarna till kulturarvet i fråga.⁹⁷ Detta perspektiv utgår ifrån att ingen kan äga kultur. Även här påpekas att repatrieringsarbete istället för försoning skriver om historien. I denna historieskrivning förminskas människor i det förflutna genom att de fråntas rätten till handlingskraft. Kritikerna menar att museiföremål ibland är resultat av handel och förhandlingar i förflutna kontexter. Det har framhållits att det faktum att det historiska perspektivet ofta försvinner i samtida repatrieringsförhandlingar tyder på museers osäkerhet när det gäller att hantera samtida identitetspolitiska strömningar.⁹⁸

4.1.3 Förändrad upplevelse av tillhörighet – fokus på representation och normkritik

På kulturarvsområdet har fokus på identitet, social sammanhållning och inkludering ökat under 2000-talet. Dessa företeelser har kopplats till under- och överordning och till frågor om vem som har rätt till kulturarv, berättelser och platser.⁹⁹

Essentialismen används ibland som ett analytiskt, empiriskt eller politiskt verktyg för att dela upp samhällen i etniska och kulturella grupper där varje grupp karakteriseras av en specifik kultur, gemensam identitet och starka nätverk och lojaliteter. Detta synsätt kommer till exempel till uttryck i politiska ideologier som beskriver nationella gemenskaper i termer av

---

⁹⁶ Warner 2002.

⁹⁷ Jenkins. T. 2016.

⁹⁸ Jenkins, T. Obsessing about past 'wrongs' is to miss the power of culture. I *The Guardian*, Söndag 3 april 2016.

⁹⁹ Se till exempel projekten Agenda Kulturarv, Kalejdoskop, Att störa homogenitet.

kulturell särart. En sådan ideologi anser till exempel att Sverige karakteriseras av svensk kultur där utländska företeelser ska anpassas till svenska förhållanden för att bli en del av den svenska kulturen. Från essentialismen är steget kort till kulturrasismen där kollektiva, essentialistiska identiteter uppfattas som antingen under- eller överordnade i samhället.

Några aktörer påpekar att hot mot och utpekanden av enskilda medarbetare på myndigheter och museer har ökat. Dessa hot uttrycks ofta i sociala medier och forum och kan antas spegla liknande en utveckling i övriga samhället. I mediedebatten förekommer dessutom att enskilda medarbetare kritiserar i förhållande till en specifik fråga snarare än att kritik riktas mot ansvarig myndighet eller den politiska styrningen. Detta kan eventuellt kopplas till bristande kunskap om tjänstemannarollen och statsförvaltningens strukturer.

Aktörernas förhållningssätt till mångfald och inkludering i kulturarvsarbetet följer i enlighet med svaren huvudsakligen två huvudlinjer. Den ena handlar om hur organisationerna hanterar mångfald och inkludering inom ramen för den egna verksamheten (rekrytering, målgruppsanpassning och så vidare). Den andra handlar om att lägga ett mångfaldsperspektiv på det förflutna. Inom ramen för verksamhetsutvecklingen har därmed frågor om representation, normkritisk handläggning och intersektionalitet i allt högre grad kommit att karakterisera vissa organisationers mångfaldsarbete. Länsstyrelserna har exempelvis tagit fram en checklista för inkluderande handläggning utifrån ett normkritiskt perspektiv.¹⁰⁰ Ett museum beskriver utvecklingen i termer av att "perspektivisering ersätts av representation" i museernas innehållskapande. Det som tidigare handlade om att anlägga maktperspektiv utifrån genus-, queer- eller postkolonialt perspektiv har nu ersätts av frågor kring representation och om vem som är med och skapar innehållet på museerna. Det påpekas att detta inte är oproblemiskt då det riskerar att låsa fast personer som representanter för synsätt eller gruppstillhörighet och att det flyttar fokus från vad museerna kan berätta om det förflutna.

Både normkritik och intersektionalitet är analysverktyg vars syfte är att påvisa diskriminering. Intersektionalitet är en utveckling av normkritiken i syfte att belysa att en och samma person kan tillhöra flera olika distinkta grupper vars medlemmar är offer för en utbredd och strukturell diskriminering. Detta överlappande medlemskap kan generera en diskriminering på flera olika plan än för den som bara anses tillhöra en grupp.¹⁰¹ I Sverige rekommenderas perspektivet i jämställdhetsarbetet som ett sätt att belysa hur olika maktordningar

¹⁰⁰ www.lansstyrelsen.se/orebro/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/Kalejdoskop/kalejdoskop-motesplatser-2014/Inkludera_exkludera_checklista_%20light.pdf

¹⁰¹ Altman, Andrew, "Discrimination", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/discrimination/>>

samspekar. Ett argument som framförs är att det intersektionella perspektivet visar att män och kvinnor inte är homogena grupper. Därför bör maktordningen belysas utifrån diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.¹⁰²

Det finns också kritik mot den ökande tillämpningen av perspektivet. Kritikerna menar att intersektionalitet som analysredskap är oanvändbart då den som är diskriminerad i ett avseende kan vara den som diskriminerar i ett annat. De menar också att perspektivet bortser från människors många lager av sociala identiteter och erfarenheter och att intersektionalitet liksom mångkulturalism cementerar uppfattningar om gränser mellan grupper.¹⁰³

Det har iakttagits att begreppet normkritik ibland sammanblandas med kritiskt tänkande och generell reflektion över rådande värderingar och normer.¹⁰⁴

Perspektiven på det förflutna har i linje med ovanstående tendenser, och i syfte att visa på historiens mångfald och heterogenitet, kommit att fokusera allt mer på identitet och på frågor om hur människor i det förflutna uppfattade sin identitet eller vilken identitet spåren representerar. Detta kan i vissa fall innebära att man söker legitimitet för identiteter som manifesteras i samhället idag i det förflutna.

4.1.4 Förändrade relationer och nätverk – digitalisering, medskapande och målgruppsanpassning

Digitala tekniker har lett till en exponentiell ökning av digitala data, samt till utvecklingen av nya kompetenser för att analysera och sammanställa dessa, vilket påverkar kulturarvsarbetet och utmanar etablerade förhållningssätt till bevarande. Digitaliseringen medför även förändrade förutsättningar för tillgänglighet och deltagande i kulturarvsarbetet, samt för hur digitalisering kan användas som verktyg för förmedling och iscensättning av kulturarv. Med utvecklingen följer ett ökat intresse för medskapande och vidarebruk. Samhällets digitalisering medför även förändrade förväntningar på kulturarvsinstitutioners service och interaktion med allmänheten. Regeringskansliet har identifierat ett antal grundläggande principer för digitaliseringsarbetet som bör bygga på tillgänglighet,

---

¹⁰² Se <http://www.jamstall.nu/fakta/intersektionalitet/> 2016-05-05

¹⁰³ Altman, Andrew, "Discrimination", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/discrimination/>>

¹⁰⁴ Mattis, M. Arvet från Upplysningen får inte missbrukas. *DN* 10 maj 2016.

användbarhet, jämlikhet och delaktighet, samt krav på informationssäkerhet och den enskildes rätt till sekretess och integritetsskydd.¹⁰⁵

Utvecklingen av nya teknologier förändrar också strukturerna för relationer och nätverk i samhället.¹⁰⁶ Denna utveckling utmanar invanda föreställningar om identiteter och gränserna mellan grupper. Sammanslutningar och intressen kan omformas när delaktighet och tillgänglighet ökar. Det exponentiellt ökande flödet av information gör att fler har tillgång till samma intryck och uttryck. Samtidigt ökar individanpassningen av information. I båda fallen ökar kraven på individers kritiska förhållningssätt till information i form av text och bilder.¹⁰⁷

Under 2000-talet har utvecklingen av digital teknik och tjänster för digital kommunikation på många sätt förändrat myndigheternas möjlighet till digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande.¹⁰⁸ Flertalet myndigheter och museer lyfter digitalisering av objekt och tillgängliggörandet av dessa som något som starkt påverkat områdets utveckling. De offentliga aktörerna har successivt kommit att digitalisera fler objekt och processer som tidigare var analoga, vilket gett dem möjlighet att analysera och bearbeta mer data digitalt. Möjligheten att dela och sprida data genom exempelvis lättåtkomliga register har också ökat. Digitaliseringsfrågor kopplade till kulturarv har också fått allt större uppmärksamhet inom EU. Digitalisering av processer som ett effektiviseringsverktyg nämns däremot enbart av ett fåtal av aktörerna.¹⁰⁹

Flera museer framhåller att kraven på att de ska utföra fler samhällsrelaterade funktioner ökar; nya typer av utställningar som attraherar nya kategorier av besökare efterfrågas såväl från huvudmän som från besökare. Samtidigt ska museerna tillgodose allmänhetens krav på snabb information. I museiutredningen påpekas att flertalet av de större museerna ligger i storstäder där publiken är relativt diversifierad. Besökare ställer krav på att vara medskapare samtidigt som man är beredd att betala för att konsumera upplevelser. Detta leder till förändrade perspektiv på museernas roll som förvaltare av samlingar och till en mer utåtriktad roll med förändrad attityd gentemot en bredare publik.¹¹⁰ Museer förväntas i allt högre grad bli arenor för "soft power", det vill säga öppna och inkluderande platser för

---

¹⁰⁵ Jämför de grundläggande principer för digitaliseringsarbetet som stipuleras i Regeringskansliets *Avsiktsförklaring om digital förnyelse av det offentliga Sverige 2015*.

¹⁰⁶ SOU 2015:91.

¹⁰⁷ Myndigheten för kulturanalys. 2016. *Samhällstrender och kulturvanor*.

¹⁰⁸ Jämför Riksantikvarieämbetets pågående program digital arkeologisk process, DAP.

¹⁰⁹ SOU 2015:66

¹¹⁰ SOU 2015:89

innovation, möten, kunskapsutbyten och debatt om samhällsutvecklingen.¹¹¹ Ett museum påpekar att den framtida utvecklingen för museerna måste ses i relation till den generella utvecklingen på upplevelsemarknaden.

Även nya finansieringsformer och nya ekonomier, till exempel kreativa näringar, speglar förhållningssätt till produktion av varor och tjänster som bygger på möjligheten att förstå och påverka konsumenten. Nya teknologier utvecklas för att kartlägga och stimulera konsumtion. Värdena i dessa processer är ofta upplevelsebaserade och definieras i en komplex process mellan producenten och konsumenten.¹¹² På kulturarvsområdet syns detta tydligast i museisektorn men även när det gäller besöksnäringarna.

---

¹¹¹ Dexter Lord, G. & Blankenberg, N. 2015. *Cities, Museum and Soft Power*. The AAM Press.

¹¹² SOU 2015:89

5. Avslutande iakttagelser

Kulturarv, liksom kultur och demokrati, är ett mångtydigt begrepp och dess betydelse skiftar beroende på i vilket sammanhang det används. Detta gör att kulturarvsbegreppet kan definieras mycket brett och omfatta alla historiska företeelser och spår. Under 2000-talet har kulturarv allt mer kommit att likställas med kultur och därmed har kulturarv som värdebeskrivning flyttats till samtiden. När kulturella företeelser benämns kulturarv skapas en ny värdering och ett högre värde. Detta märks bland annat i definitionen av immateriellt kulturarv, målskrivningen om levande kulturarv samt i ett ökat fokus på samtidsdokumentation. Även inom forskningen har kulturarvsbegreppet kommit att användas i förhållande till både samtida och framtida uttryck av mänsklig aktivitet.

Oavsett om det är fråga om ett materiellt eller immateriellt kulturarv är det kopplingen till dåtid och det förflutna som skiljer kulturarvsarbetet från kulturarbete i vid bemärkelse. Ett av målen för kulturpolitiken är ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas. Ett kulturarvsarbete som tar fasta på bevarandet av historiska spår och samtidigt omfattar traditioner, alla kulturella uttryck och mänskliga företeelser kan medföra att bevarandemålet står i diametral motsats till kulturen som en dynamisk, utmanande och obunden kraft. Det är därför viktigt att skilja på förvaltningen av kulturarv och på kulturarv som byggstenar eller verktyg i debatten om samhällets utveckling.

Att definiera de offentliga aktörerna inom kulturarvsarbetet väcker liknande frågor som vid försöken att avgränsa begreppen kultur och kulturarv. Det går idag inte att begränsa aktörskartan till det så kallade ABMK-området eller till en kulturarvssektor. Gränsdragningen mellan olika statliga myndigheters uppdrag är heller inte tydlig. Organisatoriska förändringar och förändringar i uppdrag över tid har bland annat lett till att ansvar för specifika verksamhetsområden, till exempel uppföljning, delas av flera myndigheter. Riksantikvarieämbetet har tidigare uppmärksammat behov av att utveckla samverkan i syfte att öka genomslaget och förtydliga roll- och ansvarsfördelningen.

En annan utveckling är att vissa myndigheter och organisationer generellt uppfattas som aktörer på kulturarvsområdet samtidigt som de saknar tydliga uppdrag som knyter respektive verksamhet till frågor om det förflutna. En genomgång av myndigheternas instruktioner visar därför att det är svårt att utifrån uppdrag avgöra huruvida olika myndigheter bör ses som aktörer på kulturarvsområdet.

I den övergripande samhällsdebatten har kulturarv också kommit att integreras med begreppet identitet. Kulturarv, i den vidgade betydelsen kultur eller identitet, har i detta sammanhang omvandlats till verktyg eller varumärken som kan användas för att skapa upplevelser av tillhörighet, som resurs för regional tillväxt eller för att belysa strukturella maktförhållanden. När dessa verktyg används för att manifesteras kollektiva identiteter, oavsett om det handlar om marknadsföring av ett landskap eller definiering av svenskhet, leder det till essentialism som kan legitimera en polarisering av samhället.

Genomslaget av olika akademiska teoribildningar kopplade till ideologi, som normkritik, postkolonialism och intersektionalitet, har ökat inom kulturarvsarbetet. Detta är en utmaning för statsförvaltningen. Inom akademien finns en struktur för kritik, diskussion och utveckling kring teoribildning medan teorierna i förvaltningen istället riskerar att bli normerande och statiska. Samtidigt är det viktigt att kulturarvsarbetet kontinuerligt reflekterar över och för en kritisk diskussion kring strukturer i förhållande till makt och diskriminering inom verksamheterna. Det offentliga kulturarvsarbetet behöver också ständigt reflektera över vilken övergripande bild av samhällets utveckling som manifesteras genom bevarandet, användandet och utvecklandet av kulturarv.

En tydlig tendens som identifierats i omvärldsanalysen är att den exponentiellt ökande rörligheten av människor, idéer och information kan förväntas leda till att invanda föreställningar om identitet luckras upp. Försöken att hantera, förenkla och strukturera samhällets komplexitet kan då behöva ersättas med förhållningssätt som inte polariserar.

Kulturarvsarbetet har potential att erbjuda diskussioner om olika värderingar rörande meningsskapande och tillhörighet. Kulturarvandet är ett sätt att möta samhällets komplexitet och skapa förståelse för vad det innebär att vara människa i olika kontexter. I enlighet med det senaste decenniets teorier om social rättvisa och utvecklingsetik¹¹³ kan kulturarvsarbetet därmed erbjuda förutsättningar att förbättra människors kapacitet och förmåga till utveckling. Härefter ligger rörelsen mot tillit, gemenskap och engagemang för den demokratiska samhällsutvecklingen. En grundförutsättning är att alla, oavsett bakgrund, upplever att de kan kulturarva på lika villkor och därmed delta i diskussionen om samhällsutvecklingen.

---

¹¹³ Nussbaum, M. 2011. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*, Harvard University Press

6. Referenser

- Aronsson, P. 2004. *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Studentlitteratur
- Arpi, I. 2014. *Vem representerar Sveriges muslimska väljare?* Timbro
- Boverket. 2012. *Vision för Sverige 2025*.
- Budgetpropositionen 2016.
- Council of the European Union. 2014. *Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe*
- Dexter Lord, G. & Blankenberg, N. 2015. *Cities, Museum and Soft Power*. The AAM Press.
- Diskrimineringsombudsmannens årsredovisning 2015.
- Harrison, R. 2013. Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the "crisis" of accumulation of the past, *International Journal of Heritage Studies*, 19:6.
- Heartfield, J. 2013. *The European Union and the end of Politics*. Zero Books.
- Eriksen, T. H. 2011. Two tales of cultural diversity, *British Politics Review* Volume 6. No.2.
- Eriksen, T. H. 2004. Place, kinship and the case for non-ethnic nations. *Nations and Nationalism*, 10: 49–62. doi: 10.1111/j.1354-5078.2004.00154.x
- Höjer, H. 2016. I nationens intresse. *Modern Filosofi* nr 2.
- Irenius. L. Dags att släppa fixeringen vid höger och vänster. SvD 28 november 2015.
- Jackelén, A. och Sparroc, S. Dags att göra upp med Sveriges koloniala förflutna, i *DN debatt* 6 mars 2016.
- Jenkins, T. Obsessing about past 'wrongs' is to miss the power of culture. I *The Guardian*, Söndag 3 april 2016.
- Jenkins. T. 2016. *Keeping Their Marbles: How the Treasures of Antiquity Ended Up in Museums – And Why They Should Stay There*. OUP
- Krastev, I. 2014. *Democracy Disrupted: The Politics of Global Protest*. Penn University Press.
- Källman, L. och Korsell, L. 2008. *Kulturarvsbrott, BRÅ*.
- Lanser, S.S. 1992. *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice*. Cornell University Press
- Lundberg, K. och Hjort, C. 2014. *Att fånga platsens själ: handbok om cultural planning*. SKL Kommentus Media
- Malik, K. Politics of disillusionment and the rise of Donald Trump, in *Aljazeera*, 6 mars 2016.

- Malik, K. The British Left's 'Jewish Problem', *The New York Times*, 3 maj 2016,
- Malik, K. *What's Wrong with Multiculturalism?* The 2012 Milton K Wong lecture, UBC, Vancouver.
- Mattis, M. Arvet från Upplysningen får inte missbrukas. *DN* 10 maj 2016.
- Meskill, L. 2010. Human Rights and Heritage Ethics *Anthropological Quarterly*, Vol. 83, No 4.
- Myndigheten för kulturanalys 2016. *Kulturvanor*, Rapport 2016:1.
- Myndigheten för kulturanalys, 2016. *Samhällstrender och kulturvanor, en omvärldsanalys*.
- Nussbaum, M. 2003, Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice, *Feminist Economics*, 9(2/3).
- Nussbaum, M. 2011. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard University Press.
- Regeringskansliet, Utrikesdepartementet. 2014. *Strategiska trender i globalt perspektiv 2025: en helt annan värld?*
- Regeringskansliet 2015, Avsiktsförklaring om digital förnyelse av det offentliga Sverige, Bilaga till protokoll nr 111 5, vid regeringssammanträde den 29 oktober 2015, N2015/07455/EF.
- Riksantikvarieämbetet 2015 *Kulturmiljöarbete under utveckling*.
- Riksantikvarieämbetet 2015, *Nytt förhållningssätt till kulturmiljömålen kan öka målens genomslag*.
- Riksantikvarieämbetet 2016, *Kulturmiljöarbetets genomslag inom kultursamverkansmodellen*.
- Riksdagens kulturutskott 2015, *Är samverkan modellen? En uppföljning och utvärdering av kultursamverkansmodellen*.
- Riksutställningar 2016, *Länsmuseernas situation*.
- Roth, H. I. Global etik behöver ingen global superstat. *SvD* 9 okt 2006.
- Slutrapport från regeringens Framtidskommission 2013, *Svenska framtidsutmaningar*.
- Smith, L 2010, Ethics or social justice? Heritage and the politics of recognition, *Australian Aboriginal Studies*, vol. 2010, no. 2.
- Smith, L. & Waterton, E. 2011, Heritage and the Politics of Exclusion, *Current Swedish Archaeology*, vol. 19.
- SOU 2005:91 *Agenda för mångkultur - programförklaring och kalendarium för Mångkulturåret 2006*, Delbetänkande av Kommittén för samordning av Mångkulturåret.
- SOU 2007:50, *Mångfald är framtiden* Slutbetänkande från Kommittén för samordning av Mångkulturåret.

- SOU 2009:15, *Kraftsamling! - museisamverkan ger resultat*, Slutbetänkande från Museikoordinatören.
- SOU 2009:16, *Grundanalys*. Del 1. Betänkande av kulturutredningen.
- SOU 2010:11. *Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet*. Betänkande av Kultursamverkansutredningen.
- SOU 2015:66 *En förvaltning som håller ihop*, Slutbetänkande av E-delegationen.
- SOU 2015:89, *Ny museipolitik*, Betänkande från Museiutredningen.
- SOU 2015:91 *Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden*. Delbetänkande av Digitaliseringskommissionen, N 2012:04.
- SOU 2015:91 *Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden*.
- SOU 2016:5, *Låt fler forma framtiden!* Betänkande av 2014 års Demokratiutredning.
- The Government Office for Science. 2013. *Foresight Future Identities*, London.
- Trender i transportsystemet*. Trafikverkets omvärldsanalys 2014. Rapport.
- Trägårdh, L. *MR-idealism i konflikt med folkopinionen*, i GP 23 januari 2016,
- UN, 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*.
- UN, 2015. *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*.
- Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar, Svenska Unescorådets skriftserie, Nr 2/2010
- US National Intelligence Council, 2012, *Alternative Worlds*.
- Wangefelt Ström, H. 2011. *Heligt – hotfullt – historiskt. Kulturarvifieringen av det katolska i 1600-talets Sverige*. Lychnos, Lärdomshistoriska samfundets årsbok.
- Warner, M. 2002. *Coda: Who's Sorry Now? Personal Stories, Public Apologies*. Amnesty Lecture in Human Rights, given at Oxford University.
- Wimmer, A. 2013. *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*. OUP
- Östbring, B. 2016. Vill vi vara kosmopoliter eller medborgare? *Kvartal* vol 1.

Elektroniska källor

- Altman, Andrew, "Discrimination", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/discrimination/>. Hämtad 5 maj 2016.
- Att känna sig hemma*. SIFO-undersökning. <http://www.hembygd.se/press/2015/08/10/vanner-och-familj-viktigast-for-hemkanslan>. Hämtad 5 maj 2016.
- Checklista för inkluderande ärendehandläggning i kulturmiljöarbetet www.lansstyrelsen.se/orebro/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-

[kulturmiljo/byggnadsvard/Kalejdoskop/kalejdoskop-motesplatser-2014/Inkludera_exkludera_checklista_%20light.pdf](#). Hämtad 5 maj 2016.

Eriksen, T. H, Bal, E. och Salemink, O. 2010 *A world of insecurity* <http://hyllanderiksen.net/Insecurity.html> Hämtad 12 maj 2016. Hämtad 5 maj 2016.

Eriksen, T.H. *An Overheated World*. www.uio.no/overheating. Hämtad 12 maj.

Förteckning över immateriella kulturarv <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/levande-traditioner---immateriella-kulturarv-/forteckningen.html>. Hämtad 5 maj 2016.

Historik om hembygdsrörelsen i Sverige. www.hembygd.se/om-shf/historik/ 2016-02-19. Hämtad 5 maj 2016.

Intersektionalitet. www.jamstall.nu/fakta/intersektionalitet/. Hämtad 5 maj 2016.

JPI Strategic Research Agenda. <http://www.jpi-culturalheritage.eu/wp-content/uploads/SRA-2014-06.pdf>. Hämtad 5 maj 2016.

Kulturarvspolitik för ett Sverige som håller ihop. <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/kulturarvspolitik-for-ett-sverige-som-haller-ihop/>. Hämtad 5 maj 2016.

Målen för samepolitiken. <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/samepolitik/mal-for-samepolitik/>. Hämtad 5 maj 2016.

Malik, K. 2016. *How should we live in a diverse society?* <https://kenanmalik.wordpress.com/2016/05/02/how-should-we-live-in-a-diverse-society/>. Hämtad 5 maj 2016.

Malik, K. *The Struggle for Cultural Heritage*. <https://kenanmalik.wordpress.com/2015/11/11/the-struggle-for-cultural-heritage/>

Omvärldsanalys från *Deep Shift*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf. Hämtad 5 maj 2016.

Rosling, H. 2013. <http://urplay.se/program/180445-hans-rosling-framtidens-statistik>. Hämtad 5 maj 2016.

Samiskt kulturarv. www.sametinget.se/1967. Hämtad 5 maj 2016.

Turner, L. 2014. *Metamodernism: A Brief Introduction*. <http://www.metamodernism.com/>. Hämtad 5 maj 2016.

UNDP, 2015. *Blir världen bättre? Fakta om utvecklingen i världen*. <http://www.millenniemaalen.nu/bvb/start/blir-varlden-battre-som-e-bok/>. Hämtad 5 maj 2016.

UNDP. Human Development Report for 2015. Work for Human Development. <http://report.hdr.undp.org/>. Hämtad 5 maj 2016.

Unescokonventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet. <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>. Hämtad 5 maj 2016.

Unescos världsarvskonvention. <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>. Hämtad 5 maj 2016.

Bilagor

1. Forskningsöversikt. Kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse för samhället.
2. Lista över aktörer som deltagit i samrådet.

Bilaga 1 Forskningsöversikt

Kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse
för samhället

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning	5
Teori och metod	5
Avgränsningar	7
Frågeställningar och disposition	7
Vad är det som har betydelse? – teoretiska trender	9
Kulturarv som process	9
Från socialkonstruktivism till materiell vändning	10
Djup och grund tid	13
Betydelse för hållbar utveckling	15
Ekonomisk betydelse	17
Ekonomisk utveckling	17
Ekonomism och utvecklingsbegreppet	19
New Public Management och hållbara praktiker	20
Social betydelse	20
Delaktighet och dialog	21
Etik, rättigheter och jämställdhet	23
Etnicitet och identitet	24
Svenskhet och nationalism	25
Miljömässig betydelse	26
Natur och kultur	27
Mångfald och materialitet	28

Kulturvård och konserveringsvetenskap	30
Andra perspektiv på betydelse.....	32
Kulturarv som varaktiga och känslomässiga relationer.....	32
Kulturarv, museer, besöksmål och känslor	33
Kulturarv och religion	34
Perspektiv på kulturarvets värde.....	35
Kulturarv, hållbarhet och framtid.....	36
Curating the city... and the future	37
Djuptidsperspektiv framåt, nu och bakåt.....	37
Litteratur.....	39

Sammanfattning

Regeringen har uppdragit åt Riksantikvarieämbetet att genomföra en omvärldsanalys och en kunskapsöversikt om förändringar och utvecklingstendenser i samhället som har betydelse för kulturarvsarbetet och kulturpolitikens utveckling (Ku2015/02358/KL). Denna rapport redovisar deluppdraget om en forskningsöversikt om kulturarvets och kulturarvsarbetets samhälleliga betydelse.

Rapporten sammanställer teoretiska perspektiv och studier inom internationell och nationell forskning. Ett dominerande forskningsperspektiv har varit och är fortfarande hur kulturarv skapar sociala, ekonomiska, miljömässiga och kulturella värden. Kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse analyseras i denna forskning i termer av värde och relevans för en hållbar samhällsutveckling. Forskningen om hur kulturarvet och kulturarvsarbetet bidrar till social, miljömässig och ekonomisk utveckling är omfattande. Samtidigt visar forskningen att kulturarvet och kulturarvsarbetet även kan innebära en utveckling som inte är hållbar. Vidare finns forskning som undersöker och visar hur kulturarv och kulturarvsarbete har betydelse också för framtida samhällen. Forskningen har över tid rört sig från att främst se kulturarvet som en källa till kunskap om det förflutna med objekten i fokus, till att undersöka processerna där det kulturhistoriska materialet används i samtiden. Kulturarvsforskningen har under de senaste tio till femton åren huvudsakligen utgått från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, som sätter förståelsen av kulturarvets mening och innebörd i centrum.

Under senare år har andra sätt att närma sig kulturarvsfrågorna utvecklats, bl.a. genom det som kallas den materiella vändningen. Här utforskas hur en föränderlig materialitet ingår i relationer och nätverk som ger människor handlingskraft i samhällsbygget. Det innebär bl.a. ett intresse för att problematisera gränsen mellan natur och kultur, för hur materialitet verkar och påverkar människor och omgivningen och för frågor om rättvis fördelning av resurser inom och över generationer in i framtiden. Kulturarvet och kulturarvsarbetet framhålls ha stor betydelse i överväganden om hur långsiktigt hållbara framtider skapas. Istället för att som tidigare enbart fokusera på hur det var förr i tiden, eller att försöka förstå och utforska kulturarvet och kulturarvsarbetet i samtiden, är frågor om hur dåtid används och påverkar människor och framtiden idag allt mer centrala i kulturarvsforskningen.

Inledning

Uppmärksamheten kring kulturarvet och dess betydelse ökar i dagens samhälle. Det avspeglas inte minst i ett omfattande forskningsfält där kulturarvet och kulturarvsarbetet undersöks med olika frågeställningar och perspektiv. Föreliggande text utgör en del av regeringens uppdrag till Riksantikvarieämbetet att genomföra en omvärldsanalys och kunskapsöversikt avseende kulturarvsområdet och redovisar deluppdraget om en forskningsöversikt om kulturarvets och kulturarvsarbetets samhällseliga betydelse.

Att greppa och sammanfatta detta stora fält i sin helhet är en ogörlig uppgift och det är heller inte syftet. En internetsökning den 1 mars 2016 på orden "cultural heritage" och "cultural heritage research" gav 52 200 000 respektive 35 000 000 träffar. Enbart under 2015 och 2016 har ett flertal samlingsverk publicerats inom fältet heritage studies (se t.ex. Meskeil 2015, Waterton och Watson 2015, Auclair och Fairclough 2015, Logan m.fl. 2016) och antalet artiklar är mycket stort. Urval och avgränsningar är nödvändiga. Texten sammanställer ett avvägt urval av trender och studier inom forskningen kring kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse, liksom bakomliggande faktorer. Ett tema som särskilt belyses är kopplingarna mellan kulturarv, kulturarvsarbete och frågor om hållbar utveckling.

Teori och metod

De teoretiska ramverk som presenteras ska inte ses som avsedda för arbetet med översikten i sig, utan som en trendspaning om vilka teorier som idag dominerar inom kulturarvsområdet eller är under framväxt, och hur dessa påverkar hur forskningen ser på, argumenterar för och undersöker kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse.

Arbetet har utförts genom inläsning av forskningslitteratur, samt genom diskussioner kring urval och representativitet i valda publikationer. Forskningsöversikten speglar en bred representation av ämnen; främst arkeologi, etnologi, kulturgeografi, historia, museologi och konserveringsvetenskap. I texten presenteras både disciplinär och tvärvetenskaplig grundforskning och tillämpad forskning. Översikten ger en överblick över främst internationell litteratur, men ger också exempel på forskning i Sverige.

Forskningen är omfattande och att överblicka, tematisera och exemplifiera den med studier är en utmaning. Det finns dock forskningsnätverk som ger ingångar. Ett sådant är *Critical Heritage Studies* (<http://www.criticalheritagestudies.org/>) som samlar många forskare och ger länkar till ungefär 30 akademiska tidskrifter som rör kulturarvsforskning. Dessutom ger

de samlingsverk som utkommit de senaste åren goda inblickar i aktuell forskning. Kulturarv ingår som styrkeområden på flera universitet och högskolor i Sverige med olika inriktningar. Göteborgs universitet är ett exempel (<http://criticalheritagestudies.gu.se/svenska>) där forskningen utgår ifrån att begreppet kulturarv står för omarbetningen av det förflutna i samtiden. Södertörns högskola driver ett mångdisciplinärt forskningsprogram om historiemedvetandets förändring (<http://histcon.se/>). Kopplingen mellan hållbarhet och kulturarv har behandlats i det europeiska forskarnätverket http://www.cost.eu/COST_Actions/isch/IS1007 och <http://www.culturalsustainability.eu/>. Natur- och kulturarv diskuteras inom nya interdisciplinära fält som miljöhumaniora (se www.theseedbox.se och www.kth.se/en/abe/inst/philhist/historia/ehl) samt inom digital humaniora (se <http://cdh.hum.gu.se/> och <http://www.humfak.umu.se/forskning/humaniora-och-it/>).

Översikten har gjorts av personer vid Riksantikvarieämbetet som är aktiva forskare med lång erfarenhet av arbete i kulturarvsområdet i Sverige och utomlands. De har bidragit utifrån egna erfarenheter och kunskaper, vilket självfallet påverkat urvalet av studier. Vem som gör en översikt av detta slag har betydelse för resultatet, något som är oundvikligt med tanke på forskningsfältets bredd och mångtydighet. Fler och andra exempel är möjliga inom de trender och teman som identifierats.

Det finns olika sätt att förstå och analysera kulturarvets och kulturarvsarbetets samhällsbetydelse. Betydelse beskrivs i Svenska akademins ordbok som vittnesbörd, innehåll, mening, vikt, betydenhet eller intresse. Ett ytterligare och idag vanligt sätt är att förstå det i termer av värde för samhället. Exempel på det ges i en tidigare kartläggning och analys som rapporten förhåller sig till. I forskningsöversikten *Cultural Heritage Counts for Europe* (Giraud-Labelle m.fl. 2015) presenteras undersökningar som visar hur kulturarv skapar sociala, ekonomiska, miljömässiga och kulturella värden. Den närmar sig frågorna kring kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse i termer av värde och relevans för en hållbar samhällsutveckling, och utreder likheter och skillnader mellan begreppen värde och "impact" (52–53).

Samhällsbetydelse kan dock ses i ett vidare perspektiv. Att kulturarv har betydelse exempelvis för människors identitet, som samhällets minne eller likande förstås i forskningen inte alltid som värde. Ett bredare perspektiv behövs, bl.a. för att kunna visa på kulturarvets och kulturarvsarbetets såväl positiva som negativa konsekvenser. Översikten utgår liksom *Cultural Heritage Counts for Europe* från att kulturarvet och kulturarvsarbetet har betydelse och värde för hållbar utveckling, men vidgar perspektivet och problematiserar hållbarhetsingångarna i kulturarvet.

Avgränsningar

Översikten behandlar ett spektrum av forskning kring kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse samt ger en överblick över internationell och nationell forskning i urval. Det betyder att texten inte utvärderar kulturarvets och kulturarvsarbetets effekter på samhälleliga utmaningar, eller forskningens effekter på hållbarhet. Det som redovisas är resultaten av befintlig forskning och de forskningstrender som kan identifieras.

Frågeställningar och disposition

Den övergripande frågeställningen för översikten utifrån uppdraget är:

- Vad visar forskningen om kulturarvets och kulturarvsarbetets samhälleliga betydelse?

Frågan kan vid en första anblick förefalla enkel att besvara. De grundantaganden om vad kulturarv är och kulturarvsarbete innebär samt de teoretiska perspektiv och analysmetoder som används i forskningen har dock betydelse. De, och därmed samhällsbetydelsen, ändras över tid. Vidare kan kulturarvet och kulturarvsarbetet ha såväl positiv som negativ betydelse, om betydelse förstås i en vidare mening. Mycket av den forskning som gjorts under senare år visar på att kulturarvet och kulturarvsarbetet har betydelse för en hållbar samhällsutveckling. Samtidigt visar forskningen hur kulturarvet och kulturarvsarbetet också kan innebära en utveckling som inte är hållbar. Vidare finns forskning som undersöker och visar på faktorer för hur kulturarv och kulturarvsarbete har betydelse, också för framtida samhällen. För att ge en bredare och mer nyanserad belysning av samhällsbetydelsen tar översikten upp flera av dessa aspekter.

Den övergripande frågeställningen delas upp i följande underfrågor:

- Vad är det som har betydelse (hur har förståelsen av kulturarv och kulturarvsarbete ändrats och utforskats över tid, vilka teoretiska antaganden har gjorts för att förstå vad kulturarv är)?
- Hur har kulturarvet och kulturarvsarbetet betydelse för hållbar utveckling (för ekonomiska, sociala och miljömässiga samhällsutmaningar) och hur problematiseras relationen till hållbarhet i forskningen?
- Vad krävs för att kulturarv och kulturarvsarbete ska ha betydelse i samhället och vilka andra ingångar finns till kulturarvets betydelse?

- Vad har kulturarv och kulturarvsarbete för betydelse för framtida samhällen?

Framställningen följer frågeställningarna och behandlas i var sitt avsnitt.

Vad är det som har betydelse? – teoretiska trender

Internationellt diskuteras kulturarv under kategorierna materiellt, immateriellt och digitalt kulturarv. I Sverige används främst termerna materiellt och immateriellt kulturarv, medan digitalt kulturarv ännu är relativt lite använt. Med digitalt kulturarv avses att fysiska objekt omvandlas och överförs till digitala media, eller digitalt skapade fenomen som behöver underhåll och förvaltning för att kunna sparas (JPI Strategic Research Agenda <http://www.jpi-culturalheritage.eu/wp-content/uploads/SRA-2014-06.pdf>). Digitalt kulturarv inom forskningen diskuteras ur olika perspektiv, exempelvis hur synergier men också kollisioner kontinuerligt uppstår i mötet mellan kulturarv och digitala medier (Parry 2007, xii).

Synen på vad kulturarv och kulturarvsarbete är och vilken betydelse det har beror på teoretisk ingång. Forskningen har under de senaste åren befunnit sig i en brytningsperiod där tidigare socialkonstruktivistiska perspektiv använts, nyanserats och problematiserats, särskilt ur materiell synvinkel. I detta avsnitt tas forskning upp som utgår från att kulturarv tillkommer genom urvalsprocesser bland en rad materiella och immateriella företeelser. Avsnittet visar också olika sätt att se på hur och vilka aktörer som är aktiva i processerna, samt hur forskningen förstått kulturarv som främst en samtidskonstruktion.

Kulturarv som process

Under senare år har många forskare undersökt hur kulturarv blir till. Allt fler påpekar att även om nästan vilken företeelse som helst har potential att bli kulturarv så är inte allt kulturarv. Det har ansetts vara viktigt att undersöka själva processen, där vissa företeelser värderas högre av olika aktörer och väljs ut för att få etiketten och statusen som kulturarv (se Kirschenblatt-Gimblett 1998, Harvey 2001, Smith 2006, 2014, Harrison 2013). Samtidigt finns många objekt och platser från det förflutna som inte uppnår kulturarvsstatus (Meskell 2015, 2) och därmed inte får skydd och förvaltning eller lyfts fram offentligt.

Laurajane Smiths bok *Uses of Heritage* (Smith 2006) summerar mycket av den forskning kring kulturarvsprocesser som gjordes under det tidiga 2000-talet. Med stöd i diskursanalys visar Smith hur kulturarv konstrueras genom en rad olika legitimerande processer som i första hand styrs av västerländska, elitistiska värdeskalor. Kulturmiljöer och föremål som understöder globalisering, nationsbyggande eller som rättfärdigar klass- eller könsmaktordningar har i kulturarvsarbetet värderats högre än sådana som utmanat detta.

Dessa värderingar är också inbyggda i många byråkratiska praktiker och benämns med begreppet "the Authorized Heritage Discourse", som ofta förkortas AHD (Smith 2006, 11-12, jmf. Harrison 2013).

Denna forskning har lett till granskningar av vem och vilka som är representerade i urvalet av kulturarv och för vem kulturarvsarbetet främst utförs. Liknande diskussioner fördes inom projektet Agenda Kulturarv (Riksantikvarieämbetet 2004). Fortsatt forskning har problematiserat utsatta gruppers och minoritetsgruppers roll i kulturarvsproduktionen och deras representation samt frågor om identitetsskapande.

Kulturarvet ses alltså i denna forskning som resultatet av en urvalsprocess, ofta statligt initierad och stödd av officiella direktiv. Begreppet kulturarv uppfattas inte som historia, även om såväl uppfattningar om historia som kulturarv grundar sig på olika urval. Kulturarv kan användas på ett positivt sätt för att ge grupper och individer en känsla av gemenskap, eller för att exempelvis skapa jobb genom turism. Kulturarvet kan användas av stater och samhällen för att främja respekten för kulturell och social mångfald och för att utmana fördomar. Men det kan också användas för odemokratiska politiska syften, och t.o.m. för att hetsa grupper av människor mot varandra, för krig, etnisk rensning och folkmord (Logan och Smith 2015, xviii).

Hur kulturarvet skapas och vilka värden som länkas till det, hänger nära samman med hur det brukas och används. Peter Aronsson (2004, 17–18) har etablerat begreppen *historiekultur* (som betecknar de källor, artefakter m.m. som ligger till grund för kunskap om historien), *historiebruk* (de processer där delar av historiekulturen används för att forma meningsskapande och handlingsorienterade helheter) och *historiemedvetande* (som beskriver hur förhållandet mellan samtid, framtid och dåtid uppfattas och återskapas i historiebruket). Alltmer forskning inom kulturarvsområdet handlar just om historiebruk – hur det historiska materialet används både medvetet och omedvetet av olika aktörer (från privatpersoner till offentliga aktörer) i samtiden. Hit hör både berättande, iscensättning och annat nyttjande.

Från socialkonstruktivism till materiell vändning

I centrum för kulturarvsforskningen står objekt, utställningar, platser, minnen och en rad olika aktiviteter som formar dem för kulturella ändamål och konsumtion.

Kulturarvsforskningen har under de senaste två decennierna gått från att sätta objekten och tolkningen, klassificeringen och förvaltningen av dem i centrum (och utgå från deras egenvärde), till att undersöka hur kulturarv har betydelse som konsumtionsvara och för att

uttrycka politik, kultur eller identitet (Waterton och Watson 2015, 1–2, 9). Smiths (2006, 2014) uppmärksammande av AHD har varit betydelsefullt för dessa studier, som påtalar att kulturarv är en social konstruktion i samtiden och väljs ut utifrån rådande uppfattningar och värderingar. I ett flertal socialkonstruktivistiska, postmodernt influerade studier har kulturarvets traditionella värden som autenticitet, essentiella kvaliteter och källvärde ifrågasatts (se t.ex. Holftorf 2005). Istället har frågor om kulturarv som grund för bl.a. minnes- och identitetspolitik stått i fokus (se t.ex. Macdonald 2013). Enigheten har varit stor om att forskningen ska utgå från dessa teoretiska perspektiv. Harrison framhåller att kulturarvet i den kritiska kulturarvsforskningen fokuserat mer på immateriella frågor och mindre på frågor kring materialitet (jmf. Harrison 2013, 13). Samtidigt som många forskare försvarat den kritiska kulturarvsforskningen påpekar t.ex. Aronsson (2015, 169) att denna forskningsinriktning tenderar att överdriva betydelsen av den akademiska kritiken som samhällelig drivkraft. Idag efterfrågar forskare perspektiv och studier som inte enbart kritiserar, utan också undersöker hur det förflutna på ett kreativt sätt kan omarbetas i samtiden (Harrison 2015, 310).

Under senare år har den socialkonstruktivistiska ingången börjat ifrågasättas och kulturarvets materialitet har blivit ett nytt fokus för forskningen. Harrison (2013, 9–10) menar att det offentliga kulturarvsarbetet och kulturarvsforskningen i huvudsak fokuserat på diskurs och innebörder. Det offentliga kulturarvsarbetet har då missat både hur kulturarv påverkar människor och hur kulturarv som materiell företeelse spelar roll i samhället. Istället för att utgå från att kulturarvet främst har betydelse för att det påverkar tankesätt eller representerar olika gruppers minnen, lyfts i forskningen frågor om hur kulturarv verkar bortom den språkliga nivån (Waterton och Watson 2015, 1). Det har inneburit att begrepp som autenticitet, representation, minne och plats fått förnyad belysning (Waterton och Watson 2015, 1). Forskningen visar att kulturarv har betydelse för att det påverkar människor känslomässigt, förstärker olika kroppsliga praktiker, bär upp olika erfarenheter och har fler betydelser än att vara sociala representationer och tolkningar av kulturarvet (Waterton och Watson 2015, 1).

Olsen (2010), Solli (2011) och Pétursdóttir (2013) har pekat på hur den socialkonstruktivistiska ingången genom sitt fokus på berättelser, minnen och mentala föreställningar bortser från kulturarvets rent materiella påtaglighet och dess effekter (thing-agency). Landskap, platser, byggnader och föremål bidrar med en lång rad materiella egenskaper och kapaciteter som manar till, förstärker eller hindrar handlingar. Denna forskningsinriktning har kommit att kallas "the material turn" (se även Hicks 2010, 75–89, Harrison 2013), och innebär ett förnyat intresse för kulturarvets materialitet. Harrison (2013, 204) har försökt definiera kulturarv utifrån den materiella vändningen. Han argumenterar för

att kulturarv uppstår genom relationer mellan mänskliga och icke-mänskliga aktörer och deras miljöer. Att forska om kulturarv handlar i detta perspektiv inte enbart om att leta efter innebörder och betydelser eller om vem eller vilka historier som är representerade i kulturarvet, utan även om att förstå vad föränderliga materialiteter bidrar med, vilka relationer de ingår i och vilka effekter de har bortom det mänskliga meningsskapande och berättelserna. Som Whatmore och Hicks (2010, 440) framhåller är varken landskap eller stadsmiljöer enbart skapade genom mänskliga ansträngningar. Ett landskap är aldrig enbart en blank yta mot vilken olika föreställningar projiceras. Det byggs istället upp genom ett samspel av materia, människor och djur som bidrar med resurser som ger handlingskraft. Dessa samverkande "aktörer" bidrar med olika egenskaper och förmågor som behövs för att förstå det förflutna, samt för att bygga samtiden och framtiden med kulturarv som resurs.

Kulturarvsskapandet sker enligt denna forskning på flera plan, såväl medvetna som omedvetna. Meskeel påpekar att även om kulturarvet formas av en rad politiska faktorer och processer, handlar det ofta om en *materiell praktik* (2015, 2). Påpekandet är centralt och tydliggör att kulturarvspolitik inte enbart påverkar immateriella aspekter som minne, tillhörighet och identitet, utan också har påtagliga materiella effekter eftersom beslut påverkar utformningen av landskap och byggd miljö. De har en konsekvens i den fysiska miljön.

Harrison (2015) har med utgångspunkt i bl.a. Latours (2005) "actor-network-theory" visat att kulturarv har samhällsbetydelse som materiella företeelser som samverkar med natur, djur och andra ting i olika sociala nätverk. Latour anlägger en annan syn på hur samhällen fungerar. Nätverk av människor, idéer och saker samverkar och har betydelse för att skapa det som kallas en social sfär. Det politiska byggs upp av en rad olika mänskliga och icke-mänskliga aktörer, som bidrar till och har betydelse för samhällets utformning. De materiella perspektiv som Harrison (2013, 206–7) förespråkar, utmanar särskilt uppdelningen i materiellt och immateriellt kulturarv, som kritiseras som en särskilt västerländsk världsåskådning. Plats måste ges åt andra världsåskådningar (ontologier) och sätt att existera i världen. Ett annat sätt att se det är att världen förändras genom sammanflätningar och upprättandet av nya relationer, som i sin tur bidrar till nya materiella/immateriella fenomen (2013, 215–6).

Den socialkonstruktivistiska kulturarvsforskningen har främst fokuserat på kulturarvets tankemässiga betydelse för människor (se Fredengren 2015). Mot bakgrund av klimat- och miljöfrågor påpekar flera forskare de problem som finns med att sätta enbart människan och hennes behov i centrum eftersom den mänskliga tillvaron möjliggörs genom upprättandet av relationer inte bara till platser utan till en rad "mer-än-mänskliga andra" (Rose m.fl. 2010). I

både arkeologisk och kulturgeografisk forskning lyfter man fram vikten av relationerna mellan människa, djur och natur, i det som kallas "the animal" eller "the more-than-human turn" (jfr. Oma, 2010, Jennbert 2011, Hamiliakis och Overton 2013, Haraway 2008, Whatmore 2006, Head 2012, Edgeworth 2014), där gränsen mellan natur- och kulturarv ses som dynamisk.

Djup och grund tid

Mot bakgrund av klimatutmaningarna framhålls idag ett allt större behov av tvärvetenskaplig forskning som länkar samman ämnen som geologi, arkeologi och historia. Det finns ett förnyat behov av kunskap om långa kedjor av orsak-verkan och om hur människan påverkar inte enbart kulturella företeelser utan även det som traditionellt beskrivs och definieras som natur (jmf. Chakrabarty 2009, 2012). Samtidigt har diskussionerna inom kulturarvsforskningen alltmer betonat att kulturarv är en kategori skapad av samtida processer och värderingar. Därmed har studier av kulturarvsproduktion i högre grad än tidigare separerats från frågorna om vad som hände i det förflutna, men också från frågorna om hur framtiden kommer att utvecklas.

Ronström har i boken *Kulturarvspolitik* (2007, 181-94) granskat hur världsarvet Visby skapats som varumärke. Kulturarvet framställs som en kulturproduktion som skiljer då från nu och upprättar en slags tidlös zon, som har sociala konsekvenser och skapar ett centrum och en periferi i stadslandskapet, liksom mellan människor. Ronström visar bl.a. hur stadsrummet omvandlats till en iscensatt medeltid där andra delar av historien tonats ned för att Visby skulle kunna kvalificera sig som medeltida hansastad, och på gentrifiering till följd av ökade fastighetspriser. Unescos strävan efter global mångfald kan leda till kulturell standardisering, där annan mångfald undertrycks och till en endimensionell bild av historien (se t.ex. Bendix 2000).

Anne Eriksen (2014, 149–50) beskriver att kulturarvsdiskursen skapar en "presentism", dvs. att kulturarvet främst ses som en samtidsföreteelse (jmf. Harvey 2001, 321–2). Utgångspunkten är att varken det förflutna eller framtiden existerar, medan just det samtida är det enda i nuet existerande. Kulturarv och kulturarvsarbete har därför betydelse för att skapa den specifika inställning till historien som hör ihop med modernismen (jmf. Hartog 2015). Harrison (2013, 227) diskuterar kulturarv som en företeelse som har att göra med det modernistiska sättet att tänka, som hanterar risk eller som ordnar tiden i ett då och nu. Vad som avses är att kulturarvsdiskursen genom ett fokus på det samtida skapat ett brott mellan framtid och det förflutna, samt att kulturarv ses som ett slags egendom som förvaltas i samtiden. Istället för att se objekt som värdefulla till följd av deras ålder, eller att monument

bedöms utifrån deras historiska konsekvenser, visar denna forskning att kulturarvsvärden skapas utifrån ägarens intressen och värderingar. Det som är viktigast är relationen mellan kulturarvsobjektet och dess samtida ägare (Eriksen 2014, 149).

I artikeln *Enduring relations* (2015) undersöker Fowler och Harris olika sätt att förstå fornlämningar. Det har bäring på frågan om kulturarvet främst har betydelse som social konstruktion i samtiden och därmed mest beror på samtida värderingar och tolkningar, eller om där finns något mer och bakomliggande som istället lyfter fram relationer som formerats över lång tid. För att komma vidare i frågan behövs en annan förståelse av vad materialitet är. Fowler och Harris tar först upp två teorier som närmar sig frågan på olika sätt. Traditionellt har det materiella kulturarvet förståtts som ting som har essens och ett eget, inneboende värde. Det socialkonstruktivistiska perspektivet menar istället att det materiella kulturarvet uppstår genom att omtalas och värderas av människor. Utifrån det senare perspektivet, så finns tingen – eller egentligen deras värde – bara genom att omtalas och värderas. Taget till sin extrempunkt kan detta innebära en total relativisering av historien, eller en syn på historiska processer som meningslösa för kulturarvet eller kulturarvsarbetet. En tredje ingång de tar upp är att istället betrakta kulturarvet som ett knippe relationer där både materiellt och immateriellt möts och verkar tillsammans (jmf. Jones 2010). Mänsklig handlingskraft bidrar men är inte tillräcklig för att relationerna ska kunna skapas. Fowler och Harris (2015, 136) tycker sig lösa paradoxen genom förståelsen att materialitet bidrar med en uthållighet över tid, som inte kan reduceras till dess samtidsrelationer, även om dessa också är betydelsefulla. Att diametralt olika synsätt på kulturarvet bryts mot varandra inom forskningen, innebär inte att det saknas möjliga ingångar till att föra samman dessa. Kulturarvet är alltså mer än dess samtidsrelationer och sammanfogar både djup och grund tid.

Betydelse för hållbar utveckling

Forskningen om kulturarv, kulturarvsarbete och hållbar utveckling är omfattande. Det här avsnittet behandlar kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse för ekonomiska, sociala och miljömässiga samhällsutmaningar och tar även upp hur forskningen problematiserar kopplingen mellan kulturarv och hållbar utveckling. Kulturarvet är länkat till hållbarhet på två sätt.

Det första området handlar om hur kulturarvet som resurs kan användas på ett mer hållbart sätt och bevaras för framtida generationer. Hur kan t.ex. byggnadsverk, arkeologiska lämningar och landskap skyddas mot förhöjda vattennivåer eller torka? Hur ser riskbilden ut och hur kan eventuella skador hanteras (se Barthel-Bochier 2013)? I det här perspektivet är kulturarv en resurs som hotas av klimatförändringarna. Det andra området handlar om att se kulturarv som ett medel för att ta sig an samhällets hållbarhetsutmaningar. Kulturarv kan då användas som en utgångspunkt för att förbättra samhälleliga, miljömässiga och ekonomiska villkor för människor (se Riksantikvarieämbetet 2005, Fredengren 2012).

I Fredengren (2012) kartläggs några av de kopplingar som vanligen görs mellan kulturarv och hållbarhet, sorterade under de tre dimensioner av hållbar utveckling som definieras i *Our Common Future* (FN 1987). Bland argumenten för *social hållbarhet* finns kopplingar mellan kulturarv och plats/identitetskapande och användningen av kulturarv i fredsprocesser. En annan påverkan på social hållbarhet är hur kulturarv kan få människor engagerade i demokratiska processer, som ett sätt att arbeta med inflytande och delaktighet och för att skapa dialog mellan människor. Till frågorna om *ekonomisk hållbarhet* kopplas kulturarvets roll i regional utveckling och platsers varumärkesbyggande, eller betydelsen för företagande. Vad gäller miljömässig hållbarhet lyfts frågor om hur bevarandearbetet kan göras mer miljövänligt, hur energieffektiviseringen i gamla byggnader kan förbättras, liksom hur resurseffektivt det är att återanvända byggnader. Kulturarv kan därmed också ha betydelse som inspiration till en mer hållbar livsstil och ge information om traditionella praktiker för att relatera till omgivningen. Artikeln visar att både argumenten och effekterna på hållbarhetsarbetet behöver testas. Vidare problematiseras hållbarhetsbegreppet. Är det verkligen så att hållbarhet handlar om att använda begränsade resurser på mest effektiva sätt, eller bör man istället utgå från att världen tillhandahåller ett överflöd av resurser som kan användas på mer eller mindre kreativa sätt? Bör begrepp som hållbarhet och resiliens granskas och omarbetas och i så fall hur (LeMenager och Foote 2014)? Hållbarhetsbegreppet är vagt (Meskell 2012, 27) och i forskningen ställs också frågor om vad en hållbar utveckling i ett kulturarvsperspektiv egentligen är, liksom om hur den kan

mätas och hur målkonflikter kan hanteras. Unesco arbetar sedan 2009 för att ta fram mått på kulturens bidrag till hållbar utveckling på nationell nivå, men att det har varit svårt att få fram tydliga resultat (Labadi och Gould 2015, 196, 204).

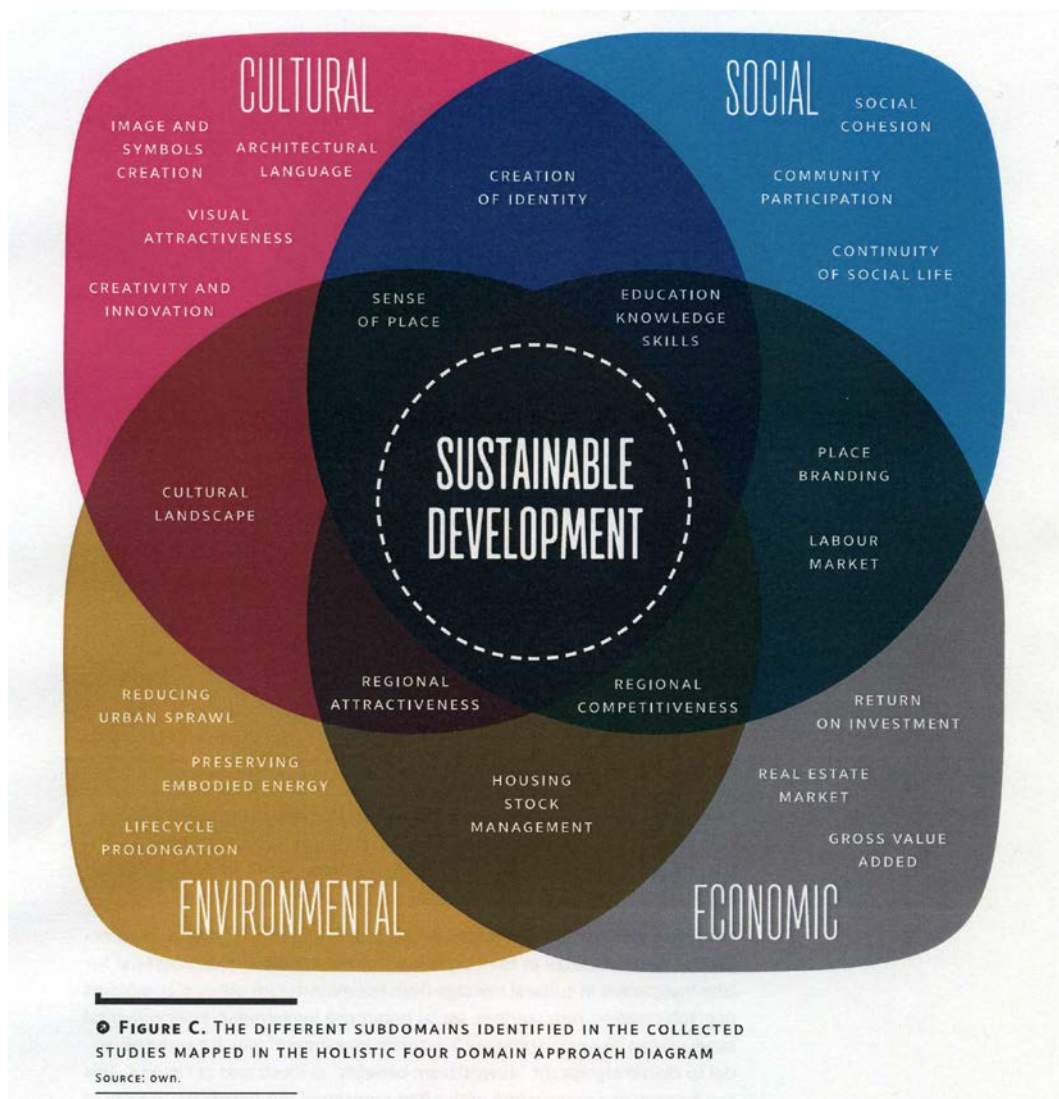

Fig. 1 Kulturarv och kulturarvsarbetets bidrag till hållbar utveckling (Giraud-Labalte m.fl. 2015).

I rapporten *Cultural Heritage Counts for Europe* (Giraud-Labalte m.fl. 2015) delas hållbar utveckling in i fyra delar: kulturell, social, miljömässig och ekonomisk utveckling, vilket illustreras i fyrbladsmodellen ovan (fig. 1). Denna modell beskriver de fyra

hållbarhetsdimensionerna separat från varandra. Hållbar utveckling enligt *Our Common Future* (FN 1987) karaktäriseras av en förbättring i samtliga dimensioner. Det bör även framhållas att det kulturella perspektivet i föreliggande rapport ingår som en del i de tre dimensionerna ekonomisk, miljömässig och social hållbarhet. I det följande redovisas forskning som pekar på kulturarvets och kulturarvsarbetets betydelse för de tre dimensionerna av hållbar utveckling. Dessutom uppmärksammas forskning som söker arbeta med ett integrerat hållbarhetsperspektiv, dvs. där flera dimensioner möts.

Ekonomisk betydelse

Ekonomisk utveckling

I rapporten *Cultural Heritage Counts for Europe* (Giraud-Labalte m.fl. 2015) redogörs för forskning som visar att kulturarv och kulturarvsarbete har betydelse för och bidrar till ekonomisk utveckling. Det sker genom att kulturarv ökar attraktiviteten i städer, på landsbygden och i regioner. Kulturarvsplatser används för att utveckla dynamiska miljöer, som i sin tur drar till sig kreativa personer. Därigenom stärks konkurrenskraften både inom Europa och regionalt. Kulturarv används dessutom för att förse europeiska regioner och länder med unika platsidentiteter som i sin tur ligger till grund för berättelser som kan användas för att marknadsföra städer, för att utveckla turism och attrahera investeringar. Det finns vetenskapliga belägg för att arbetstillfällen skapas i och kring kulturarv och kulturarvsarbetet, både för kvalificerad och okvalificerad arbetskraft. Exempelvis inom restaureringsrelaterade bygg- och underhållsarbeten och kulturturism. Detta sker inte minst genom bildandet av små och medelstora företag inom olika kreativa näringar (Giraud-Labalte m.fl. 2015).

Forskning visar att nya idéer och lösningar på problem ofta uppstår med kulturarv som inspiration och källa till kreativitet. Ett exempel är hur digitala media används för att tolka historiska miljöer och byggnader, och hur digitala media kan användas för att öka tillgängligheten för besökare. Ekonomiska analyser visar att investeringar i kulturarv ofta ger en god avkastning. Därigenom skapas en större skattebas, vilket i sin tur ger en möjlighet till offentliga investeringar (Giraud-Labalte m.fl. 2015).

Kulturekonomen Saccos (2013) forskning visar att kulturen har gått från att vara en sektor som behöver stöd och som främst användes av en exklusiv publik, till att vara en lönsam bransch, särskilt för kreativa näringar. Ett led i detta är att uppdelningen i kulturskapande och konsumtion/utövande håller på att försvinna, dvs. kultur och konsumtion smälter ihop. Forskning som bedrivits av Gustafsson (2013), inspirerad av Sacco, visar att samverkan

mellan olika lokala kulturaktörer systematiskt påverkar den ekonomiska utvecklingen inom större kulturdistrikt genom att ge näring åt innovativt tänkande. Gustafssons Hallandsmodell (2011) visar hur kulturarv och restaureringsåtgärder spelar en stor roll för ekonomin i större kulturregioner.

Flera studier både i Sverige och internationellt påvisar kulturarvets och kulturarvsarbetets ekonomiska betydelse. Exempel på hur världsarv bidrar till fattigdomsbekämpning ges i Hoi An Ancient Town i Vietnam (Galla 2012). Fastighetsägare har där fått bidrag eller räntefria lån för restaureringen av hus. I några fall har fastigheter köpts upp av staden, som renoverat dem och där de ekonomiskt utsatta familjerna bott kvar till en rimlig hyra vilket hållit andra investerare borta. Inkomster från den ökande turismen har använts för restaurering och för att utveckla infrastrukturen. Ett skattesystem har införts för att inkomsterna från turismen inte ska bli mer jämt fördelade.

På Vegaöarna i Norge tog lokalbefolkningen initiativet till nomineringen av öarna till Unescos världsarvslista (Johansen 2012). De var delaktiga i processen och såg i världsarvet en möjlighet till försörjning och utveckling av det alltmer avfolkade område där särskilt unga har haft svårt att finna sysselsättning. Hållbar turismutveckling bedrivs och lokala traditioner lever vidare. Lokala hantverkare får utbildning i traditionella restaureringsmetoder för att kunna underhålla byggnader.

I Sverige har Nilsson (2013) visat att värdefulla natur- och kulturmiljöer har en statistiskt signifikant positiv påverkan på platsers attraktivitet. Det avspeglar sig också i högre mark- och fastighetspriser. Ekosystemtjänster, ett från början ekonomiskt begrepp, har i ett pågående projekt diskuterats i form av kulturella ekosystemtjänster, och hur dessa kan användas som ett praktiskt verktyg för att tillvarata fjällandskapets kulturarv i fysisk planering (se Eliasson m.fl. 2015). Kulturella ekosystemtjänster är kopplade till den föreställning som vi skapar av naturen och landskapet utifrån minnen, medvetande och identitet. Genom att kombinera aktuella teorier och modeller inom kulturmiljövården och miljöpsykologin med begreppet ekosystemtjänst utvecklar forskarna hur fjällandskapets upplevelsevärden kan synliggöras och integreras i planering.

Det är viktigt att kulturarvets betydelse och värde inte förloras vid samhällsomvandling. Ett nyligen avslutat projekt, *Styrmedel och kompensationsåtgärder inom kulturmiljöområdet: sammanfattning och slutsatser av FoU-projekt*, har undersökt hur värden kan växlas och avvägas i samhällsplaneringen. Kvalitativa kulturmiljövärden är svåra att hävda i dessa processer. Naturmiljön behandlas som funktioner och egenskaper som kan avgränsas, mätas, kontrolleras och kompenseras via administrativa system för kvalitetssäkring.

Kulturmiljön, däremot består av värden som inte kan behandlas med samma kvantitativa metoder i samhällsplaneringen (Grahn Danielsson, Rönn och Swedberg 2015).

Sammantaget finns många forskningsbelägg för att kulturarv och kulturarvsarbete har betydelse för marknadsföring och som konsumtionsvara i en upplevelseekonomi, där både materiella och immateriella aspekter värderas marknadsmässigt och i planprocesserna. Dessutom har det betydelse för kreativitet och skapande, ger arbetstillfällen och kan dessutom användas för fattigdomsbekämpning och regionalpolitik.

Ekonomism och utvecklingsbegreppet

Samtidigt som forskning konstaterar att kulturarv och kulturarvsarbete tydligt bidrar till ekonomisk utveckling, problematiseras detta bidrag. Labadi och Gould (2015, 197–199) ifrågasätter begreppen utveckling och hållbarhet i relation till kultur, kulturarvsvärden och gemenskap (community building). Utvecklingstanken, som formades under upplysningstiden och utvecklades under industrialismen, betonade tekniska framsteg, rationalisering och ekonomiskt välstånd. Kritiker som Sen (1983), Appadurai (2004), Williamson (2004) har påpekat att vägen till ekonomisk utveckling gått genom det som brukar benämnas "the Washington consensus" (Rodrik 2007), där frihandel och neo-liberala ekonomiska modeller gjorts globalt giltiga. Motargumentet är att utveckling också handlar om att stärka en slags kulturell kapacitet och där kulturarv och kulturarvsarbete spelar en roll.

Till följd av industrialiseringens och det moderna samhällets negativa påverkan på miljön med giftiga utsläpp, överutnyttjande av resurser och nedsmutsning, har konflikten mellan ekonomisk utveckling och miljöförstöring blivit högst påtaglig. Frågor om hållbar utveckling drevs av Brundtlandkommissionen. En hållbar utveckling karaktäriseras av att den möter dagens behov utan att äventyra framtida generationers möjligheter. Det finns ofta etiska dilemman i bevarandeåtgärder. De kan komma i konflikt med ekonomiska och sociala intressen, behov och hänsynstaganden. Det kan exempelvis handla om hur frågor kring bevarande av kulturmiljöer förhandlas i samband med att mark behövs för en växande befolkning eller industrier, eller hur en mer hållbar kulturarvsturism kan utvecklas. Lokal förankring av kulturarv och kulturarvsarbete är av största vikt enligt forskningen. Likaså påtalas värdet av att använda kulturarv för att stärka ekonomier nerifrån och upp. I sin granskning av forskning om kulturarvets ekonomiska värde kritiserar Labadi och Gould (2015, 200-203) olika ekonomiska ingångar, som konsumenters värde-prissättning av kulturarvsresurser, som ett exempel på hur en alltmer kritiserad neo-klassisk ekonomisk modell tillämpas inom kulturmiljöområdet. Även om nationalekonomiska forskare som Stiglitz, Sen och Fitoussi (2009) har försökt utveckla metoder som mäter mer än ekonomisk

nytta, har forskningen ännu inte löst frågan om hur komplexa resurser som kulturarv ska kunna beskrivas i ekonomiska termer med samtidigt hänsynstagande även till andra relevanta faktorer (se även Carnegie och Wolnizer 1995, Hone 1997).

New Public Management och hållbara praktiker

Under de senaste decennierna har offentlig sektor genomgått en förändringsprocess vad gäller ledning och styrning, ofta benämnt som New Public Management (NPM). Det har lett till utvecklingen av nya forskningsfält. NPM har kommit att påverka förvaltningen av kulturarv och kulturmiljöer i såväl Sverige som internationellt. Frågor kring bevarande, förvaltning och tillgängliggörande är grundläggande inom fältet, men hur detta ska åstadkommas på bästa och mest ekonomiskt effektiva sätt är en central fråga.

Såväl retorik kring förvaltning och tillgängliggörande som den praxis som tillämpas, har i allt högre grad kommit att hämtas från modeller för strategi och ledning inom kommersiella företag. I en alldeles ny publikation (Zan m.fl. 2016), fördjupas denna problematik av en grupp forskare vid institutionen för ekonomi (Department of Management) vid universitetet i Bologna. Boken baseras på femton års undersökningar av en mängd olika fallstudier av förvaltning och skötsel av olika kulturarv och kulturmiljöer, hämtade från hela världen. Framför allt fokuserar de på hållbarhet i fråga om ekonomiska resurser, mänskliga resurser, kunskapshandling och relationen med allmänheten och forskarsamhället. Boken inleds med en introduktion som diskuterar vad det innebär att forska om managementfrågor inom kulturarvsområdet, och varför internationell jämförande forskning är nödvändig. Huvuddelen av texterna tar upp frågor om kulturarv och förvaltning, betraktat genom fem olika analytiska linser: 1) Management and the process of change, 2) Institutional settings and business models, 3) Change and planning, 4) The Heritage Chain, och 5) The space between policy and practice. Dessa fem perspektiv analyseras med fallstudier från Kina, Italien, Malta, Turkiet, och Peru. Boken avslutas med ett sammanfattande, reflekterande kapitel som fördjupar problematiken kring hur man på ett seriöst sätt närmar sig frågor om management och ekonomi inom kulturarvsområdet. Man poängterar särskilt behovet av ett närmande mellan diskurser och fackexpertis inom kulturarvsfältet (som arkeologi, konserveringsvetenskap, museivetenskap m.m.) och de frågor som hör samman med ekonomi och administration.

Social betydelse

En viktig aspekt av kulturarvet är dess betydelse för sociala förhållanden och samhällsutveckling. Forskning kring denna betydelse och dess bakomliggande mekanismer,

är centralt inte minst för frågor kring integration, delaktighet och social hållbarhet. Giraud-Labalte m.fl. 2015 visar exempelvis att kulturarv och kulturarvsarbete har betydelse för människors livskvalitet och ger bostadsområden och regioner en särskild karaktär och ett särskilt "skimmer". Det skapar efterfrågade platser att leva i och besöka. Attraktiviteten ökar för såväl de s.k. kreativa klasserna (Florida 2006) som för olika boendegrupper, turister och besökare. Dessutom används kulturarvet som stimulus för utbildning och livslångt lärande, vilket även ger en bättre förståelse för historia samt stolthet och tillhörighet. Att flytta fokus från bevarande av kulturarvsobjekt till att i första hand bry sig om människor har varit ett centralt tema i hållbarhetsarbetet. Detta eftersom det kan bidra till social sammanhållning och ökad förståelse människor emellan (Auclair och Fairclough 2015, 12).

Kulturgeografen Andrea Colantonio (2008) har undersökt hur begreppet social hållbarhet förändrats över tid, från tidigt 1990-tal fram till idag. Colantonio ser en förskjutning där nya så kallade mjuka värden intagit en mer framträdande plats vid sidan av tidigare utpekade sociala värden som folkhälsa, sysselsättning, välfärd, jämställdhet och demokratifrågor. De mjuka värdena är bl.a. livskvalitet, social sammanhållning och socialt kapital. Värdena speglar sannolikt en förändring av individers och samhällets sociala behov. Samtidigt bidrar betydelseförskjutningen till att vidga komplexiteten i begreppet social hållbarhet. Sammanfattningsvis kan konstateras att betydelsen av social hållbarhet idag mer handlar om människor och deras inbördes relationer. Andra betydelser som generellt lyfts fram i begreppet är exempelvis samhällsservice, rekreation, tillgången till kultur, åtgärder som syftar till att förbättra människors livskvalitet samt människors lika tillgång till den byggda miljön. Avslutningsvis betonas även ett aktivt medborgarskap i den sociala dimensionen av hållbar utveckling. Häri ligger också ett uttryck för vikten av social sammanhållning, byggandet av sociala nätverk samt tolerans mot andra.

Kulturarv är alltså enligt forskningen viktigt för social sammanhållning och personlig utveckling. Dessutom används kulturarv för att bygga socialt kapital som är viktigt för att skapa sammanhållning såväl inom som mellan olika samhällen och ger ett ramverk för deltagande och engagemang. Sammantaget är allt detta av avgörande betydelse för integration i samhället.

Delaktighet och dialog

Kulturarv och kulturarvsarbete skapar värden genom att verka inkluderande. Rollerna mellan politiker, experter och allmänhet förändras och diskussioner förs om kulturarv och social sammanhållning (Auclair och Fairclough 2015, 13). Sedan millennieskiftet har kulturarvsarbetet strävat efter att öka medborgarnas möjligheter att delta i

kulturarvsprocesser. Parallellt har betydelsen av ökad samverkan mellan kulturarvsområdet och andra samhällsområden framhållits. Det traditionella sektoriella tänkandet kring kultur och kulturarvsfrågor har ersatts av ett mer inkluderande och holistiskt synsätt där kulturella, sociala och ekonomiska aspekter i större utsträckning samspelar och påverkar vår uppfattning om kulturarv och kulturmiljö. Målet är att kulturarvet därigenom i högre utsträckning förs in i samhällsprocessen, något som även förutsätter ett bredare och mer aktivt medborgardeltagande. Inriktningen stöder sig på forskning om demokratifrågor och medborgardialog inom den statsvetenskapliga traditionen. Ett exempel är *Vardagsmissnöjet och visionen om en deltagande demokrati* (Esaïasson & Westholm 2006).

En forskningsgren är mer socialt inriktad. Graham Fairclough, en av författarna i *Heritage and Beyond*, framhåller att den traditionella kulturarvspraktiken i grunden har förändrats för att utveckla ett kulturarvsarbete som engagerar människor och ingår i samhällsprocessen. Fairclough (2009) menar att dagens kulturarvspraktik, som ofta är statligt finansierad och där experter gör urval utifrån diverse fastslagna kriterier, endast bygger murar kring kulturarvet. Detta leder till ett ständigt växande antal monument med höga skydds- och bevarandekrav som kräver allt mer resurser i anspråk. Detta anser Fairclough vara varken socialt eller ekonomiskt hållbart. Ett mer aktivt medborgardeltagande i kulturarvsprocesserna skulle garantera ett bredare och mer dynamiskt urval av kulturarv. Detta urval skulle spegla samtiden snarare än dåtiden. Att basera urvalet på medborgarnas värderingar "här och nu" anses, på ett mer kraftfullt sätt, koppla till exempelvis identitet, platser och landskap, och vara en bättre grund för att uppnå social hållbarhet.

Kulturarvsarbetet i Sverige har omorienterats i dessa riktningar. Forskning om delaktighet, inkluderande arbetssätt och tillgänglighet är ett växande forskningsområde. Det kan exemplifieras med Eva Svenssons (Svensson 2010) studie *Kulturarv, natur och utveckling: problem och möjligheter i skoglig glesbygd*, som utgår från ställningstagandet att natur och kulturarv ska värnas för framtiden men också engagera medborgare och stå i samhällets tjänst. I forskningsrapporten diskuteras relationen mellan medborgare, kulturarv, natur och olika möjligheter för skapandet av en hållbar samhällsutveckling. Vidare undersöker Sjölander-Lindqvist m.fl. (2010) hur medborgerligt deltagande faktiskt utspelar sig i tre konkreta fall av förhandlingar om kulturarv i moderna kulturmiljöer. Ett centralt tema i analysen handlar om hur medborgardeltagandet har betydelse för och ökar legitimiteten i politikernas beslut.

Forskningen innehåller också direkt metodutveckling för att inkludera tidigare förbisedda kulturarv till det gemensamma kulturarvet. Här finns forskning om nationella minoriteters och urfolks kulturarv (se t.ex. Furumark 2013). Genom att sätta in kulturarv och kulturarvsbruk i

ett samhällsperspektiv har forskare arbetat för att öka kunskapen, förändra attityder och ändra beteenden inom kulturarvsarbetet. Att kulturarv och kulturarvsarbetet är bland de starkaste politiska verktygen som finns, visas på ett nytt sätt i de här forskningsresultaten.

Att få till stånd reell delaktighet i praktiken är emellertid ingen enkel uppgift och kan trots goda avsikter få oavsedda konsekvenser. Ett exempel ger Green och Turtinen (under utgivning, jfr. Smith 2006) i en studie av hur Unesco och nationella myndigheter i tre länder söker ge urfolk ökat inflytande i nomineringen av områden till Unescos världsarvslista och i förvaltningen av befintliga världsarv. Studien visar att olika försök till inkludering får olika resultat beroende på den lokala kontexten. Byråkratin, som i hög grad bygger på västerländska perspektiv på natur och kultur, gör deltagandet villkorat och begränsar i hög grad urfolks möjlighet till större inflytande. Den input urfolk ger i exempelvis en nominering måste rymmas inom världsarvskonventionens fördefinierade kategorier och kriterier. Alternativa synsätt och perspektiv rymms inte. Bilden är dock inte entydig. I andra fall har strävandena efter delaktighet i förvaltningen områden resulterat i ett ökat inflytande, exempelvis i Lapponia i Sverige, där samer deltar i förvaltningen av området och för in samiska perspektiv och praktiker.

Etik, rättigheter och jämställdhet

Kulturarvsforskningen har under de senaste åren särskilt fokuserat på frågor kring etik och vem som har nytta av kulturarv. Allt oftare har frågor om huruvida kulturarv ska ses som en mänsklig rättighet eller inte diskuterats (se Silverman och Fairchild Ruggles 2008, *International Journal of Heritage Studies* 2012).

Lynn Meskell (2010) har problematiserat frågan om kulturarv som en universell mänsklig rättighet, och om ett sådant synsätt är ett effektivt sätt att hantera kulturarvskonflikter. En fråga hon ställer är om det ger motstridiga resultat och underminerar andra sätt att lösa kulturarvskonflikter, eller till och med skapar nya konflikter istället för att bidra till lösningar. Inkluderande arbetsätt finns redan i den arkeologiska praktiken och att ställa olika gruppers rättigheter mot varandra utifrån en föreskriven modell skulle kunna verka både förenklande och förhårdande i förhandlingar kring kulturarv. Att genom byråkratiska procedurer skriva in kulturarv som en bevarandevärd socio-ekonomisk resurs kan i sin tur leda till spänningar. Ett upphöjande till mänsklig rättighet skulle kunna förta effekten av förhandlingar, t.ex. när det gäller krigsbrott och avrättningar. Dessutom riskerar ett rättighetstänkande att frågor som bäst hanteras lokalt uppförstoras och förs till en nivå där nationell eller internationell rättskipning krävs (Meskell 2010 843 f, 849).

Meskill (2010, 853–4) argumenterar för att de spänningar som finns mellan universalism och lokalism samt problemen med universella rättigheter, även riskerar att medföra en form av kolonialism. Ett annat sätt att se på kulturarvets betydelse och plats i världen behövs. Istället för att handla om rättigheter för specifika grupper, baserat på t.ex. identitet, bör diskussionen handla om rättvisa och kulturarvets betydelse för kapacitetsbygge på lokalt plan.

En annan problematik, som lyfts av Colwell och Joy (2015, 122) är att det finns oenigheter i synen på om kulturarvsarbetet främst engagerar sig i en etik som hanterar samtid, framtid eller det förflutna. Forskarna behandlar främst samtida etiska frågor, där människors välmående och värdighet står i centrum. Även frågan om kulturarv kan ses som ett uttryck för intragenerationell omsorg har ifrågasatts. Olika perspektiv ställs då mot varandra. Är det t.ex. viktigare att satsa på fattigdomsbekämpning i nuet än att tänka på framtida generationer? Och går det att tänka på framtiden utan att essentialisera människorna i framtiden (Meskill 2012, 33)? Liknande frågor om intra- och intergenerationell solidaritet lyfts även inom kulturvården (Taylor 2013).

Etnicitet och identitet

Begreppen identitet, etnicitet och kulturarv förekommer ofta i ett och samma sammanhang. Samtidigt finns problematik kopplat till detta, eftersom kulturarv både kan verka inkluderande och exkluderande. Nära länkat finns också begreppet tillhörighet och frågan om vem som har (mest) rätt att göra anspråk på ett visst kulturarv (bl.a. Allen 2010, 197–234). Termen etnicitet syftar på relationen mellan mer eller mindre avgränsade grupper eller sociala kategorier, vilka uppfattar sig som kulturellt skilda från varandra. Etniska identiteter är dessutom vanligen kopplade till föreställningar om delade ursprung och gemensam kultur. Etnicitet kan därför beskrivas som ett sätt att kategorisera och göra kulturella skillnader jämförbara. Det här fungerar på olika plan, i fråga om majoritetsgrupper liksom minoriteter. När det gäller de senare går det exempelvis att se en global diskurs, eller "grammatik" om etnicitet som medför ett stort antal formmässiga likheter mellan etniska grupper som kämpar för erkännande. Betoningen av kulturarvet är ofta central här. Den norske socialantropologen Thomas Hylland Eriksen har problematiserat relationen mellan etnicitet, identitet och nationalism. Han menar att etnicitet inte är någonting som permanent tillhör en viss grupp, utan snarare fungerar som en aspekt av omgivande sociala förhållanden (Eriksen, bl.a. 2010, 2013). Begreppsparet etnicitet och nationalism har åter blivit centrala i vår tid. De är i hög grad kopplade till begreppet kulturarv, på gott och ont. En viktig fråga är därför hur etnicitet relaterar till kulturell tillhörighet och kulturarv, och hur detta yttrar sig i

praktiken. Frågorna kring detta är brännande, vilket är tydligt såväl i Europa som i andra delar av världen.

Svenskhet och nationalism

Forskningen har under lång tid problematiserat svenskhet, nationalism och musei- och kulturarvsfrågor. Exempel kan ges från etnologi och folkloristik.

Bakgrunden är intresset från 1980-talet och framåt för ämnets historia och koppling till skapandet och förmedlingen av en gemensam svensk allmogekultur och historia. Längre var folklivsforskning ett ämne som syftade till att beskriva den äldre allmogekulturen. Sedan 1800-talets senare del har folklivsforskningen varit knuten till museerna och kulturarvspolitiken i landet. Nordiska museet blev under 1900-talets förra del den ledande forskningsmiljön. Där verkade flera av de framträdande forskarna och när insamlingsarbetena tog fart under 1920- och 30-talen utvecklades samarbetsplanerna för att åstadkomma en systematisk kartläggning av folkkulturen i landet. De pådrivande faktorerna kan sökas i den nya offentligheten under industrialismen, bland dem socialkonservativa rörelser som nationalromantiken och nationalismen i 1800-talets samhälle. Henrik Zipsane (2005) har mot bakgrund av dagens nationalism beskrivit Skansen som ett uttryck för det moderna samhällets nationalism där utomhusmuseerna hade en viktig roll att illustrera och förmedla bilden av en svensk identitet, kulturell variation, nationell gemenskap och gemensam historia. Genom besöket förväntade man sig att besökarna skulle lära sig vad det innebar att vara svensk (jfr. Bennett 1995). Stefan Bohman (1997) argumenterar på samma sätt när det gäller museerna, och lyfter fram hur individer och grupper ur samhällseliten var drivande i utvecklingen.

Forskning om dagens museiverksamhet som vuxit fram sedan 1800-talet visar att kopplingen mellan museal verksamhet och nation som etablerades, alltjämt lever kvar. Historikern Peter Aronsson (2008) har analyserat nationalmuseer i Sverige och i Europa (2015). Han visar att samtidigt som många utställningssammanhang har distanserat sig från tidigare strävanden att visa upp Sverige som en nation med lång historia, så behandlas idag istället teman som kan stämma väl överens med hur majoritetssamhället uppfattar landet. Armémuseet visar på ett avståndstagande till våld, Nordiska museet ställer ut varierade kulturer och flera utställningar har moderniserats för att visa på klass- och genusfrågor. Samtidigt missar många museer att problematisera frågan om det nationella och om landets föränderliga innehåll. I Historiska Museets utställningar görs ett radikalt ifrågasättande och avståndstagande till nationen. Detta stannar dock vid de medvetna valen, medan nationen ändå omedvetet tycks avspeglar sig som en sorts bakomliggande självklarhet. Flera av

utställningarna bygger på material som slutar vid Sveriges gränser idag, samtidigt som både företeelserna och gränserna sett annorlunda ut förr i tiden. Aronsson (2008, 39) menar att Sverige trots allt "är en självklar men oartikulerad utgångspunkt för utställningarna." Aronsson ställer följande frågor:

"Var finns det moderna Sveriges kultur, historia och politik för den besökare eller nya innevånare som vill lära känna ett av de mer extrema länderna i världen? Det land som längst varit utan krig och som värdesätter individuell utveckling högst och litat mest på medmänniskor och staten – i hela världen?"

Elgenius (2015) har forskat om museers roll för identitetsskapande och nationsbyggande där dessa institutioner kan fungera symboliskt, på samma sätt som flaggor eller nationalsånger. Museer blir mot den här bakgrunden strategiska markörer som är viktiga under särskilda delar av nationalstatsbygget. De blir, som redan Hobsbawm och Ranger (1992) och Andersen (1991) skrev, till konstruerade traditioner eller föreställda gemenskaper som innesluter vissa grupper och utesluter andra. Forskningen visar att ett flertal nationalmuseer har uppförts och haft betydelse i samband med t.ex. avslutad frigörelsekamp, när imperier fallit samman, eller när nya nationer bildas. Nationalmuseerna tillsammans med andra nationalsymboler anses från politiskt håll ha betydelse för sammanhållning och många skapades under 1880-talet. De fungerar tillsammans med andra symboler för att forma identitetspolitik (Elgenius 2015, 145–6, 162).

Miljömässig betydelse

Kulturarvet och inte minst frågor kring olika kulturmiljöer, är på olika sätt integrerade med övergripande miljöfrågor. Det finns också forskning (bl.a. Giraud-Labelle m.fl. 2015) som visar att kulturarv och kulturarvsarbete har betydelse för och bidrar till en utveckling av miljön. Kulturarvet är en katalysator för hållbarhetsinriktad förnyelse av olika platser. Att skydda och återanvända historiska byggnader innebär att hushålla med miljöresurser. Forskning kring byggnaders livscyklar försöker kartlägga den energi och materialåtgång som investerats i en historisk byggnad. Här talas om den energi som en byggnad "förkroppsligar" och vilket råmaterial, transporter m.m. som finns och använts för att få en byggnad på plats och för att kunna fortsätta ha den i bruk (jmf. Cole och Kernan 1996). I perspektivet ses historiska byggnader som resurser och investeringar där ombyggnationer och återanvändningar i många fall är av miljömässig betydelse. Återanvändning av byggnader kan också minska det som med en engelsk term benämns "urban sprawl", det vill säga en process där stadsområden växer ytmässigt med glesa bebyggelseområden och

lägre befolkningstäthet, något som bland annat ökar miljöpåfrestningarna genom längre restider och större trafikmängd (Giraud-Labelte m.fl. 2015, 28).

Energieffektivisering i historiska byggnader har aktualiserats till följd av klimtförändringar, samt genom en större förståelse för hur inomhusklimatet i en byggnad påverkar dess hållbarhet. T.ex. ger ett ändrat inomhusklimat jämfört med när en byggnad uppfördes en annan tillväxt av byggnadssvamp och ett annat insektsliv, vilket påverkar nedbrytningsprocessen på nya sätt. Istället för miljögifter för att hindra sådana angrepp kan olika former av klimatkontroll användas (Broström och Klens Larssen 2015).

Natur och kultur

I diskussionen om den miljömässiga hållbarheten problematiseras kulturarvets betydelse i både natur- och kulturmiljö. Lennartson (2010) diskuterar biologiskt kulturarv, dvs. hur naturen formats och påverkats av människan. I forskningsresultaten framhålls att det är troligt att människan historiskt haft en mycket större positiv betydelse för biologisk mångfald än vad man antagit. Mycket av det som ses som natur är i själva verket en blandning av natur och kultur. Forskningen visar att en större andel av landskapets mångfald i själva verket är ett biologiskt kulturarv. Kunskap om biologiskt kulturarv är därför mycket viktigt för naturvården eftersom kunskap om sambanden mellan markanvändning och arter är nödvändig för hur marker ska vårdas.

Integrerad natur- och kulturmiljövård är en pågående forskningssatsning. Det svenska fjälllandskapets natur- och kulturarv har stor betydelse- kulturellt, ekologiskt och ekonomiskt; det utgör också ett kultur- och naturarv (Svensson m.fl. 2015). Forskarna har undersökt hur rörelsearvet i form av kåtor, stigar, skidspår, rösen etc. har format förståelsen av fjällens landskap. Väl artikulerade och synliggjorda kan dessa landskap, med sina platser och diskreta monument, bidra till hållbar utveckling och samexistens av flera olika intressegrupper i fjällen.

Enligt den Europeiska landskapskonventionen kan en hållbar utveckling av materiellt och immateriellt kultur- och naturarv i ett levande regionalt landskap ske genom att landskapets tillgångar brukas på ett kompetent sätt av såväl besökare som lokalt boende i ett område. Forskare i projektet *The role of food and Gastronomy for a Sustainable Landscape Heritage* utgår från detta och undersöker hur samverkan mellan gastronomi och landskap kan bidra till att kulturarvet bevaras genom brukande, på ett sätt som samtidigt bevarar biologisk mångfald och landskapets kulturella/estetiska värden, samtidigt som det producerar livsmedel som är anpassade till smak och livskvalitet för dem som aktivt värdesätter, vårdar

och nyttjar landskapet (t.ex. för produktion och/eller rekreation). Forskningen visar alltså hur kulturarv i form av mat-traditioner leder till att en rad olika natur/kulturrelationer upprättas och har effekter på kulturlandskapet.

Många forskare hävdar att vi har gått in i en ny epok – den antropocena – där människan klivit upp på scenen som planetens största geologiska aktör och påverkar både geologiska och biologiska processer i ökande fart (Cruzen och Stoermer 2000, Steffen m.fl. 2015). Detta synsätt, med människan själv som den främsta aktören, har i sin tur använts för att ifrågasätta gränsen mellan natur- och kulturhistoria samt natur- och kulturarv. Forskningen har under en längre tid ifrågasatt om det går en så tydlig skiljelinje mellan människa och natur som denna låter påskina. Latour (1993) menar att natur-kulturdualismen uppkom som idé under upplysningstiden och förstärktes under modernismen. Byrne och Ween (2015, 4) hävdar rentav att den mentala uppdelningen i natur och kultur är en av orsakerna till skövlade landskap och en minskande biologisk mångfald. Uppdelningen har å ena sidan resulterat i reservat där utvalda djur skyddas från mänsklig påverkan. Å andra sidan hanteras djur, miljö m.m. enbart som ekonomiska resurser i andra delar av landskapet.

Uppdelningen i natur och kultur problematiseras också i relation till urfolk och den vanligt förekommande föreställningen att de lever närmare och i samklang med naturen (Byrne och Ween 2015, 94), dvs. som "naturfolk". Uppdelningen finns även inbyggd i bevarandeinstrumenten. Även om t. ex Unescos världsarvskonvention syftar till att skydda och förvalta både natur- och kulturarv bygger den på en separation dem emellan, där kulturarv behandlar mänsklig utveckling och naturen definieras utifrån avsaknaden av människor (Byrne och Ween 2015, 97, Turtinen 2006, 61 f). Som Meskell (2012, 33–35) noterar ställs den mänskliga påverkan ofta utanför naturen. Detta blir också till en värderingsfråga, där en bevarad biodiversitet ofta väger tyngre än en bevarad kulturmiljö i frågor som rör mänsklighetens överlevnad. Meskell (2012, 27) problematiserar detta, och ställer frågan om hanteringen av sociala orättvisor och kulturella skillnader inte är minst lika viktiga.

Mångfald och materialitet

Ett sätt att länka samman kulturarv och miljö har varit att ta fasta på hur olika traditionella och andra förhållningssätt ger andra ingångar till miljön än de som vanligen betraktas som självklara förvaltningspraktiker ur ett västerländskt, vetenskapligt perspektiv (Byrne & Ween 2015). I den lokalt baserade förvaltningen av världsarvet Sian Ka'an, Mexico, har den traditionella kunskapen en avgörande betydelse för områdets höga biodiversitet (Moure och

Brown 2012). I förvaltningen värnas samtidigt även lokala mayaspråk och andra kulturella uttryck som är på väg att försvinna. Meskells forskning i Sydafrika visar dock att det finns avsiktsidor med att koppla kulturarvsfrågorna till kulturell mångfald, då detta riskerar att hägna in och skapa kulturella enklaver av urfolk, vilka sedan ingår i miljöer som kommersialiseras för turister. I dessa fall konstrueras viss kultur som natur (Meskell 2012, 29). Något som behandlats av många feministiska forskare, är hur natur-kultur-dikotomin kan verka förtryckande genom att vissa grupper av människor flyttas över gränsen och blir till enbart natur (Alaimo och Hekman 2008). Kulturarv kan också, utan vidare eftertanke, naturaliseras då det tillåts ingå i en retorik som liknar naturvårdens, där man talar om hotade arter, kulturell diversitet och hållbarhet (Meskell 2012, 32).

Meskells kritik stannar dock på det idéburna planet. Utifrån ett ifrågasättande av synsättet på landskap som enbart kulturella, sociala och ideologiska konstruktioner exemplifierar Whatmore och Hinchcliffe (2010, 441, 447) hur stadslandskapet i Bristol utvecklas som ett slags ekologiskt landskap. Här visas hur fler än enbart de mänskliga aktörerna bidrar till att göra staden till ett levande landskapsrum. Samtidens stadslandskap skapas genom sammanflätningen av människa, djur, natur och materialitet. Koloniträdgårdsområdet Thingwall Park i Bristol exemplifierar hur samverkan mellan natur och kultur går till och hur odlingen påverkar både de mänskliga och icke-mänskliga deltagarna relationsmässigt och emotionellt. Koloniträdgården påverkar rytmen i stadslandskapet. Trädgårdarna blir också platser för anknytning och gemenskaper, och de förser människor med kreativa möjligheter. Stadsplanering utgår ofta från den byggda miljön och är resultatet av mänskliga tankar och begrepp. Den här nämnda forskningsinriktningen öppnar istället för att se hur mänskliga och icke-mänskliga aktörer har betydelse för hur levande städer uppstår och utvecklas (Whatmore och Hinchcliffe (2010, 456–7). En sådan alternativ ingång bör leda till ändrade frågeställningar även inom kulturarvsområdet och resultera i en omprioritering från ett antropocentriskt fokus på god, byggd miljö till levande ekologier. Kulturarvsplatser bidrar med materiella kapaciteter som ger förutsättningar för en levande stad och landsbygd där natur och kultur är sammanflätade.

Allt fler forskare hävdar att vi inte längre har råd, givet de sociala, ekonomiska och miljömässiga utmaningarna idag, att göra åtskillnad mellan natur och kultur (se t.ex. Chakrabarty 2009, 2012). Det behövs istället kreativa lösningar av nytt slag för att vi ska kunna ta oss an samhällsutmaningar. Här kan både natur- och kulturarv vara en del av lösningen.

Kulturvård och konserveringsvetenskap

Under de senaste tjugo åren har forskning om kulturvård förändrats. Araoz (2013) beskriver hur området har utgått från eurocentriska premisser kring varför platser är betydelsefulla och ett synsätt där värden är eviga. Nu har kulturvården rört sig mot mer kulturrelativistiska synsätt, som mer tar fasta på immateriella värden och betydelser. Enligt Araoz handlar kulturvård inte om att bevara, utan om att hantera och styra förändring. Den har gått ifrån traditionella ingångar där kulturarv bevaras så mycket som möjligt utifrån en föreställd originalform, till ett mer kulturhistoriskt perspektiv som uppmärksammar tillägg, årsringar och bevarar förändringar. Samhällsförändringar och ökat internationellt kunskapsutbyte kan avläsas i förändrade bevarandeideologier, i kulturarvsprofessionen och i forskningen. Historiesyn och historiebruk har varit och är centrala begrepp som problematiserar hur kulturarv bevaras. De påverkar även val av bevarandeinsatser och vårdmetoder (Geijer 2007).

Mason (2002) och de la Torre m.fl. (2005) har förespråkat en värdebaserad approach utifrån en verktygslåda av olika värderingsinstrument (se även Navrud och Ready 2002, Snowball 2008). Istället för att basera vård och konserveringsåtgärderna på akademiska uppfattningar om förhållanden i det förflutna grundas överväganden på hur kulturarvsresurserna värderas i nuet av olika intressegrupper och hur dessa värden kan bevaras (Poulios 2010, 172). Som exemplifierat av Araoz (2013, 151) är kulturarv både materiella och immateriella företeelser som av Araoz förstås som behållare för en rad olika värden; materiella, visuella, funktionella, praktiska, idémässiga, känslomässiga, spirituella etc. Den värdebaserade approachen till konservering är allmänt accepterad och har tillämpats både på nationell och internationell nivå, exempelvis vid Getty Conservation Institute och i Unesco (Poulios 2010, 170).

Det värdebaserade förhållningsättet till kulturarv och bevarandeåtgärder har dock börjat ifrågasättas. Poulios (2010, 171) hävdar att praktiken utgår från ett missnöje med samtiden, understryker att kulturarvet är en icke-förnybar resurs och distanserar det förflutna från nuet. De problem som finns med den värdebaserade konserveringen är att på ett rättvist sätt väga ihop olika intressegruppers värderingar, eller hantera värderingskonflikter. Samtidigt som värderingsmodellen bejakar ett inkluderande arbetssätt saknas mekanismer för att genomföra det. Av den anledningen fördelas den största makten till de som håller i planprocesser och stadsplanering – eller läggs hos konserveringsvetenskaplig expertis (Poulios 2010, 173–174). Det som förespråkas är istället att arbeta med kulturarv som en slags kontinuerlig levande materia där vissa delar av originalfunktioner finns bevarade, men som undergår ständig förändring. Huvudargumentet mot den värdebaserade ingången är att den prioriterar ett byråkratiserat och ekonomiserat förhållningssätt till levande resurser där

man inte skiljer på och tar tillvara på de relationer som uppstår i interaktionen mellan platser och deras närmaste användare. Istället förordas förhandlingslösningar där flera ska tillmötesgå i processen (Poulious 2010, 175–178). May Cassar (2009, 7) framhåller att det vore fel att använda kulturmiljöer och kulturföremål för att motstå förändring. Istället bör kulturmiljöer och kulturföremål ingå i samhällets anpassning till den pågående klimatförändringen.

Förvaltning, vård av kulturarv och konserveringsvetenskap är ett tvärvetenskapligt område. Humanistiska, samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga och statistiska analyser och metoder har bidragit till ny kunskap om material, hantverk och om miljöns påverkan. Studier och analyser av bevarande- och nedbrytningsprocesser är centrala forskningsområden liksom analyser av material för att förstå och tolka kulturarv. Det har uppstått ett behov att undersöka vilka effekter olika metoder för att bevara samt att hitta alternativa metoder för detta. Förändringar i miljö och klimat tillsammans med analyser av nedbrytningsprocesser är viktiga forskningsområden där tvärvetenskaplig forskning genomförs med bidrag från naturvetenskap och teknik. Det har lett fram till ökade insikter om att kulturmiljöer, kulturföremål och landskap måste analyseras och bevaras med ett helhetstänkande kring alltings ömsesidiga beroende (Cassar 2009).

Forskningen bidrar till att ta fram väl underbyggda beslutsunderlag för kulturmiljövården och för museernas verksamhet. Behovet av vetenskapligt stöd inom bevarande- och konserveringsområdet har länge varit uppmärksammat internationellt och bildandet av ICCROM (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*) har varit av avgörande betydelse för att utveckla forskningsområdet. Forskningsområdet har också succesivt utvecklats och stärkts internationellt med t.ex. deklARATIONER som *New Orleans Charter for the Joint Conservation of Historic Structures and Artefacts* (1991) och nationellt med forskarutbildning inom Kulturvård vid Göteborgs universitet och Uppsala universitet. Forsknings bedrivs också vid flera andra discipliner.

Andra perspektiv på betydelse

Som nämns i inledningen fångar forskningen om hållbarhet inte alla aspekter av hur kulturarvet och kulturarvsarbetets har betydelse i samhället. Några ytterligare perspektiv behandlas i detta avsnitt.

Kulturarv som varaktiga och känslomässiga relationer

Kulturarv kan vara betydelsefullt för att det uppfattas som autentiskt. I artikeln *Negotiating authentic objects and authentic selves* beskriver Jones (2010, 182–3) hur autenticitetsbegreppet hamnat i kläm mellan traditionella materiella (som betonar objektens ursprung och essenser) och konstruktivistiska perspektiv. Konserveringsvetenskapen har tidigare utgått från ett materialitetsperspektiv där autenticitet setts som ett inneboende karaktärsdrag som finns i formen, funktionen eller materialet. Kulturarvsarbetet har i detta paradigm ägnats åt att spara och bevara det ursprungliga. Under den socialkonstruktivistiska (eller postmoderna) eran har många forskare närmast sig autenticitet som en social konstruktion, där den ses som en tillskriven betydelse i samtiden. Ett exempel på det är Holtorf, som menar att det som allmänheten uppfattar och uppskattar som ett genuint kulturarv, mycket väl kan vara sentida projektioner eller rekonstruktioner. Han hävdar att det är upplevelsen i sig som är det centrala, inte att något är äkta på ett genuint sätt. Enligt det synsättet kan det förhålla sig så att vår tids projektioner och tillägg faktiskt uppskattas mest (Holtorf 2014, 3361–3366). Det socialkonstruktivistiska perspektivet kan uttryckas så här: "Having situated authenticity as a cultural construct, it is as if layers of authenticity can be simply wrapped around any object irrespective of its unique history and materiality." (Jones 2010, 183).

Forskare som Jones hävdar nu alltmer att det finns problem med båda perspektiven. Traditionellt har diskussionen utgått från att autenticitet är något naturvetenskapligt mätbart, medan det konstruktivistiska perspektivet ser materialitet som en i olika kulturer tillskriven egenskap eller kulturprodukt. Tidigare forskning bortser från vad det materiella bidrar med i skapandet av autenticitet och förklarar inte varför vissa artefakter, byggnader eller platser uppfattas som mer kraftfulla än andra eller hur deras materialitet bidrar till autenticiteten. Jones (2010, 183) påpekar att kulturarvsobjekt och platser blir betydelsefulla för att de är medspelare i olika sociala/materiella nätverk och för att bygga relationer.

Frågan om autenticitet hör på flera sätt nära samman med kommersialisering och utnyttjande av kulturarvet i olika syften. Problematiken och farorna med detta lyftes fram av arkeologen Kristian Kristiansen redan under tidigt 1990-tal (Kristiansen 1993). Det finns

starka krafter kopplade till detta på flera plan, såväl kommersiellt som ideologiskt, något som även Holtorf uppmärksammar (2014).

Kulturarv, museer, besöksmål och känslor

Traditionellt har kulturarvets attraktionskraft förklarats med att människor kommer till besöksmål för att lära sig något om historien eller för att turista. I dessa förklaringar ses besökarna som förhållandevis passiva konsumenter av utställningar, budskap och besöksmål. Det stämmer dock inte överens med annan forskning som menar att kulturarv skapas i en process där människor skapar mening och bidrar med berättelser för att minnas, bygga identiteter och ge upplevelser av tillhörighet. Smiths forskning, baserad på runt 4500 intervjuer i England, Australien och USA, visar att dessa "theatres of memory" besöks för att de tillgodoser människors behov av att vara känslomässiga (Smith 2014, 125–126). Besökarna beskriver att kulturarv både kan skapa ett känslomässigt engagemang och förstärka känslor och förmedla det man redan visste om historien. Besökarna blir engagerade i olika berättelse där politiska och sociala värderingar stärks (Smith 2014, 128).

Det curatoriska fältet har utvecklats som forskningsområde under de senaste tjugo åren. Från att ha varit en fråga om främst föremålsvård och utställningspraktik arbetar forskningen nu med frågor om hur curatorskapet fungerar kulturellt. Forskningsområdet behandlar också hur curatorskap är medskapare till kulturellt innehåll, både genom urval av material för utställningar och genom skapandet av utställningsrum. Vidare undersöks hur relationer mellan besökare, utställningar, publik och estetik hanteras. Aronsson 2015 har som ovan nämnts problematiserat nationalmuseers roll. Annan forskning analyserar museer som platser där "mjuk makt" utövas. Museer har gått från ren utställningsverksamhet till att bli utbildningsinstitutioner, arbetsgivare och magneter för kreativa näringar. Det påpekas också att museernas verksamhet genom bl.a. internet alltmer sträcker sig utanför museets väggar (Lord och Blankeberg 2015).

Smith (2014) ifrågasätter gränserna för vad ett museum är och föreslår att både kulturarvsplatser och museer kan ses som olika former av *curated spaces*. Forskningsprojekt som *Curating the City* undersöker hur stadslandskapet kan ses som en utställningsmiljö där kulturarv har betydelse för iscensättningen (<http://criticalheritagestudies.gu.se/clusters+and+heritage+academy/Curating+the+City>).

Kulturarv och religion

Det är inte självklart att museer och kulturarvsplatser verkligen är de sekulära offentliga rum som majoritetskulturen kanske föreställt sig. De kan också ha betydelse som religiös materialitet. I projektet *Heliga ting i det postsekulära samhället* (Gustafsson-Reinius 2011) visas hur museer ställs inför en rad olika etiska dilemman och där frågor om hur man tar hänsyn till olika aktörers intressen ställs på sin spets. Hur samlar man och ställer ut mänskliga kvarlevor och hur hanteras religiöst laddade föremål i en samtid där religion fått en förnyad roll och används för både tillhörighet och utanförskap? I det som beskrivits som ett postsekulärt samhälle (Habermas 2008) är betydelsen av religion som kraft på uppåtgående och en utmaning – även för Sverige, som beskrivs som ett av världens mest sekulariserade länder (Gustafsson-Reinius 2011, jmf. Aronsson 2008). Gustafsson-Reinius (2009) har exemplifierat hur museerna domesticerar och oskadliggör religiöst laddade samlingar som kommit till Sverige genom missionärsverksamhet. Ett sätt att se detta är att museerna har en roll i det religiösa samhället, i detta fall som del i en global missionspolitik (Gustafsson-Reinius 2011). Samtidigt har museernas förhållningssätt till religiös materialitet beskrivits som icke-tillåtande och problematiskt, och som platser där endast frågor om religion kopplade till extremism diskuteras. Att hantera religiösa människors erfarenheter och ta dem på allvar är en utmaning för många museer idag (Buggeln 2012). Duncan (1995, 7–8) skrev redan på mitten av 1990-talet om museers betydelse som ersättning för religiösa byggnader i moderna samhällsbyggen. Giles (2009) har diskuterat hur museer skulle kunna vara kontemplativa rum för diskussioner om existentiella frågor, liv och död, eller genom att arbeta med kulturarvsföremål som en slags religiös materia för en postsekulär samtid.

Kopplingen mellan kulturarv och religion kan följas ut i landskapet. I boken *Counterheritage*, speglar Byrne (2014) hur eurocentriska sätt att ta sig an kulturarv, där objekten ses som passiva ytor istället för medskapare i t.ex. religiös utövning, inte stämmer i alla sammanhang. Byrne (2014, 200) framhåller att kulturarvsstämpeln ”oskadliggör” religiöst laddade platser som kan vara betydelsefulla i människors religionsutövning. Beteckningen kulturarv drar in vissa materiella företeelser i en *sekulär-rationell* diskurs som hindrar andra sätt att se på kulturarv där materialiteten är en viktig del av det religiösa. Religiöst kulturarv har i svenska sammanhang kanske främst kopplats till landets kyrkor och andra religiösa rum. Det som behöver uppmärksammas mer är hur även natur- och kulturarvsplatser kan ha en religiös betydelse, samt hur dessa platser kan cureras för att möjliggöra religiösa erfarenheter och religionsutövning istället för att passiviseras av en traditionell kulturarvs- och bevarandediskurs (Byrne 2014).

Perspektiv på kulturarvets värde

Idag framhävs ofta betydelsen av ekonomisk värdering av kulturarvet. En anledning är en generell strävan i samhället efter mätbara parametrar, där ekonomiskt värde är tydlig sådan. Synsättet speglar en allmän kommersialisering i samhället. Kulturarvets betydelse söks inte längre i dess essens (något som i sig är problematiskt att definiera) utan i sekundära värden. Det ekonomistiska synsättet hänger nära samman med modernismen som idéströmning med utveckling genom ekonomisk tillväxt som grundförutsättning. Det här är mycket tydlig också idag, trots några årtionden av postmodernism och dekonstruktivism. De sistnämnda idéströmningarna har snarast bidragit med att i än högre grad relativisera humanistiska värden, vilket gjort ekonomismen inflytande ännu mera tongivande och betydelsefullt. Det fokus som ofta finns på kulturarvets betydelse för besöksnäring och platsers attraktionskraft är ett tydligt uttryck för detta (jfr. Kurtz 2010, s. 205–239). Den ekonomiska värderingen är numera också mycket tydlig i listningar av särskilt betydelsefulla kulturarv, där ekonomisk betydelse i form av besöksmål för turister och på annat sätt lyfts fram (Giraud-Labelle m.fl. 2015). En ekonomisk värdering är ofta ett mer kraftfullt argument än kulturhistorisk sakkunskap och känslargument. De senare avfärdas ibland som nostalgi, trots att människors känslor är själva grunden för värdet i ett kulturarv. Det finns forskning som tydligt visar att den känslomässiga aspekten av besök på kulturarvsplatser och/eller museer i själva verket är den viktigaste delen av upplevelsen för många människor (t.ex. Smith 2006, 2014).

Frågor om bevarandevärde och vilka kulturarv som är av särskild vikt diskuteras i åtskilliga arbeten. Ett särskilt perspektiv på detta är frågan om hur förstörelse och förändring av kulturarv i sig skapar nya minnen, och hur det förhåller sig med det eventuella bevarandevärdet av dessa. Hit hör också frågan om kulturarvet är en resurs som är ändlig eller som ackumuleras genom ständigt nya tillskott (Brattli 2009). En ytterligare fråga som ställs i forskningen är om det enbart är bevarande eller om också förändring skapar värde. Holtorf (2015) hävdar att förändring och t.o.m. förstörelse av kulturarv i sig kan föda nya kulturarv och rent av att uppgradera värdet av kulturarvet som sådant. Han ger exempel på historiskt förstörelse, från antiken fram till idag, som gett upphov till viktiga minnen och minnespraktiker. Något som upplevs som en katastrof i sin samtid, kan förvisso omvandlas till ett skyddsvärt kulturarv i det långa tidsperspektivet, något som dock inte förtar katastrofens destruktivitet i det ögonblick den sker.

Kulturarv, hållbarhet och framtid

Harvey och Perry (2015, 3) lyfter fram kulturarvets koppling till framtidsfrågor. Särskilt framhålls betydelsen av relationen mellan kulturarv och klimat där kulturarvsektorn beskrivs som både samtids- och framtidsorienterad. "Heritage involves a present-centred and future-oriented processing of a tangible and intangible sense of the past" (Harvey och Perry 2015, 3). Här avses dock inte bevarande utifrån ett traditionellt perspektiv där kulturarv sparas till en förutsägbar framtid. Kulturarv är istället betydelsefullt som inspiration till kreativa lösningar för att hantera allt snabbare klimatförändringar och förluster av platser, byggnader m.m. Framtida generationer ska själva ha makten att bestämma över vilka resurser som förs framåt i tiden (Harvey och Perry 2015, 3). Kulturarvsarbetet utgår från uppfattningen om ett ansvar inför kommande generationer. Som Holtorf och Högberg (2014) noterat är dock uppfattningen inom kulturarvssektorn om vem och vilken framtid man siktar på ganska oklar, även om bevarandeeetiken utgår från att kulturarv ska sparas åt framtida generationer. Dessutom behöver denna framtidsinriktning problematiseras (Holtorf och Högberg 2015, 514–5). Det behövs även preciseringar av hur kulturarv som resurs kan fungera i framtida samhällen. Holtorf och Högberg menar att det inte enbart historiemedvetenhet utan också framtidsmedvetenhet behövs i kulturarvssektorn. Det här är en verksamhet som är betydelsefull för att den länkar ihop det förflutna med samtiden och framtiden. Vilken betydelse kulturarvet och kulturarvsarbetet har för framtida samhällen behöver dock artikuleras tydligare (Holtorf och Högberg 2015, 517, 519).

Harveys och Perrys (2015, 4) diskussion om kulturarv och klimatförändringar handlar inte i första hand om att hantera miljöförändringarnas skador på kulturarvet. Det synsättet anser de vara förenklat och enkelspårigt. Istället ställer de frågor om hur kulturarv påverkar klimatfrågan. Inte för att natur- eller kulturarv i sig skapar klimatförändringar, utan för att det påverkar på andra sätt. Allmänhetens, akademins och politikens medvetenhet om klimatförändringar artikuleras ofta genom referenser till natur- eller kulturarv (exempelvis får bilder på översvämningar i Venedig och på isbjörnar illustrera hur kosekvenserna av klimatförändringarna ser ut). De som driver klimatfrågorna behöver naturfenomen och kulturarv för att skapa ett känslomässigt engagemang och som referensobjekt att relatera förändringarna till. Forskarna framhåller vikten av att på nytt reflektera över vad som lämnas över till framtiden som en del av ett hopflätat natur- och kulturarv där människa-klimatrelationerna är en del av arvet. De menar vidare att begreppet antropocen är centralt för den fortsatta kritiska kulturarvsdebatten (Harvey och Perry 2015, 7–9).

Curating the city... and the future

Även museer har betydelse för hur framtiden och framtidsfrågor kan hanteras. Forskning finns om hur museiobjekt, samlingar och curerade utställningar kan användas för att närma sig breda samhällsutmaningar som klimatförändringar och globala orättvisor (Newell m.fl., under utgivning). En poäng som framhålls är att kulturarv har betydelse som övergångsobjekt i tider av drastisk och omvälvande förändring.

Vidare visar forskning att museer, utställningar och natur- och kulturarvsplatser inte enbart har betydelse som öppna platser där snabba samhällsförändringar kan diskuteras (Robin m.fl. 2014). De har också betydelse för att de utgör s.k. "slow media", dvs. ger plats för längre diskussioner och möjliggör ett personligt engagemang i viktiga frågor. Men museibegreppet behöver inte begränsas till museets väggar. Det kurerade rummet kan också sträcka sig ut i stadslandskapet. Även detta är en plats som kan hantera och aktualisera frågor som binder ihop djupa tidsperspektiv genom historien och in i framtiden. Harrison (2013, 4) skriver om kulturarv som ett kreativt sätt att engagera sig i det förflutna, med siktet på att skapa olika framtider. Harrison föreslår ett dialogiskt arbetssätt med kulturarv, utifrån förståelsen att det är något som uppstår i relationen mellan människor, ting, platser, natur och kultur.

Djuptidsperspektiv framåt, nu och bakåt

Forskningen om kulturarv och kulturarvsarbetet är under förändring. Senare tids kulturarvsforskning har ofta utgått från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, som sätter förståelsen av vad kulturarvet har för mening och innebörd i centrum. Under senare år kan dock skönjas en större och en rad andra sätt att närma sig kulturarvsfrågorna. Det sker förändringar på teoretiskt plan där forskare utifrån relationella och materiella perspektiv undersöker hur kulturarv har betydelse för olika nätverk, eller som problematiserar uppdelningen i natur- och kulturarv. Här bidrar t.ex. den materiella kulturen med en handlingskapacitet som kan sträcka sig över tid och rum, dvs. kulturarvet bidrar med mer än enbart inspiration till tankar och idéer. Om den socialkonstruktivistiska kulturarvsforskningen mest koncentrerats på att förstå kulturarvet och kulturarvsarbetets betydelse i samtiden, börjar allt fler forskare intressera sig för frågor om hur förståelser av djupare tidshorisonter, samt hur materialiteter som formats under olika tidsperioder och förändringsprocesser påverkar både samtida och framtida samhällen. Det innebär ett större intresse för frågor om rättvis fördelning av resurser inte bara inom utan också mellan generationer. Kulturarvet och kulturarvsarbete har en betydelsefull roll i sådana överväganden. Istället för att enbart fokusera på hur det var förr i tiden, eller att försöka förstå kulturarvet och kulturarvsarbetet i

samtiden, är frågor om hur dåtiden används och påverkar framtiden allt mer central i kulturarvsforskningen.

Litteratur

Alaimo, S och Hekman, S 2008. Introduction: Emerging Models of Materiality in Feminist Theory. I: Alaimo, S och Hekman, S (red.) *Material Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 1–22.

Albert, M T 2015. Mission and Vision of Sustainability Discourses in Heritage Studies. I: Albert M T (red.) *Perceptions of sustainability in heritage studies*. Berlin: Walter De Gruyter GmbH.

Allen, R 2010. Heritage and nationalism. I: Rodney Harrison (red.) *Understanding the politics of heritage*. Manchester: Manchester University Press.

Anderson, B 1991. *Imagined communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Appadurai, A 2004. The Capacity to Aspire: Culture and the Terms of Recognition. I: Vijayendra, R, Michael, W (red.) *Culture and Public Action*. Stanford, CA: Stanford University Press, 59–84.

Araoz, G 2013. Conservation Philosophy and its Development: Changing Understandings of Authenticity and Significance. *Heritage & Society*, vol. 6, nr 2, 144–154.

Aronsson, P 2004. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.

Aronsson, P 2008. Svenska historiebruk – nationellt och lokalt. I: Beckman, S och Månsson, S (red.) *Kultursverige 2009*. Linköping: Linköpings Universitet, Sörlins förlag.

Aronsson, P 2015. National museums as cultural constructions. I: Aronsson, P och Elgenius, G (red.) *National Museums and Nation-Building in Europe 1750–2010*. London och New York: Routledge, 167–199.

Auclair, E och Fairclough, G 2015. *Theory and Practice in Heritage and Sustainability. Between past and future*. London och New York: Routledge.

Barthel-Bouchier, D 2013. *Cultural Heritage and the Challenge of Sustainability*. Walnut Creek: Left Coast Press.

- Bendix, R 2000. Heredity, Hybridity and Heritage from one *Fin de Siècle* to the Next. I: Anttonen P, Siikala A. Mathiesen S R och Magnusson L (red.) *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity: A Festschrift for Barbro Klein*. Botkyrka: Mågkulturellt centrum.
- Bennett, T 1995. *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London och New York: Routledge.
- Bohman, S 1997. *Historia, museer och nationalism*. Stockholm: Carlssons.
- Brattli, T. 2009. Managing the Archaeological World Cultural Heritage. Norwegian Archaeological Review. vol. 42, nr 1, 24–39.
- Broström, T och Klenz Larsen, P 2015. *Climate Control in Historic Buildings*. Uppsala universitet och Nationalmuseet, Danmark.
- Buggeln, T 2012. Museum space and the experience of the sacred. *Material Religion*, vol. 8, nr 1, 30–50.
- Byrne, D 2014. *Counterheritage: Critical Perspectives on Heritage Conservation in Asia*. London och New York: Routledge.
- Byrne, D & Ween, G B 2015. Bridging the culture–nature divide in heritage practice. I: Meskell, L (red.) *Global heritage: A reader*. Chichester: Wiley Blackwell, 94-111.
- Cassar, M (2009) Sustainable heritage: Challenges and Strategies for the Twenty-First Century. *APT Bulletin: Journal of preservation Technology*, vol. 40, nr 1, 1–11.
- Carnegie, G D och Wolnizer, P W , 1995. The Financial Value of Cultural, Heritage and Scientific Collections: An Accounting Fiction. *Australian Accounting Review*, vol. 5, nr 9, 31–47.
- Chakrabarty, D 2009. The Climate of History: Four Theses. *Critical Inquiry*, vol. 35, nr 2, 197–222.
- Chakrabarty, D 2012. Postcolonial Studies and the Challenge of Climate Change. *New Literary History*, vol. 43, nr 1, 1–18

- Colantonio, A 2008. *Traditional and emerging Prospects in social sustainability*. Oxford: Oxford Brooks University, Oxford Institute for Sustainable Development (OISD) – International Land Markets Group. EIBURS Working Paper Series 2008/02.
- Cole, R J och Kernan, P C 1996. Life-Cycle Energy Use in Office Buildings. *Building and Environment*, vol. 31, nr 4, 307–317.
- Colwell, C och Joy, C 2015. Communities and Ethics in the Heritage Debates. I: Meskell, L (red.) *Global Heritage: A reader*. Chichester: Wiley Blackwell, 112–130.
- Cruzen & Stoermer 2000. The “Anthropocene”. *Global Change Newsletter*, nr. 41, 17–18
- De la Torre, M, MacLean, M, Mason, R och Myers, D 2005. *Heritage Values in Site Management: Four case studies*. Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- Duncan, C 1995. *Civilizing Rituals. Inside public art museums*. London och New York: Routledge.
- Edgeworth, M 2014. Archaeology of the Anthropocene. *Journal of Contemporary Archaeology*, vol. 1, nr 1, 73–132.
- Elgenius, G 2015. National museums as national symbols. A survey of strategic nation-building and identity politics; nations as symbolic regimes. I: Aronsson, P och Elgenius, G (red.) *National Museums and Nation-Building in Europe 1750–2010*. London och New York: Routledge, 145–166.
- Eliasson I, Knez I, Ljungdahl E, Hanneryd O, Karlsson, E 2015. *Fjäll som kultur*. Östersund: Länsstyrelsen Jämtlands län.
- Eriksen, A 2014. *From Antiquities to Heritage: Transformation of Cultural Memory*. New York och Oxford: Berghahn.
- Eriksen, T H 2010. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. (3:e utgåvan). London: Pluto Press.
- Eriksen, T H 2013. Ethnicity: From Boundaries to Frontiers. I: Carrier, J G och Gewertz, G B (red.) *The Handbook of Sociocultural Anthropology*. London: Bloomsbury Academic.

- Esaiasson, P 2006. Vardagsmissnöjet och visionen om en deltagande demokrati. I: Esaiasson, P och Westholm, A (red.) *Deltagandets mekanismer*. Liber: Malmö.
- Fairclough, G 2009. New Heritage Frontiers. I: *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- FN 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Brundtland Report*. Förenta Nationernas Generalförsamling, 42 sessionen.
- Fowler, C och Harris, O J T 2015. Enduring relations: exploring the paradox of new materialism. *Journal of Material Culture* 2016, vol. 21, nr 1, 127–148.
- Fredengren, C 2012. Kulturarvets värde för en hållbar samhällsutveckling. I: Fredengren C, Wolfhechel O och Wall Å (red.) *I valet och kvalet : grundläggande frågor kring värdering och urval av kulturarv*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 189-223
- Fredengren, C 2015. Nature-cultures: heritage, sustainability and feminist posthumanism. *Current Swedish archaeology*. 2015(23), 109–130
- Furumark, A (red.) 2013. *Att störa homogenitet*. Lund: Nordic Academic Press
- Galla, A 2012. World Heritage in poverty alleviation: Hoi An Ancient Town, Viet Nam. I: Galla, A (red.) *World Heritage: Benefits beyond borders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geijer, M 2007. *Makten över monumenten– restaurering av vasaslott 1850 – 2000*. Stockholm: Nordiska museet.
- Giraud-Labelle, C, Pugh, K, Quaedvlieg-Mihailović, S, Sanetra-Szeliga, J, Smith, B, Vandesande, A och Thys, C 2015. *Cultural Heritage Counts for Europe*. Krakow: International Cultural Centre.
- Grahn Danielson B, Rönn, M och Swedberg S (red.) 2015. *Styrmedel och kompensationsåtgärder inom kulturmiljöområdet: sammanfattning och slutsatser av FoU-projekt*. Fjällbacka: Rio Kulturlandskapet.

Green, C och Turtinen, J under utgivning. World Heritage Bureaucracy – How It Works and How It Affects Indigenous Peoples. I: Elenius, L, Allard, C, Sandström, C (red.) *Sámi Customary Rights in Modern Landscapes*. Farnham: Ashgate.

Gustafsson, C 2011. *The Halland Model. A trading zone for building conservation in concert with labour market policy and the construction industry, aiming at regional sustainable development*. Göteborg: Göteborgs universitet, Gothenburgh Studies in Conservation 24.

Gustafsson, C 2013. *Kulturvård 3.0. Kortfattad slutrapport*. Visby: Uppsala universitet. fou-anslag.raa.se/.

Gustafsson-Renius, L 2009. Sensing through white gloves. On Congolese objects in Swedish sceneries. *The senses and society*, vol. 4, nr 1, 75–97.

Gustafsson-Renius, L 2011. Heliga ting i det postsekulära samhället. I: Svanberg, F (red.) *Forskning vid Museer*. Stockholm: Historiska Museet, 19–48.

Hamilakis, Y och Overton, N 2013. A manifesto for a social zooarchaeology: Swans and other beings in the Mesolithic. *Archeological Dialogues*, vol. 20, nr 2, 111–136.

Haraway, D 2008. *When species meet*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Harrison, R 2013. *Heritage. Critical Approaches*. London och New York: Routledge.

Harrison, R och Rose, D 2010. Intangible Heritage. I: Benton, T. (red.) *Understanding Heritage and Memory*. Manchester och New York: Manchester University Press, 238–276.

Hartog, F 2015. *Historicity. Presentism and experiences of time*. New York: Columbia University Press.

Harvey, D C 2001. Heritage pasts and heritage presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, vol. 7, nr 4, 319–338.

Harvey, D C och Perry, J 2015. Heritage and Climate Change. I: Harvey, D C och Perry, J (red.) *The future of heritage as climate change. Loss, Adaption and Creativity*. London och New York: Routledge, 3–21.

- Harvey, D C och Perry, J 2015. *The future of heritage as climate change. Loss, Adaption and Creativity*. London och New York: Routledge.
- Head, L 2012. Conceptualising the Human in Cultural Landscapes and Resilience Thinking. I: Plieninger, T och Bieling, C (red.) *Resilience and the Cultural Landscape: Understanding and Managing Change in Human-Shaped Environments*. Cambridge: Cambridge University Press, 65–79.
- Hicks, D 2010. The Material-Cultural turn. I: Hicks, D och Beaudry, M C (red.) *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J 2008. *Between naturalism and religion: philosophical essays*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Hobsbawn, E J och Ranger, T O (red.) 1992. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holtorf, C 2005. *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as Popular Culture*. Walnut Creek: Altamira.
- Holtorf, C 2014. Heritage: Public Perceptions. I: Smith, C (red.) *Encyclopedia of Global Archaeology*, 3361–3366.
- Holtorf, C 2015. Averting loss aversion in cultural Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, vol. 21, nr 4, 405–421.
- Holtorf, C och Högberg, A 2014. Communicating with future generations: what are the benefits of preserving for future generations? Nuclear power and beyond. *The European Journal of Post-Classical Archaeologies*, vol. 4, 315–330.
- Holtorf, C och Högberg, A 2015. Archaeology and the future: Managing nuclear waste as a living heritage. I: *Radioactive Waste Management and Constructing Memory for Future Generations: Proceedings of the International Conference and Debate*, 15–17 September 2014, Verdun, Frankrike, 97–101.
- Hone, P 1997. The Financial Value of Cultural, Heritage and Scientific Collections: A Public Management Necessity. *Australian Accounting Review*, vol. 7, nr 13, 38–43.

International Journal of Heritage Studies, 2012, vol. 18, nr 3.

Jennbert, K 2011. *Animals and humans: recurrent symbiosis in archaeology and Old Norse religion*. Lund: Nordic Academic Press.

Johansen, R 2012. Cultural landscapes: challenges and possibilities: Vegaøyan – The Vega Archipelago, Norway. I: Galla, A (red.) *World Heritage: Benefits beyond borders*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jones, S 2010. Negotiating authentic objects and authentic selves: Beyond the deconstruction of authenticity. *Journal of Material Culture*, vol. 15, 181–203.

Jones, S och Yarrow, T 2013. Crafting authenticity. An ethnography of conservation Practice. *Journal of Material Culture*, Vol. 18, 3–26.

JPI Strategic Research Agenda. <http://www.jpi-culturalheritage.eu/wp-content/uploads/SRA-2014-06.pdf>.

Kirschenblatt-Gimblett, B 1998. *Destination Culture: Tourism, Museums and Heritage*. University of California Press.

Kristiansen, K 1993. The past and its great might; an essay on the use of the past. *Journal of European Archaeology*, vol. 1, 3–32.

Kurtz, M 2010. Heritage and tourism. I: West, S (red.) *Understanding heritage in practice*. Manchester: Manchester University Press.

Labadi, S och Gould, P G 2015. Sustainable Development: Heritage, Community, Economics. I: Meskell, L (red.) *Global Heritage: A reader*. Chichester: Wiley Blackwell.

Latour, B 1993. *We have never been modern*. London och New York: Harvester Wheatsheaf.

Latour, B 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

LeMenager, S och Foote, S 2014. Editors' column. *Resilience: A Journal of the Environmental Humanities*, vol. 1, nr 12.

- Lennartsson, T 2010. Biologiskt kulturarv som källa till kunskap om traditionellt brukande. *Nycklar till kunskap: om människans bruk av naturen*, 313–322.
- Logan, W Nic Craith, M och Kockel, U 2016. *A companion to Heritage Studies*. Oxford: Wiley Blackwell.
- Lord, G D och Blankeberg, N 2015. *Cities, museums and soft power*. Washington, D.C.: American Alliance of Museums Press.
- Lowenthal, D 1995. Changing Criteria of Authenticity. I: Larsen, K E (red.) *NARA Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention*. Paris: ICOMOS, 121–135.
- Macdonald S 2013. *Memoryland: Heritage in Europe today*. London och New York: Routledge.
- Mason, R 2002. *Assessing Values in Conservation Planning. Management Planning for Archaeological Sites*. Los Angeles: The Getty Institute.
- Meskell, L 2010. Human rights and Heritage Ethics. *Anthropological Quarterly*. vol. 83, nr 4, 839–860.
- Meskell, L 2012. *The Nature of Heritage: The New South Africa*. Oxford: Wiley Blackwell.
- Meskell, L 2015. Introduction: Globalizing Heritage. I: Meskell, L (red.) *Global Heritage: A reader*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Meskell, L (red.) 2015. *Global Heritage: A reader*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Moure, J och Brown, J 2012. Participatory methodologies and indigenous communities – project-based learning: Sian Ka'an, Mexico. I: Galla, A (red.) *World Heritage: Benefits beyond borders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Navrud, S och Ready, C (red.) 2002. *Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifact*. Cheltenham och Northampton: Edward Elgar Publishing.

Newell, J Robin, L och Wehner, K (red.) under utgivning. *Curating the Future: Museums Communities and Climate Change*. London och New York: Routledge.

Nilsson, P 2013. *Price formation in real estate markets*. Jönköping: Högskolan i Jönköping.

Olsen, B 2010. *In Defence of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Lanham: AltaMira Press.

Oma, K A 2010. Between trust and domination: social contracts between humans and animals. *World Archaeology*, vol. 42, nr 2, 175–187.

Parry, R 2007. *Recoding the Museum. Digital heritage and the technologies of change*. London och New York: Routledge.

Pétursdóttir, T 2013. Concrete matters: Ruins of modernity and the things called heritage. *Journal of Social Archaeology*, vol. 13, nr 1, 31–53.

Poulios, I 2010. Moving Beyond a Values-Based Approach to Heritage Conservation. *Conservation and Management of Archaeological Sites*, vol. 12, nr 2, 170–85.

Riksantikvarieämbetet 2004. *Slutrapport. Agenda kulturarv*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet 2005. Kulturarv ger livskraft: Hållbar utveckling ur humanistiskt och historiskt perspektiv. Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Robin, L, Avango, D, Keogh, L, Möllers, N, Scherer, B och Trischler, H 2014. Three galleries of the Anthropocene. *The Anthropocene Review* vol. 1, nr 3, 207–224.

Rodrik, D 2007. *In Search of Prosperity: Analytic Narratives on Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.

Ronström O 2007. *Kulturarvspolitik – Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlssons.

- Rose, D B, van Dooren, T, Chrulew, M, Cooke, S, Kearnes, M och Gorman, E 2012. Thinking through the Environment, Unsettling the Humanities. *Environmental Humanities*, vol. 1, 1–5.
- Sacco, P L 2013. *Kultur 3.0. Konst, delaktighet, utveckling*. Göteborg: Nätverkstan Kultur.
- Sen, A 1983. Development: Wich Way Now? *The Economic Journal*, vol. 93, nr 372, 745–762.
- Silverman, H och Fairchild Ruggles, D 2008. *Cultural Heritage and Human Rights*. New York: Springer.
- Sjölander-Lindqvist, A, Bohlin, A och Adolfsson, P 2010. *Delaktighetens landskap: tillgänglighet och inflytande inom kulturarvssektorn*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Smith, L J 2006. *Uses of Heritage*. London och New York: Routledge.
- Smith, L J 2014. Visitor emotion, affect and registers of engagement at museums and heritage sites. *Conservation science in cultural heritage*, vol. 14, nr 2, 125–131.
- Snowball, J D 2008. *Measuring the value of culture. Methods and examples in cultural economics*. Berlin: Springer.
- Solli, B 2011. Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review*, vol. 44, nr 1, 40–54.
- Steffen, W, Broadgate, W, Deutsch, L, Gaffney, O och Ludwig, C 2015. The Trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration. *The Anthropocene Review*. vol. 2, nr 1, 81–98.
- Stiglitz, J E, Sen, A och Fitoussi J-P 2009. *The Measurement of economic performance and social progress revisited*. Paris: Centre de recherche en économie de Sciences Po.
- Svensson E 2010. *Kulturarv, natur och utveckling: problem och möjligheter i skoglig glesbygd*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Svensson, D och Sörlin, S 2015. Skidåkare med känsla för det rationella. *Svensk idrottsforskning*. vol. 24, nr 1, 18–22

Taylor A 2013. Intergenerational Justice: A Useful Perspective for Heritage Conservation. *CeROArt*. <https://ceroart.revues.org/3510>.

Turtinen, J 2006. Världsarvets villkor. Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik. Stockholm: Stockholms universitet. *Acta Universitatis Stocholmiensis, Stockholm Studies in Ethnology* 1.

Waterton, E & Watson, S (red.) 2015. *The Palgrave handbook of contemporary heritage research*. New York: Palgrave Macmillan.

West, S och Bowman, M 2010. Heritage as performance. I: West, S (red.) *Understanding heritage in Practice*. Manchester: Manchester University Press.

Whatmore, S 2006. Materialist returns: practicing cultural geographies in and for a more-than-human world. *Cultural geographies*, vol. 13, nr 4, 600–610.

Whatmore, S och Hinchliffe, S 2010. Ecological Landscapes. I: Hicks, D & Beaudry, M C (red.) *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford University Press.

Williamson, J 2004. *A Short History of the Washington Consensus*. Paper commissioned by Fundación CIDOB for a conference "From the Washington. Consensus towards a new Global Governance," Barcelona, September 24–25, 2004.

Zan, L, Bonini Baraldi, S, Lusiani, M, Shoup, D, Ferri, P och, Onofri, F, 2016. *Managing Cultural Heritage: An International Research Perspective*. London och New York: Routledge.

Zipsane, H 2005. Friluftsmuseerne som nationalismens monumenter. *RIG - Kulturhistorisk tidskrift*, vol. 88, nr 1, 1–13.

Lista över aktörer som deltagit i samrådet

Företrädare för nationella minoriteter:

Sametinget
Sveriges Jiddischförbund
Judiska Centralrådet
Sveriges Tornedalingars Riksförbund
Sverigefinländarnas delegation
Sverigefinska ungdomsförbundet

Myndigheter:

Statens historiska museer
Livrustkammaren och Skoklosters slotts med Stiftelsen Hallwylska museet
Institutet för språk och folkminnen
Sveriges kommuner och landsting
Nämnden för hemslöjdsfrågor
Kungliga Biblioteket
Statens musikverk
Statens museer för världskultur
Statens maritima museer
Boverket
Trafikverket
Naturvårdsverket
Skogsstyrelsen
Jordbruksverket
Statens fastighetsverk
Länsstyrelserna

Museer

Länsmuseer och regionala museer
Stiftelsen Tekniska museet
Arbetets Museum
Stiftelsen Skansen
Stiftelsen Nordiska Museet

Det civila samhällets organisationer med uttalad kulturarvsverksamhet

Riksförbundet Pilgrim
Svenska kyrkan
Svenska industriminnesföreningen
Stiftelsen kulturmiljövård
Båthistoriska Riksförbundet
Motorhistoriska Riksförbundet
Järnvägshistoriska Riksförbundet
Sveriges Hembygdsförbund
Vagnhistoriska sällskapet
ICOMOS Sverige
Hemslöjden/Svenska hemslöjdsföreningars riksförbund
Riksförbundet Sveriges museer
Länsmuseernas samarbetsråd

Branschorganisationer inom kulturarvsrelaterat näringsliv

Museiarkeologiska branschorganisationen (M-ARK)
Svenska föreningen för textilkonservering
Sällskapet för Restaureringskonst
Byggnadsantikvarisk Regional Krets (BARK)
Svenska byggnadsvårdsföreningen
Hantverkarnas Riksorganisation
DIK
ArbetSam

Utöver ovan angivna aktörer har samråd även skett inom ramen för uppdraget om ett effektivt och angeläget kulturmiljöarbete med ett stort antal nationella förvaltningsmyndigheter. För redogörelse se rapporten *Kulturmiljöarbete under utveckling*, Riksantikvarieämbetet 2015.